Над океаном веселка відкрила
Вільні шляхи до найдальших усюд.
Вітер історії в наші вітрила!
Звівся з колін упосліджений люд!

З кантати Миколи Руденка

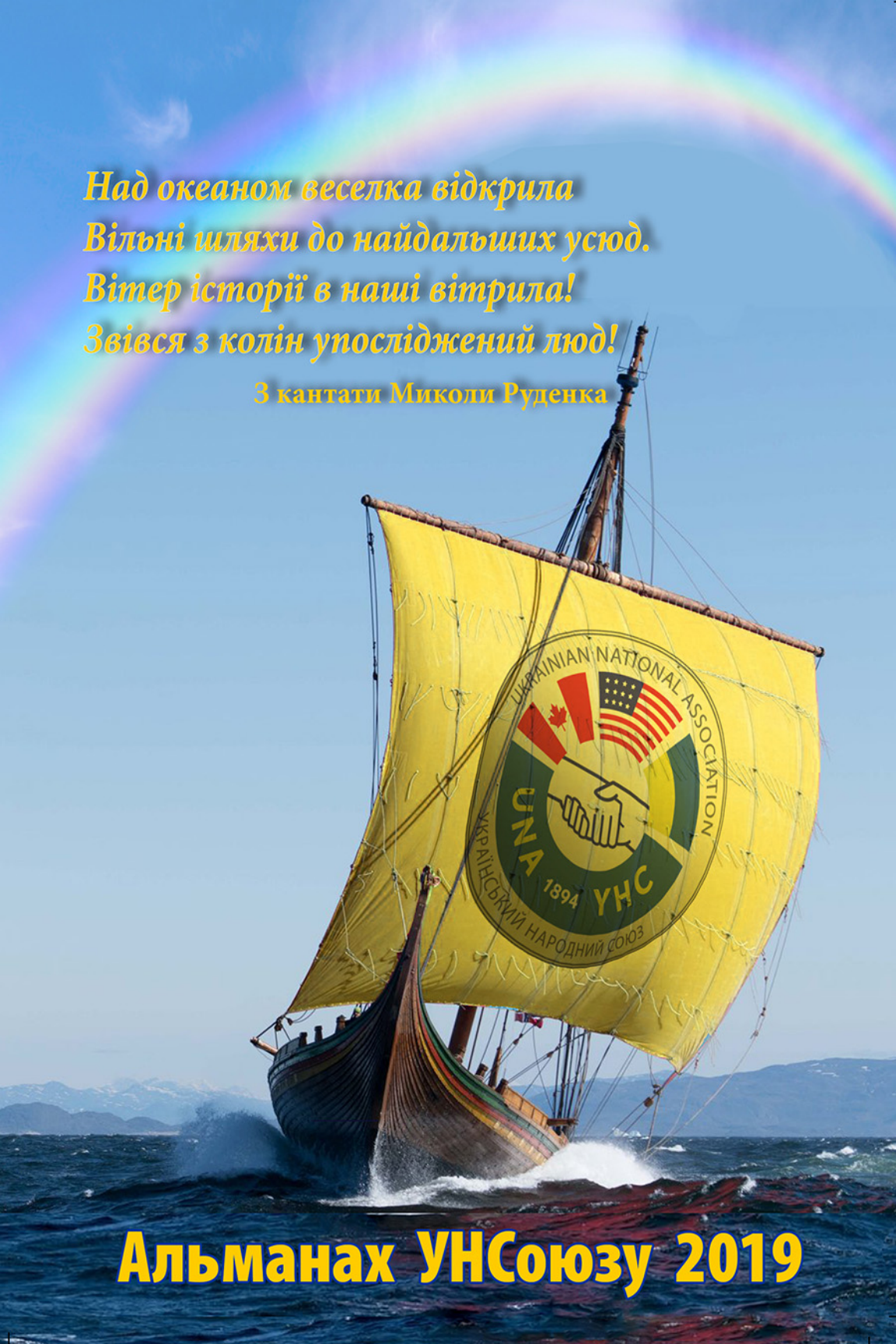

Альманах УНСоюзу 2019

UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION
UNA
УНС
1894
УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ

АЛЬМАНАХ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

2019

РІЧНИК 104-ИЙ

ВИДАВНИЦТВО „СВОБОДА“
Парсипані, Ню-Джерзі

ALMANAC OF THE UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION

2019

SVOBODA PRESS
Parsippany, New Jersey

Стефан Качарай – Президент Українського Народного Союзу
Рома Гадзевич – Головний редактор „The Ukrainian Weekly“
і „Свободи“

Редактор Альманаху-2019 – Петро Часто

Ілюстрація на обкладинці:
вітрильник Draken Harald Hårfagre (фото: Pinterest)

Svoboda–P.O. Box 280, 2200 Route 10, Parsippany, NJ, 07054

www.svoboda-news.com

Printed in United States of America

Григоріянський календар (новий стиль)

Григоріянський **Січень ❁ 2019 ❁ January** *Gregorian*

Нед.—Sun.	*Пон.—Mon.*	*Вів.—Tues.*	*Сер.—Wed.*	*Чет.—Thur.*	*П'ят.—Fri.*	*Суб.—Sat.*
		1 Ап. 254 Єв. 6 НАЙМЕН. ХРИСТА CIRCUMCISION Col. 2:8-12 Lk. 2:20-21,40-52	**2** Ап. 299 Єв. 99 2 Tim. 4:9-22 Lk. 20:1-8	**3** Ап. 300 Єв. 100 Ti. 1:5-2:1 Lk. 20:9-18	**4** Ап. 301 Єв. 101 Ti. 1:15-2:10 Lk. 20:19-26	**5** Ап. 143 Єв. 9 Навеч. Богоявління Eve of Theophany 1 Cor. 9:19-27 Lk. 3:1-18
6 Ап. 302 Єв. 6 БОГОЯВЛІННЯ THEOPHANY Ti. 2:11-14, 3:4-7 Mt. 3:13-17	**7** Ап. 42 Єв. 3 Собор Івана Хр. Synaxis John Baptist Acts 19:1-8 Jn. 1:29-34	**8** Ап. 310 Єв. 106 Heb. 4:1-13 Lk. 21:12-19	**9** Ап. 312 Єв. 104 Heb. 5:11-6:8 Lk. 21:5-7, 10-11, 20-24	**10** Ап. 315 Єв. 107 Heb. 7:1-6 Lk. 21:28-33	**11** Ап. 176 Єв. 43 ✠Теодосіа, пр. ✠Theodosius, Ven. 2 Cor. 4:6-15 Mt. 11:27-30	**12** Ап. 233 Єв. 7 По Просвіченні After Theophany Eph. 6:10-17 Mt. 4:1-11
13 Ап. 224 Єв. 8 По ПРОСВІЧЕННІ After THEOPHANY Eph. 4:7-13 Mt. 4:12-17	**14** Ап. 319 Єв. 33 Heb. 8:7-13 Mk. 8:11-21	**15** Ап. 321 Єв. 34 Heb. 9:8-10, 15-23 Mk. 8:22-26	**16** Ап. 323 Єв. 36 Heb. 10:-1-18 Mk. 8:30-34	**17** Ап. 335 Єв. 24 ✠Антонія, пр. ✠Anthony, Ven. Heb. 13:17-21 Lk. 6:17-23	**18** Ап. 327 Єв. 41 Heb. 11:8, 11-16 Mk. 9:33-41	**19** Ап. 228 Єв. 74 Eph. 5:1-8 Lk. 14:1-11
20 Ап. 258 Єв. 91 30 п. ЗІСЛАННЯ 30th after PENTECOST Col. 3:12-16 Lk. 18:18-27	**21** Ап. 329 Єв. 42 Heb. 11:17-23, 27-31 Mk. 9:42-10:1	**22** Ап. 333 Єв. 43 Heb. 12:25-26, 13:22-25 Mk. 10:2-12	**23** Ап. 50 Єв. 44 Jas. 1:1-18 Mk. 10:11-16	**24** Ап. 51 Єв. 45 Jas. 1:19-27 Mk. 10:17-27	**25** Ап. 151 Єв. 36 ✠Григорія, Богослов. ✠Gregory, Theolog. 1 Cor. 12:7-11 Jn. 10:9-16	**26** Ап. 249 Єв. 81 Col. 1:2-6 Lk. 16:10-15
27 Ап. 280 Єв. 93 31 п. ЗІСЛАННЯ 31st after PENTECOST 1 Tim. 5:15-17 Lk. 18:35-43	**28** Ап. 53 Єв. 48 Jas. 2:14-26 Mk. 10:46-52	**29** Ап. 54 Єв. 50 Jas. 3:1-10 Mk. 11:11-23	**30** Ап. 334 Єв. 11 ✠ТРЬОХ СВЯТИТ. ✠THREE HIERAR. Heb. 13:7-16 Mt. 5:14-19	**31** Ап. 56 Єв. 52 Jas. 4:7-5:9 Mk. 11:27-33		

СІЧЕНЬ - 2019 - JANUARY

* , ✠ = Holydays on which Divine Services are held in most parishes.

Shaded Days = Fast periods & days of strict fast.

	НЕДІЛЯ SUNDAY	ПОНЕДІЛОК MONDAY	ВІВТОРОК TUESDAY	СЕРЕДА WEDNESDAY	ЧЕТВЕР THURSDAY	П'ЯТНИЦЯ FRIDAY	СУБОТА SATURDAY
			1 Civil New Year Martyr Boniface мч Боніфатія *James 3:1-10* *Mark 10:2-12*	**2** HMartyr Ignatius сщмч Ігнатія *James 3:11-4:6* *Mark 10:11-16*	**3** Martyr Juliana мц Юліянії *James 4:7-5:9* *Mark 10:17-27*	**4** GrMartyr Anastasia велмц Анастасії *1 Peter 1:1-2, 10-12, 2:6-10, Mark 10:23-32*	**5** Saturday before Nativity 10 Martyrs of Crete 10 мчч у Криті *Gal 3:8-12* *Luke 13:18-29*
Sun 32 after Pent Tone 7	**6** Strict Fast Nativity Vigil Святвечір *Heb 1:1-12* *Luke 2:1-20*	Різдво Христове NATIVITY OF CHRIST **7*** *Gal 4:4-7* *Matt 2:1-12*	Собор Пр Богор Synaxis Theotokos **8*** *Heb 2:11-18* *Matt 2:13-23*	первомуч Стефана No Fast 1st Martyr Stephen **9*** *Acts 6:8-7:5, 47-60* *Matt 21:33-42*	**10** 20,000 Mm Nicomed 20,000 мчч Нікомід *1 Peter 4:12-5:5* *Mark 11:27-33*	**11** No Fast 14,000 Innocents 14,000 Дітей *2 Peter 1:1-10* *Mark 12:1-12*	**12** Saturday before Theophany Virgin Martyr Anysia мц Анісії *1 Tim 3:14-4:5* *Matt 3:1-11*
Sun 33 after Pent Tone 8	**13** Sunday before Theophany Venerable Melania преп Меланії *2 Tim 4:5-8* *Mark 1:1-8*	**14** Julian New Year Новий Рік Circumcision Обріз Христ *Col 2:8-12* *Luke 2:20-21, 40-52*	**15** Saint Sylvester свт Сильвестра *Heb 4:1-13* *Luke 21:12-19*	**16** No Fast Prophet Malachi пророка Малахії *Heb 5:11-6:8, Luke 21: 5-7, 10-11, 20-24*	**17** Synaxis 70 Apostles Собор 70 апостолів *Heb 7:1-6* *Luke 21:28-33*	**18** Strict Fast Theophany Vigil навеч Богоявлення *1 Cor 9:19-27* *Luke 3:1-18*	БОГОЯВЛЕННЯ THEOPHANY *Titus 2:11-14; 3:4-7* **19*** *Matt 3:13-17*
Sun 34 after Pent Tone 1	Собор Іоана Хрест Synaxis John Bapt **20** *Acts 19:1-8* *John 1:29-34*	**21** George the Chozebite преп Георгія *Heb 8:7-13* *Mark 8:11-21*	**22** Martyr Polyeuctus мч Полієвкта *Heb 9:8-10, 15-23* *Mark 8:22-26*	**23** Gregory of Nyssa Григорія з Нис *Heb 10:1-18* *Mark 8:30-34*	**24** Venerable Theodosius преп Теодосія *Heb 10:35-11:7* *Mark 9:10-16*	**25** Martyr Tatiana мц Тетяни *Heb 11:8, 11-16* *Mark 9:33-41*	**26** Saturday after Theophany Martyr Hermylus мч Єрмила *Eph 6:10-17* *Matt 4:1-11*
Sun 35 after Pent Tone 2	**27** Saint Nina свт Ніни *1 Tim 1:15-17* *Luke 18:35-43*	**28** St Paul of Thebes Павла Фивейського *Heb 11:17-23, 27-31* *Mark 9:42-10:1*	**29** Chains Saint Peter Оков свт Петра *Heb 12:25-26, 13:22-25* *Mark 10:2-12*	преп Антонія вел Ven Anthony the Great **30** *Heb 13:17-21* *Luke 6:17-23*	**31** Athanasius & Cyril Атанасія і Кирила *James 1:19-27* *Mark 10:17-27*		

Григоріянський календар (новий стиль)

Григоріянський

Лютий ❁ 2019 ❁ February

Gregorian

Нед.—Sun.	*Пон.—Mon.*	*Вів.—Tues.*	*Сер.—Wed.*	*Чет.—Thur.*	*П'ят.—Fri.*	*Суб.—Sat.*
					1 Ап. 99 Єв. 51 Навеч. Стрітення Vigil of Encounter Rom. 8:28-39 Lk. 10:19-21	**2** Ап. 316 Єв. 7 СТРІТЕННЯ ENCOUNTER Heb. 7:7-17 Lk. 2:22-40
3 Ап. 285 Єв. 94 ЗАКХЕЯ ZACCHAEUS 1 Tim. 4:9-15 Lk. 19:1-10	**4** Ап. 59 Єв. 54 1 Pet. 2:21-3:9 Mk. 12:13-17	**5** Ап. 60 Єв. 55 1 Pet. 3:10-22 Mk. 12:18-27	**6** Ап. 61 Єв. 56 1 Pet. 4:1-11 Mk. 12:28-37	**7** Ап. 62 Єв. 57 1 Pet. 4:12-5:5 Mk. 12:38-44	**8** Ап. 292 Єв. 36 2 Tim. 2:1-10 Mt. 10:16-22	**9** Ап. 293 Єв. 88 2 Tim. 2:11-19 Lk. 18:2-8
10 Ап. 296 Єв. 89 МИТАРЯ І ФАРИСЕЯ PUBLICAN & PHARISEE 2 Tim. 3:10-15 Lk. 18:10-14	**11** Ап. 66 Єв. 59 2 Pet. 1:20-2:9 Mk. 13:9-13	**12** Ап. 67 Єв. 60 2 Pet. 2:9-22 Mk. 13:14-23	**13** Ап. 68 Єв. 61 2 Pet. 3:1-18 Mk. 13:24-31	**14** Ап. 213 Єв. 43 ✠Кирила, ап. ✠Cyril, Apos. Gal. 5:22-6:2 Mt. 11:27-30	**15** Ап. 70 Єв. 63 1 Jn. 2:7-17 Mk. 14:3-9	**16** Ап. 295 Єв. 103 2 Tim. 3:1-9 Lk. 20:45-21:4
17 Ап. 135 Єв. 79 БЛУДНОГО СИНА PRODIGAL SON 1 Cor. 6:12-20 Lk. 15:11-32	**18** Ап. 71 Єв. 49 1 Jn. 2:18-3:10 Mk. 11:1-11	**19** Ап. 72 Єв. 64 1 Jn. 3:10-20 Mk. 14:10-42	**20** Ап. 73 Єв. 65 1 Jn. 3:21-4:6 Mk. 14:43-15:1	**21** Ап. 74 Єв. 66 1 Jn. 4:20-5:21 Mk. 15:1-15	**22** Ап. 75 Єв. 68 2 Jn. 1:1-13 Mk. 15:22-25, 33-41	**23** Ап. 146 Єв. 105 1 Cor. 10:23-28 Lk. 21:8-9, 25-27, 33-36
24 Ап. 140 Єв. 106 М'ЯСОПУСНА MEAT-FARE 1 Cor. 8:8-9:2 Mt. 25:31-46	**25** Ап. 76 Єв. 96 3 Jn. 1:1-15 Lk. 19:29-40, 22:7-39	**26** Ап. 77 Єв. 109 Jude 1:1-10 Lk. 22:39-42, 45-23:1	**27** [Ап. 240] [Єв. 54] [Phil. 2:5-11] [Lk. 10:38-42, 11:27-28]	**28** Ап. 78 Єв. 110 Jude 1:11-25 Lk. 23:1-34, 44-56		

* ✠ = Holydays on which Divine Services are held in most parishes.

ЛЮТИЙ - 2019 - FEBRUARY

Shaded Days = Fast periods & days of strict fast.

	НЕДІЛЯ SUNDAY	ПОНЕДІЛОК MONDAY	ВІВТОРОК TUESDAY	СЕРЕДА WEDNESDAY	ЧЕТВЕР THURSDAY	П'ЯТНИЦЯ FRIDAY	СУБОТА SATURDAY
						1 Venerable Macarius преп Макарія *James 2:1-13* *Mark 10:23-32*	**2** Venerable Euthymius преп Євтимія *Col 1:3-6* *Luke 16:10-15*
Sun 36 after Pent Tone 3	**3** Confessor Maximus Максима ісповід *2 Cor 6:16-7:1* *Matt 15:21-28*	**4** Apostle Timothy апостола Тимотея *James 2:14-26* *Mark 10:46-52*	**5** HMartyr Clement сщмч Климента *James 3:1-10* *Mark 11:11-23*	**6** Venerable Xenia преп Ксенії *James 3:11-4:6* *Mark 11:23-26*	свт Григорія Бого St Gregory Theologian **7** *1 Cor 12:7-11* *John 10:9-16*	**8** Venerable Xenophon преп Ксенофонта *1 Peter 1:1-2, 10-12,* *2:6-10, Mark 12:1-12*	**9** Relics John Chrysos мощ Іоана золотоуст *1 Thess 5:14-23* *Luke 17:3-10*
Zacchaeus Sun Tone 4	**10** Ephraim the Syrian Єфрема Сирина *1 Tim 4:9-15* *Luke 19:1-10*	**11** Relics St Ignatius мощ свт Ігнатія *1 Peter 2:21-3:9* *Mark 12:13-17*	3 Святителів Three Saints **12*** *Heb 13:7-16* *Matt 5:14-19*	**13** Sts Cyrus & John свв Кіра і Іоана *1 Peter 4:1-11* *Mark 12:28-37*	**14** Martyr Tryphon мч Трифона *1 Peter 4:12-5:5* *Mark 12:38-44*	Стрітення Гос Meeting of Lord **15*** *Heb 7:7-17* *Luke 2:22-40*	**16** Sts Simeon & Anna свв Симеона і Анни *2 Tim 2:11-19* *Luke 18:2-8*
Triodion Starts Tone 5	**17** Publican & Pharisee Митаря і фарисея *2 Tim 3:10-15* *Luke 18:10-14*	**18** Martyr Agatha мц Агатії *2 Peter 1:20-2:9* *Mark 13:9-13*	**19** Venerable Bucolus преп Вукола *2 Peter 2:9-22* *Mark 13:14-23*	**20** No Fast Venerable Parthenius преп Партенія *2 Peter 3:1-18* *Mark 13:24-31*	**21** GrMartyr Theodore велмч Теодора *1 John 1:8-2:6* *Mark 13:31-14:2*	**22** No Fast Martyr Nicephore мч Никифора *1 John 2:7-17* *Mark 14:3-9*	**23** Martyr Charalampus мч Харалампія *2 Tim 3:1-9* *Luke 20:45-21:4*
Sun 2 Pre-Fast Tone 6	**24** Prodigal Son Блудного Сина *1 Cor 6:12-20* *Luke 15:11-32*	**25** Saint Meletius свт Мелетія *1 John 2:18-3:10* *Mark 11:1-11*	**26** Venerable Martinian преп Мартиніяна *1 John 3:11-20* *Mark 14:10-42*	**27** Isapostle Cyril рівноапост Кирила *1 John 3:21-4:6* *Mark 14:43-15:1*	**28** Apostle Onesimus (70) апостола Онисима (70) *1 John 4:20-5:21* *Mark 15:1-15*		

Григоріянський Березень ❁ 2019 ❁ March Gregorian

Нед.—Sun.	Пон.—Mon.	Вів.—Tues.	Сер.—Wed.	Чет.—Thur.	П'ят.—Fri.	Суб.—Sat.
					1 [Ап. 125] [Єв. 9] [1 Cor. 1:18-24] [Jn. 3:13-17]	**2** Ап. 115 Єв. 16 Rom. 14:19-26 Mt. 6:1-13
3 Ап. 112 Єв. 17 СИРОПИСНА CHEESE-FARE Rom. 13:11-14:4 Mt. 6:14-21	**4** Ап. 278 Єв. 107 ***1 день Вел. Посту*** ***1st day of Great Lent*** 1 Tim. 1:1-7 Mt. 26:1-13	**5** Ап. 279 Єв. 108 1 Tim. 1:8-11 Mt. 26:14-25	**6** Ап. 280 Єв. 108 1 Tim. 1:12-14 Mt. 26:26-35	**7** Ап. 280 Єв. 108 1 Tim. 1:15-17 Mt. 26:36-46	**8** Ап. 281 Єв. 108 1 Tim. 1:18-2:7 Mt. 26:47-56	**9** Ап. 331 Єв. 80 ✠40 Мчч. із Севасти ✠40 Mrts. of Sebaste Heb. 12:1-10 Mt. 20:1-16
10 Ап. 329 Єв. 5 1st SUNDAY of LENT Heb. 11:24-26, 32-40, 12:1-2 Jn. 1:43-51	**11** Ап. 282 Єв. 109 1 Tim. 2:8-15 Mt. 26:57-68	**12** Ап. 283 Єв. 109 1 Tim. 3:1-9 Mt. 26:69-75	**13** Ап. 283 Єв. 111 1 Tim. 3:10-16 Mt. 27:11-26	**14** Ап. 284 Єв. 112 1 Tim. 4:1-5 Mt. 27:27-44	**15** Ап. 285 Єв. 113 1 Tim. 4:4-16 Mt. 27:45-56	**16** Ап. 309 Єв. 6 Heb. 3:12-16 Mk. 1:35-44
17 Ап. 304 Єв. 7 2-га НЕДІЛЯ ПОСТУ 2nd SUNDAY of LENT Heb. 1:10-2:3 Mk. 2:1-12	**18** Ап. 285 Єв. 113 1 Tim. 5:1-10 Mt. 27:57-66	**19** Ап. 286 Єв. 62 1 Tim. 5:11-21 Mk. 14:1-11	**20** Ап. 287 Єв. 64 1 Tim. 5:22-25 Mk. 14:12-26	**21** Ап. 287 Єв. 64 1 Tim. 6:1-11 Mk. 14:27-42	**22** Ап. 288 Єв. 65 1 Tim. 6:12-16 Mk. 14:43-52	**23** Ап. 325 Єв. 8 Heb. 10:32-38 Mk. 2:14-17
24 Ап. 311; Єв. 37 Heb. 4:14-5:6 Mk. 8:34-9:1 **31** Ап. 314; Єв. 40 Heb. 6:13-20 Mk. 9:17-31	**25** Ап. 306 Єв. 3 БЛАГОВІЩЕННЯ ANNUNCIATION Heb. 2:11-18 Lk. 1:24-38	**26** Ап. 305 Єв.52,54 Собор Арх. Гавриїла Synaxis Arch. Gabriel Heb. 2:2-10 Mt. 13:24-30, 36-43	**27** Ап. 291 Єв. 66 2 Tim. 1:8-18 Mk. 15:1-21	**28** Ап. 292 Єв. 68 2 Tim. 2:1-10 Mk. 15:22-32	**29** Ап. 293 Єв. 68 2 Tim. 2:11-19 Mk. 15:33-47	**30** Ап. 313 Єв. 31 Heb. 6:9-12 Mk. 7:31-37

✱, ✠ = Holydays on which Divine Services are held in most parishes.

БЕРЕЗЕНЬ - 2019 - MARCH

Shaded Days = Fast periods & days of strict fast.

	НЕДІЛЯ SUNDAY	ПОНЕДІЛОК MONDAY	ВІВТОРОК TUESDAY	СЕРЕДА WEDNESDAY	ЧЕТВЕР THURSDAY	П'ЯТНИЦЯ FRIDAY	СУБОТА SATURDAY
						1 Martyr Pamphilius мч Памфила *2 John 1:1-13* *Mark 15:22-25, 33-41*	**2** ✠ Soul Saturday GrMartyr Theodore велмч Теодора *1 Cor 10:23-28* *Luke 21:8-9, 25-27, 33-36*
Sun 3 Pre-Fast Tone 7	**3** Meat-Fare Sunday неділя Мясопусна *1 Cor 8:8-9:2* *Matt 25:31-46*	**4** Apostle Archippus апостола Архипа *3 John 1:1-15* *Luke 19:29-40; 22:7-39*	**5** Ven Leo of Catania преп Льва Катан *Jude 1:1-10* *Luke 22:39-42, 45-23:1*	**6** Venerable Timothy преп Тимотея *Joel 2:12-26* *Joel 3:12-21*	**7** Martyrs in Eugenius мчч Евгеніевих *Jude 1:11-25* *Luke 23:1-34, 44-56*	**8** HMartyr Polycarp сщмч Полікарпа *Zechariah 8:7-17* *Zechariah 8:19-23*	**9** Finding Head John обр голови Іоана *Rom 14:19-26* *Matt 6:1-13*
Forgiveness Sun Tone 8	**10** Cheese-Fare Sunday неділя Сиропусна *Rom 13:11-14:4* *Matt 6:14-21*	**11** Great Fast Begins Great Kanon Presanctified Venerable Porphyrius преп Порфирія *Isa 1:1-20, Gen 1:1-13* *Proverbs 1:1-20*	**12** Great Kanon Venerable Procopius преп Прокопія *Isa 1:19-2:3, Gn 1:14-23* *Proverbs 1:20-33*	**13** Presanctified Great Kanon Confessor Basil Василія ісповідника *Isa 2:3-11, Gen 1:24-2:3* *Proverbs 2:1-22*	**14** Great Kanon Martyr Eudocia мц Євдокії *Isa 2:11-21, Gen 2:4-19* *Proverbs 3:1-18*	**15** Presanctified HMartyr Theodotus сщмч Теодота *Isa 3:1-14, Gn 2:20-3:20* *Proverbs 3:19-34*	**16** Theodore Saturday Martyr Eutropius мч Євтропія *Heb 1:1-12* *Mark 2:23-3:5*
Sun 1 Great Fast Tone 1	**17** Orthodoxy Sunday неділя Православія *Heb 11:24-26, 32-12:2* *John 1:43-51*	**18** Martyr Conon мч Конона *Isa 4:2-5:7, Gen 3:21-4:7, Proverbs 3:34-4:22*	**19** 42 Ammoria Martyrs 42 мчч Аморей *Isa 5:7-16, Gen 4:8-15* *Proverbs 5:1-15*	**20** Presanctified Cherson Martyrs свщм в Херсонесі *Isa 5:16-25, Gn 4:16-26* *Proverbs 5:15-6:3*	**21** Ven Theophylactus преп Теофілакта *Isa 6:1-12, Gen 5:1-24* *Proverbs 6:3-20*	**22** Presanctified 40 Sebaste Martyrs 40 мчч Севаст *Isa 7:1-14, Gen 5:32-6:8* *Proverbs 6:20-7:1*	**23** ✠ Soul Saturday Martyr Codratus мч Кодрата *Heb 3:12-16* *Mark 1:35-44*
Gregory Palamas T2	*Heb 1:10-2:3, Mark 2:1-12* Sunday 2 Great Fast **24** нед 2 Вел Посту	**25** Ven Theophanes преп Теофана *Isa 8:13-9:7, Gen 6:9-22* *Proverbs 8:1-21*	**26** Relics St Nicephorus мощ свт Никифора *Isa 9:9-10:4, Gen 7:1-5* *Proverbs 8:32-9:11*	**27** Presanctified Venerable Benedict преп Венедикта *Isa 10:12-20, Gen 7:6-9* *Proverbs 9:12-18*	**28** Martyr Agapius мч Агапія *Isa 11:10-12:2, Gn 7:11-8:3, Proverbs 10:1-22*	**29** Presanctified Martyr Sabinas мч Савина *Isa 13:2-13, Gen 8:4-21* *Proverbs 10:31-11:12*	**30** ✠ Soul Saturday Venerable Alexius преп Олексія *Heb 10:32-38* *Mark 2:14-17*
S3 GrFast Tone 3	*Heb 4:14-5:6, Mark 8:34-9:1* Cross Veneration Хрестопоклонна **31**						

Григоріянський

Квітень ❁ 2019 ❁ April

Gregorian

Нед.—Sun.	*Пон.—Mon.*	*Вів.—Tues.*	*Сер.—Wed.*	*Чет.—Thur.*	*П'ят.—Fri.*	*Суб.—Sat.*
	1 Ап. 294 Єв. 108 2 Tim. 2:20-26 Lk. 22:7-23	**2** Ап. 295 Єв. 108 2 Tim. 3:1-9 Lk. 22:24-38	**3** Ап. 296 Єв. 109 *Поклони* 2 Tim. 3:10-15 Lk. 22:39-54	**4** Ап. 297 Єв. 109 2 Tim. 3:16-4:4 Lk. 22:55-62	**5** Ап. 298 Єв. 109 2 Tim. 4:5-8 Lk. 22:63-71	**17** Ап. 322 Єв. 35 Акафістоба субота Akathistos Saturday Heb. 9:24-28 Mk. 8:27-31
7 Ап. 321 Єв. 47 5-та НЕДІЛЯ ПОСТУ 5th SUNDAY of LENT Heb. 9:11-14 Mk. 10:32-45	**8** Ап. 299 Єв. 110 2 Tim. 4:9-18 Lk. 23:1-12	**9** Ап. 300 Єв. 110 Tit. 1:5-16 Lk. 23:13-25	**10** Ап. 301 Єв. 110 Tit. 2:1-10 Lk. 23:26-32	**11** Ап. 302 Єв. 111 Tit. 2:11-3:3 Lk. 23:33-43	**12** Ап. 302 Єв. 111 Tit. 3:4-15 Lk. 23:44-56	**13** Ап. 333 Єв. 39 Лазарева субота Lazarus Saturday Heb. 12:28-13:8 Jn. 11:1-45
14 Ап. 247 Єв. 41 КВІТНА НЕДІЛЯ PALM SUNDAY Phil. 4:4-9 Jn. 12:1-18	**15** [Ап. 26] Єв. 98 [Acts 10:34-43] Mt. 24:3-35	**16** [Ап. 125] Єв. 102 [1 Cor. 1:18-2:2] Mt. 24:36-26:2	**17** [Ап. 126] Єв. 108 [1 Cor. 2:6-10] Mt. 26:6-16	**18** Ап. 149 Єв. 107 1 Cor. 11:23-32 Mt. 26:1-20 . . .	**19** ВЕЛИКА П'ЯТНИЦЯ GOOD FRIDAY	**20** Ап. 91 Єв. 115 Rom. 6:3-11 Mt. 28:1-20
21 Ап. 1 Єв. 1 ВОСКРЕСІННЯ EASTER SUNDAY Acts 1:1-8 Jn. 1:1-17	**22** Ап. 2 Єв. 2 Acts 1:12-17, 21-26 Jn 1:18-28	**23** Ап. 4 Єв. 113 (і ✠Юрія, вмч.) (& ✠George, G-Mrt. Acts 2:14-21 Lk. 24:12-35	**24** Ап. 5 Єв. 4 Acts 2:22-36 Jn 1:35-51	**25** Ап. 6 Єв. 8 (і ✠Марка, еван.) (& ✠Mark, Evang.) Acts 2:38-43 Jn. 3:1-15	**26** Ап. 7 Єв. 7 Acts 3:1-8 Jn. 2:12-22	**27** Ап. 8 Єв. 11 Acts 3:11-16 Jn. 3:22-33
28 Ап. 14 Єв. 65 ТОМИНА НЕДІЛА THOMAS SUNDAY Acts 5:12-20 Jn. 20:19-31	**29** Ап. 9 Єв. 6 Acts 3:19-26 Jn. 2:1-11	**30** Ап. 10 Єв. 10 (і ✠Якова, ап.) (& ✠James, Apos.) Acts 4:1-10 Jn. 3:16-21				

*, ✠ = Holydays on which Divine Services are held in most parishes.

КВІТЕНЬ - 2019 - APRIL

Shaded Days = Fast periods & days of strict fast.

	НЕДІЛЯ SUNDAY	ПОНЕДІЛОК MONDAY	ВІВТОРОК TUESDAY	СЕРЕДА WEDNESDAY	ЧЕТВЕР THURSDAY	П'ЯТНИЦЯ FRIDAY	СУБОТА SATURDAY
		1 Martyr Chrysanthus мч Хрисанта *Isa 14:24-32, Gn 8:21-9:7* *Proverbs 11:19-12:6*	**2** Fathers of Sabbas преп мчч в Сави *Isa 25:1-9, Gen 9:8-17* *Proverbs 12:8-22*	**3** Presanctified Confessor James Якова ісповідника *Isa 26:21-27:9, Gn 9:18-10:1 Proverbs 12:23-13:9*	**4** HMartyr Basil сщмч Василія *Isa 28:14-22, Gn 10:32-11:9 Proverbs 13:20-14:6*	**5** Presanctified Venerable Nicon преп Никона *Isa 29:13-23, Gn 12:1-7* *Proverbs 14:15-26*	**6** ✠ Soul Saturday Venerable Zachariah преп Захарії *Heb 6:9-12* *Mark 7:31-37*
John Climacus Tone 4	**7** Annunciation Благовіщення Sunday 4 Great Fast неділя 4 Вел Посту *Heb 6:13-20* *Mark 9:17-31*	**8** Synaxis of Gabriel Собор Гавриїла *Isa 37:33-38:6, Gn 13:12-18, Proverbs 14:27-15:4*	**9** Martyr Matrona мц Матрони *Isa 40:18-31, Gn15:1-15* *Proverbs 15:7-19*	**10** Presanctified Andrew's Canon Venerable Hilarion преп Іларіона *Isa 41:4-14, Gen 17:1-9* *Proverbs 15:20-16:9*	**11** Venerable Mark преп Марка *Isa42:5-16, Gen18:20-33* *Proverbs 16:17-17:17*	**12** Presanctified John Climacus Іоана Ліствичника *Isa45:11-17, Gen22:1-18* *Proverbs 17:17-18:5*	**13** HMartyr Hypatius сщмч Іпатія *Heb 9:24-28* *Mark 8:27-31*
Mary of Egypt Tone 5	**14** Sunday 5 Great Fast неділя 5 Вел Посту *Heb 9:11-14* *Mark 10:32-45*	**15** Venerable Titus преп Тита *Isa48:17-49:4,Gn27:1-41* *Proverbs 19:16-25*	**16** Venerable Nicetas преп Никити *Isa 49:6-10, Gn 31:3-16* *Proverbs 21:3-21*	**17** Presanctified Hymnographer Joseph піснеписця Іосифа *Isa 58:1-11, Gn 43:26-31; 45:1-16 Prov 21:23-22:4*	**18** Martyr Agathopodes мч Агафопода *Isa 65:8-16, Gn 46:1-7* *Proverbs 23:15-24:5*	**19** Presanctified Martyr Euthychius свт Євтихія *Isa 66:10-24, Gn 49:33-50:26, Proverbs 31:8-32*	**20** Lazarus Saturday Лазарева Субота *Heb 12:28-13:8* *John 11:1-45*
Entry Jerusalem Passion Week	нед Квітна ✠ PALM SUNDAY **21** *Phil 4:4-9* *John 12:1-18*	**22** Presanctified Holy & Great Monday Martyr Eupsychius мч Євпсихія *Ex 1:1-20, Job 1:1-12* *Matt 24:3-35*	**23** Presanctified Holy & Great Tuesday Martyr Terence мч Терентія *Ex 2:5-10, Job 1:13-22* *Matt 24:36-26:2*	**24** Presanctified Holy & Great Wednesday HMartyr Antipas сщмч Антипи *Ex 2:11-22, Job 2:1-10* *Matt 26:6-16*	**25** Liturgy of St. Basil 12 Passion Gospels GREAT THURSDAY Вел Четвер *1 Cor 11:23-32* *Matt 26:1-27:2*	Вел П'ятниця No Liturgy Holy & Great Friday **26*** *1 Cor 1:18-2:2* *Matt 27:1-61*	**27** Liturgy of St. Basil GREAT SATURDAY Вел Субота *Rom 6:3-11* *Matt 28:1-20*
Resurrection XC Bright Week	ВЕЛИКДЕНЬ ✠ PASCHA **28** *Acts 1:1-8* *John 1:1-17*	**29** No Fast All Week BRIGHT MONDAY Світлий Понеділок *Acts 1:12-17, 21-26* *John 1:18-28*	**30** BRIGHT TUESDAY Світлий Вівторок *Acts 2:14-21* *Luke 24:12-35*				

Григоріянський календар (новий стиль)

Григоріянський **Травень ❁ 2019 ❁ May** *Gregorian*

Нед.—Sun.	*Пон.—Mon.*	*Вів.—Tues.*	*Сер.—Wed.*	*Чет.—Thur.*	*П'ят.—Fri.*	*Суб.—Sat.*
			1 Ап. 11 Єв. 15 Acts 4:13-22 Jn. 5:17-24	**2** Ап. 12 Єв. 16 Acts 4: 23-31 Jn. 5:24-30	**3** Ап. 13 Єв. 17 (і ✠Теодосія Печ.) (& ✠Theodosius) Acts 5:1-11 Jn. 5:30-6:2	**4** Ап. 15 Єв. 19 Acts 5:21-33 Jn. 6:14-27
5 Ап. 16 Єв. 69 МИРОНОСИЦЬ MYR.-BEAR.WOM. Acts 6:1-7 Mk. 15:43-16:8	**6** Ап. 17 Єв. 13 Acts 6:8-7:5, 47-60 Jn. 4:46-54	**7** Ап. 18 Єв. 20 Acts 8:5-17 Jn. 6:27-33	**8** Ап. 19 Єв. 21 (і ✠Івана, еван.) (& ✠John, Evang.) Acts 8:18-25 Jn. 6:35-39	**9** Ап. 20 Єв. 22 (і ✠Мощі Миколая) (& ✠Relics of Nicholas) Acts 8:26-39 Jn. 6:40-44	**10** Ап. 21 Єв. 23 (і ✠Симона Зилота) (& ✠Simon the Zealot) Acts 8:40-9:19 Jn. 6:48-54	**11** Ап. 22 Єв. 52 (і ✠Кирила і Методія) (& ✠Cyril & Methodius) Acts 9:20-31 Jn. 15:17-16:2
12 Ап. 23 Єв. 14 РОЗСЛАБЛЕНОГО PARALYTIC Acts 9:32-42 Jn. 5:1-15	**13** Ап. 24 Єв. 24 Acts 10:1-16 Jn. 6:56-69	**14** Ап. 25 Єв. 25 Acts 10:21-33 Jn. 7:1-13	**15** Ап. 34 Єв. 26 *Переполовинення* *Mid-Pentecost* Acts 14:6-18 Jn. 7:14-30	**16** Ап. 26 Єв. 29 Acts 10:34-43 Jn. 8:12-20	**17** Ап. 27 Єв. 30 Acts 10:44-11:10 Jn. 8:21-30	**18** Ап. 29 Єв. 31 Acts 12:1-11 Jn. 8:31-42
19 Ап. 28 Єв. 12 САМАРЯНКИ SAMARITAN WOMAN Acts 11:19-26, 29-30 Jn. 4:5-42	**20** Ап. 30 Єв. 32 Acts 12:12-17 Jn. 8:42-51	**21** Ап. 31 Єв. 33 (і ✠Костянтина, Олени) (& ✠Constantine, Helen) Acts 12:25-13:12 Jn. 8:51-59	**22** Ап. 32 Єв. 18 Acts 13:13-24 Jn. 6:5-14	**23** Ап. 35 Єв. 35 Acts 14:20-27 Jn. 9:39-10:9	**24** Ап. 36 Єв. 37 Acts 15:5-34 Jn. 10:17-28	**25** Ап. 37 Єв. 38 (і ✠Зн. Гол. Ів. Христ.) (& ✠3Fnd. Hd. of Jn.Bapt.) Acts 15:35-41 Jn. 10:27-38
26 Ап. 38 Єв. 34 СЛІПОНАРОДЖЕН. MAN BORN BLIND Acts 16:16-34 Jn. 9:1-38	**27** Ап. 39 Єв. 40 Acts 17:1-15 Jn. 11:47-57	**28** Ап. 40 Єв. 42 Acts 17:19-28 Jn. 12:19-36	**29** Ап. 41 Єв. 43 *Віддання Пасхи* *Leave of Pascha* Acts 18:22-28 Jn. 12:36-47	**30** Ап. 1 Єв. 114 ВОЗНЕСІННЯ ASCENSION Acts 1:1-12 Lk. 24:36-53	**31** Ап. 42 Єв. 47 Acts 19:1-18 Jn. 14:1-11	

*, ✠ = Holydays on which Divine Services are held in most parishes.

ТРАВЕНЬ - 2019 - MAY

Shaded Days = Fast periods & days of strict fast.

НЕДІЛЯ SUNDAY	ПОНЕДІЛОК MONDAY	ВІВТОРОК TUESDAY	СЕРЕДА WEDNESDAY	ЧЕТВЕР THURSDAY	П'ЯТНИЦЯ FRIDAY	СУБОТА SATURDAY
			1 John of Decapolis Іоана Декаполита *Acts 2:22-36* *John 1:35-51*	**2** John the Hermit Іоана Печерника *Acts 2:38-43* *John 3:1-15*	**3** Venerable Theodore преп Теодора *Acts 3:1-8* *John 2:12-22*	**4** HMartyr Januarius сщмч Януарія *Acts 3:11-16* *John 3:22-33*
Anti Pascha Tone 1 **5** Apostle Thomas Sun нед Апост Томина *Acts 5:12-20* *John 20:19-31*	велмч Юрія поб GrMartyr George **6*** *Acts 12:1-11* *John 15:17-16:2*	**7** Martyr Sabbas мч Савви страт *Acts 4:1-10* *John 3:16-21*	апостола Марка Apostle/Evangelist Mark **8** *1 Peter 5:6-14* *Mark 6:7-13*	**9** HMartyr Basil сщмч Василія *Acts 4:23-31* *John 5:24-30*	**10** HMartyr Simeon сщмч Симеона *Acts 5:1-11* *John 5:30-6:2*	**11** Apostle Jason (70) апостола Ясона (70) *Acts 5:21-33* *John 6:14-27*
Sun 3 of Pascha Tone 2 **12** Mother's Day MyrrhBearing Women Мироносиць *Acts 6:1-7* *Mark 15:43-16:8*	**13** Ap James Zebedee апостола Якова Зев *Acts 6:8-7:5, 47-60* *John 4:46-54*	**14** Prophet Jeremiah пророка Єремії *Acts 8:5-17* *John 6:27-33*	**15** Saint Athanasius свт Атанасія *Acts 8:18-25* *John 6:35-39*	**16** Martyr Timothy мч Тимотея *Acts 8:26-39* *John 6:40-44*	**17** Martyr Pelagia мц Пелагії *Acts 8:40-9:19* *John 6:48-54*	**18** Great Martyr Irene велмц Ірини *Acts 9:20-31* *John 15:17-16:2*
Sun 4 of Pascha Tone 3 **19** Paralytic Розслабленого *Acts 9:32-42* *John 5:1-15*	**20** Sign of Cross Поява Хреста *Acts 10:1-16* *John 6:56-69*	апостола Іоана Apostle/Evangelist John **21** *1 John 1:1-7 Jn 19:25-27, 21:24-25*	**22** Mid Pentecost Relics St Nicholas мощ свт Миколая *Acts 14:6-18* *John 7:14-30*	**23** Ap Simon Zealot апост Симона Зил *Acts 10:34-43* *John 8:12-20*	**24** Methodius & Cyril Методія і Кирила *Acts 10:44-11:10* *John 8:21-30*	**25** Saint Epiphanius свт Єпіфанія *Acts 12:1-11* *John 8:31-42*
Sun 5 of Pascha Tone 4 **26** Samaritan Woman Самарянки *Acts 11:19-26, 29-30* *John 4:5-42*	**27** Martyr Isidore мч Ісидора *Acts 12:12-17* *John 8:42-51*	**28** Pachomy the Great преп Пахомія вел *Acts 12:25-13:12* *John 8:51-59*	**29** Venerable Theodore преп Теодора *Acts 13:13-24* *John 6:5-14*	**30** Ap Andronicus (70) ап Андроника (70) *Acts 14:20-27* *John 9:39-10:9*	**31** Martyr Theodotus мч Теодота *Acts 15:5-34* *John 10:17-28*	

Григоріянський календар (новий стиль)

Григоріянський **Червень ❁ 2019 ❁ June** *Gregorian*

Нед.—Sun.	*Пон.—Mon.*	*Вів.—Tues.*	*Сер.—Wed.*	*Чет.—Thur.*	*П'ят.—Fri.*	*Суб.—Sat.*
						1 Ап. 43 Єв. 48 Acts 20:7-12 Jn. 14:10-21
2 Ап. 44 Єв. 56 СВ. ОТЦІВ НІКЕЇ H. FATHERS OF NICEA Acts 20:16-18, 28-36 Jn 17:1-13	**3** Ап. 45 Єв. 49 Acts 21:8-14 Jn. 14:27-15:7	**4** Ап. 46 Єв. 53 Acts 21:26-32 Jn. 16:2-13	**5** Ап. 47 Єв. 54 Acts 23:1-11 Jn. 16:15-23	**6** Ап. 48 Єв. 55 Acts 25:13-19 Jn. 16:23-33	**7** Ап. 50 Єв. 57 Acts 27:1-44 Jn. 17:18-26	**8** Ап. 51 Єв. 67 Acts 28:1-31 Jn. 21:15-25
9 Ап. 3 Єв. 27 ЗІСЛАННЯ СВ. ДУХА PENTECOST Acts 2:1-11 Jn. 7:37-52, 8:12	**10** Ап. 229 Єв. 75 Пресв. Тройці Holy Trinity Eph. 5:9-19 Mt. 18:10-20	**11** Ап. 28 Єв. 51 ✠Варт. і Варнави ✠Barth. & Barnab. Acts 11:19-26,29-30 Lk. 10:16-21	**12** Ап. 80 Єв. 12 Rom. 1:18-27 Mt. 5:20-26	**13** Ап. 81 Єв. 13 Rom. 1:28-2:9 Mt. 5:27-32	**14** Ап. 82 Єв. 14 Rom. 2:14-29 Mt. 5:33-41	**15** Ап. 79 Єв. 15 Rom. 1:7-12 Mt. 5:42-48
16 Ап. 330 Єв. 38 ALL SAINTS Heb. 11:33-12:2 Mt. 10:32-33, 37-38; 19:27-30	**17** Ап. 83 Єв. 19 *Поч. Петрівки* *Peter & Paul Fast* Rom. 2:28-3:18 Mt. 6:31-34; 7:9-11	**18** Ап. 86 Єв. 22 Rom. 4:4-12 Mt. 7:15-21	**19** Ап. 77 Єв. 48 ✠Юди Тадея, ап. ✠Jude, Apos. Jude 1:1-10 Jn. 14:21-24	**20** Ап. 149 Єв. 23 ПРЕС. ЕВХАРИСТІЇ HOLY EUCHARIST 1 Cor. 11:23-32 Jn. 6:48-54	**21** Ап. 90 Єв. 31 Rom. 5:17-6:2 Mt. 9:14-7	**22** Ап. 84 Єв. 20 Rom. 3:19-26 Mt. 7:1-8
23 Ап. 81; Єв. 9 Rom. 2:10-16 Mt. 4:18-23 **30** Ап. 88; Єв. 18 Rom. 5:1-10 Mt. 6:22-33	**24** Ап. 112 Єв. 1 ✠Різд. Ів. Христ. ✠Nativity Jn. Baptist Rom. 13:11-14:4 Lk. 1:1-25,57-68,76,80	**25** Ап. 95 Єв. 35 Rom. 7:14-8:2 Mt. 10:9-15	**26** Ап. 96 Єв. 36 Rom. 8:2-13 Mt. 10:16-22	**27** Ап. 98 Єв. 37 Rom. 8:22-27 Mt. 10:23-31	**28** Ап. 306 Єв. 9 CHRIST, LOVER OF MANKIND Heb. 2:11-18 Jn. 3:13-17	**29** Ап. 193 Єв. 67 PETER & PAUL Agony of BVM 2 Cor. 11:21-12:9 Mt. 16:13-19

*, ✠ = Holydays on which Divine Services are held in most parishes.

ЧЕРВЕНЬ - 2019 - JUNE

Shaded Days = Fast periods & days of strict fast.

НЕДІЛЯ SUNDAY	ПОНЕДІЛОК MONDAY	ВІВТОРОК TUESDAY	СЕРЕДА WEDNESDAY	ЧЕТВЕР THURSDAY	П'ЯТНИЦЯ FRIDAY	СУБОТА SATURDAY
						1 HMartyr Patrick сщмч Патрикія *Acts 15:35-41* *John 10:27-38*
Sun 6 of Pascha Tone 5 **2** Blind Man Сліпородженого *Acts 16:16-34* *John 9:1-38*	Костянтина і Єлени Constantine & Helen **3** *Acts 26:1-5,12-20* *John 10:1-9*	**4** Martyr Basiliscus мч Василіска *Acts 17:19-28* *John 12:19-36*	**5** Confessor Michael Михаїла ісповідника *Acts 18:22-28* *John 12:36-47*	Вознесіння ✠ ASCENSION **6** *Acts 1:1-12* *Luke 24:36-53*	**7** 3rd find head John 3гл голови Іоана *Acts 19:1-8* *John 14:1-11*	**8** Apostle Carpus (70) апостола Карпа (70) *Acts 20:7-12* *John 14:10-21*
Sun 7 of Pascha Tone 6 **9** Fathers 1st Council Отців 1-а Собор *Acts 20:16-18, 28-36* *John 17:1-13*	**10** Venerable Nicetas преп Никити *Acts 21:8-14* *John 14:27-15:7*	**11** VirMartyr Theodosia прмц Теодосії *Acts 21:26-32* *John 16:2-13*	**12** Venerable Isaac преп Ісаакія *Acts 23:1-11* *John 16:15-23*	**13** Apostle Hermas (70) апостола Єрма (70) *Acts 25:13-19* *John 16:23-33*	**14** Martyr Justin мч Юстина *Acts 27:1-44* *John 17:18-26*	**15** ✠ Soul Saturday Saint Nicephorus свт Никифора *Acts 28:1-31* *John 21:15-25*
Trinity Sunday Tone 7 ТРОЙЦЯ Father's Day ✠ PENTECOST **16** *Acts 2:1-11* *Jn 7:37-52; 8:12*	Духівден No Fast all week ✠ Holy Spirit Day **17** *Eph 5:9-19* *Matt 18:10-20*	**18** HMartyr Dorotheus сщмч Доротея *Rom 1:1-7, 13-17* *Matt 4:25-5:13*	**19** Venerable Bessarion преп Висаріона *Rom 1:18-27* *Matt 5:20-26*	**20** Martyr Theodotus мч Теодота *Rom 1:28-2:9* *Matt 5:27-32*	**21** Relics St Theodore мощ свт Теодора *Rom 2:14-29* *Matt 5:33-41*	**22** St Cyril of Alexandria свт Кирила Алексан *Rom 1:7-12* *Matt 5:42-48*
Sun1 Pent Tone 8 *Heb 11:33-12:2, Matt 10: 32-33, 37-38; 19:27-30* All Saints **23** Всіх Святих Sun2 Pent Tone 1 *Rom 2:10-16, Matt 4:18-23* All Saints of Ukraine Martyr Manuel мч Мануїла **30**	**24** Apostles' Fast Begins Apostle Bartholomew апост Вартоломея *Rom 2:28-3:18* *Matt 6:31-34; 7:9-11*	**25** Onuphrius the Great преп Онуфрія вел *Rom 4:4-12* *Matt 7:15-21*	**26** Martyr Aquilina мц Акилини *Rom 4:13-25* *Matt 7:21-23*	**27** Prophet Elisha пропока Єлисея *Rom 5:10-16* *Matt 8:23-27*	**28** Prophet Amos пропока Амоса *Rom 5:17-6:2* *Matt 9:14-17*	**29** Saint Tychon свт Тихона *Rom 3:19-26* *Matt 7:1-8*

Григоріянський

Липень ❁ 2019 ❁ July

Gregorian

Нед.—Sun.	*Пон.—Mon.*	*Вів.—Tues.*	*Сер.—Wed.*	*Чет.—Thur.*	*П'ят.—Fri.*	*Суб.—Sat.*
	1 Ап. 102 Єв. 40 Rom. 9:18-33 Mt. 11:2-15	**2** Ап. 320 Єв. 54 ✠Ризи Богородиці ✠Robe of the BVM Heb. 9:1-7 Lk. 10:38-42; 11:27-28	**3** Ап. 105 Єв. 42 Rom. 11:2-12 Mt. 11:20-26	**4** Ап. 106 Єв. 43 Rom. 11:13-24 Mt. 11:27-30	**5** Ап. 213 Єв. 24 ✠Атанасія, пр. ✠Athanasius, Ven. Gal. 5:22-6:2 Lk. 6:17-23	**6** Ап. 92 Єв. 26 Rom. 6:11-17 Mt. 8:14-23
7 Ап. 93 Єв. 25 СВ. УКР. НАРОДУ STS. OF UKRAINE Rom. 6:18-23 Mt. 8:5-13	**8** Ап. 109 Єв. 45 Rom. 12:4-5, 15-21 Mt. 12:9-13	**9** Ап. 114 Єв. 46 Rom. 14:9-18 Mt. 12:14-16, 22-30	**10** Ап. 213 Єв. 10 ✠Антонія Печер. ✠Anthony of the Caves Gal. 5:22-6:2 Mt. 4:25-5:12	**11** Ап. 118 Єв. 49 Rom. 15:17-29 Mt. 12:46-13:3	**12** Ап. 120 Єв. 50 Rom. 16:1-16 Mt. 13:4-9	**13** Ап. 305 Єв. 51 Собор Гавриїла Synaxis of Gabriel Heb. 2:2-10 Lk. 10:16-21
14 Ап. 103 Єв. 28 5 п. ЗІСЛАННЯ 5th after PENTECOST Rom. 10:1-10 Mt. 8:28-9:1	**15** Ап. 121 Єв. 51 Rom. 16:17-24 Mt. 13:10-23	**16** Ап. 122 Єв. 52 1 Cor. 1:1-9 Mt. 13:24-30	**17** Ап. 127 Єв. 53 1 Cor. 2:9-3:8 Mt. 13:31-36	**18** Ап. 129 Єв. 54 1 Cor. 3:18-23 Mt. 13:36-43	**19** Ап. 130 Єв. 55 1 Cor. 4:5-8 Mt. 13:44-54	**20** Ап. 57 Єв. 14 ✠Іллі, прор. ✠Elias, Proph. Jas. 5:10-20 Lk. 4:22-30
21 Ап. 334 Єв. 56 6th COUNCIL FATHERS 6th after PENTECOST Heb. 13:7-16 Jn. 17:1-13	**22** Ап. 134 Єв. 56 1 Cor. 5:9-6:11 Mt. 13:54-58	**23** Ап. 136 Єв. 57 1 Cor. 6:20-7:12 Mt. 14:1-13	**24** Ап. 99 Єв. 52 ✠Бориса і Гліба ✠Borys & Hlib Rom. 8:28-39 Jn. 15:17-16:2	**25** Ап. 210 Єв. 36 ✠Успіння Анни ✠Dormition of Anna Gal. 4:22-31 Lk. 8:16-21	**26** Ап. 139 Єв. 63 1 Cor. 7:35-8:7 Mt. 15:29-31	**27** Ап. 292 Єв. 52 ✠Пантелеймона, вмч. ✠Panteleimon, G-Mrt. 2 Tim. 2:1-10 Jn. 15:17-16:2
28 Ап. 116 Єв. 33 7 п. ЗІСЛАННЯ 7th after PENTECOST Rom. 15:1-7 Mt. 9:27-35	**29** Ап. 142 Єв. 65 1 Cor. 9:13-18 Mt. 16:1-6	**30** Ап. 144 Єв. 66 1 Cor. 10:5-12 Mt. 16:6-12	**31** Ап. 145 Єв. 68 1 Cor. 10:12-22 Mt. 16:20-24			

*, ✠ = Holydays on which Divine Services are held in most parishes.

ЛИПЕНЬ - 2019 - JULY

Shaded Days = Fast periods & days of strict fast.

НЕДІЛЯ SUNDAY	ПОНЕДІЛОК MONDAY	ВІВТОРОК TUESDAY	СЕРЕДА WEDNESDAY	ЧЕТВЕР THURSDAY	П'ЯТНИЦЯ FRIDAY	СУБОТА SATURDAY
	1 Martyr Leontius мч Леонтія *Rom 7:1-13* *Matt 9:36-10:8*	**2** Apostle Jude ап Юди брата Гос *Rom 7:14-8:2* *Matt 10:9-15*	**3** HMartyr Methodius сщмч Методія *Rom 8:2-13* *Matt 10:16-22*	**4** Julian of Tarsus Юліана Тарсійського *Rom 8:22-27* *Matt 10:23-31*	**5** HMartyr Eusebius сщмч Євсевія *Rom 9:6-19* *Matt 10:32-36; 11:1*	**6** Martyr Agrippina мц Агрипини *Rom 3:28-4:3* *Matt 7:24-8:4*
Sun 3 after Pent Tone 2 Різдво Іоана Хрест **7** Birth John Baptist *Rom 13:11-14:4; Lk 1:1-25, 57-68, 76, 80*	**8** VirMartyr Febronia прмц февронії *Rom 9:18-33* *Matt 11:2-15*	**9** David of Salonica Давида Солунського *Rom 10:11-11:2* *Matt 11:16-20*	**10** Venerable Sampson преп Сампсона *Rom 11:2-12* *Matt 11:20-26*	**11** Relics Cyrus & John мощ Кира и Іоана *Rom 11:13-24* *Matt 11:27-30*	Петра і Павла **12*** Apostles Peter & Paul *2 Cor 11:21-12:9* *Matt 16:13-19*	**13** Synaxis 12 Apostles Собор 12 апостолів *Rom 6:11-17* *Matt 8:14-23*
Sun 4 after Pent Tone 3 **14** Cosmas & Damian Косми і Даміана *Rom 6:18-23* *Matt 8:5-13*	**15** Placing Robe MG Пол ризи Богор *Rom 12:4-5, 15-21* *Matt 12:9-13*	**16** Martyr Hyacinth мч Якінта *Rom 14:9-18* *Matt 12:14-16, 22-30*	**17** St Andrew of Crete свт Андрія у Криті *Rom 15:7-16* *Matt 12:38-45*	**18** Ven Athanasius преп Атанасія *Rom 15:17-29* *Matt 12:46-13:3*	**19** Sisoes the Great преп Сисоя вел *Rom 16:1-16* *Matt 13:4-9*	**20** Thomas of Maleon Томи з Малеї *Rom 8:14-21* *Matt 9:9-13*
Sun 5 after Pent Tone 4 **21** GrMartyr Procopius велмч Прокопія *Rom 10:1-10* *Matt 8:28-9:1*	**22** HMartyr Pancratius сщмч Панкратія *Rom 16:17-24* *Matt 13:10-23*	**23** Antony of Kiev Cave Антонія Києво-Печер *1 Cor 1:1-9* *Matt 13:24-30*	**24** Blessed Olga блаж Ольги *1 Cor 2:9-3:8* *Matt 13:31-36*	**25** Theodore & John Теодора и Іоана *1 Cor 3:18-23* *Matt 13:36-43*	**26** Synaxis of Gabriel Собор Гавриїла *1 Cor 4:5-8* *Matt 13:44-54*	**27** Apostle Aquilla (70) апостола Акили (70) *Rom 9:1-5* *Matt 9:18-26*
Sun 6 after Pent Tone 5 Володимира вел St Vladimir the Great **28** *Gal 1:11-19* *John 10:1-9*	**29** HMartyr Athenogenes сщмч Атіногена *1 Cor 5:9-6:11* *Matt 13:54-58*	**30** GrMartyr Marina велмц Марини *1 Cor 6:20-7:12* *Matt 14:1-13*	**31** Martyr Emilian мч Еміліяна *1 Cor 7:12-24* *Matt 14:35-15:11*			

Григоріянський календар (новий стиль)

Григоріянський Серпень ❁ 2019 ❁ August Gregorian

Нед.—Sun.	Пон.—Mon.	Вів.—Tues.	Сер.—Wed.	Чет.—Thur.	П'ят.—Fri.	Суб.—Sat.
			=> Поч. Спасівки Dormition Fast	1 Перен. Чесн. Христа Proc. of the Holy Cross Макавейських мчч. Maccabees Mrts.	2 Мощі Стефана Relics of Stephen	3 Ісаакія, пр. Isaac, Ven.
4 Гл. 7 Єв. 8 8 п. ЗІСЛАННЯ 8th after PENTECOST 7 Молод. Ефезу 7 Youths of Ephesus	5 Євсигнія, мч. Eusignius, Mrt.	6 ПЕРЕОБРАЖЕННЯ TRANSFIGURATION	7 Дометія, прмч. Dometius, V-Mrt.	8 Еміліяна, свят. Emilian, Conf.	9 ❁Матія, ап. ❁Matthias, Apos.	10 Лаврентія, мч. Lawrence, Mrt.
11 Гл. 8 Єв. 9 9 п. ЗІСЛАННЯ 9th after PENTECOST Євпла, мч. Euplus, Mrt.	12 Фотія і Аникити, мч. Photius & Anicetas, Mrt.	13 Максима, пр. Maximus, V-Conf.	14 ❁Мощі Теодосія ❁Relics of Theodosius	15 УСПІННЯ DORMITION	16 Образа ГНІХ Icon of Christ	17 Мирона, мч. Myron, Mrt.
18 Гл. 1 Єв. 10 10 п. ЗІСЛАННЯ 10th after PENTECOST Флора й Лавра, мчч. Florus & Laurus, Mrts.	19 Андрія, мч. Andrew, Mrt.	20 Самуїла, прор. Samuel, Proph.	21 Тадея, ап. Thaddeus, Apos.	22 Агатоніка, мч. Agathonicus, Mrt.	23 Луппа, мч. Lupus, Mrt.	24 Євтиха, свмч. Eutyches, P-Mrt.
25 Гл. 2 Єв. 11 11 п. ЗІСЛАННЯ 11th after PENTECOST Тита і Вартоло., апп. Titus & Barth. Apos.	26 Вишгород. Бгр. BVM Vyshhorod Адріяна і Наталії, мчч. Adrian & Natalia, Mrts.	27 Пімена, пр. Pimen, Ven.	28 Августина, свят. Augustine, Bish.	29 ❁Усікновення Голови Івана Христителя ❁Beheading of John the Baptist	30 Олександра, свят. Alexander, Bish.	31 ❁Покл. Пояса ПДМ ❁Sash of BVM

✱, ✠ = Holydays on which Divine Services are held in most parishes.

СЕРПЕНЬ - 2019 - AUGUST

Shaded Days = Fast periods & days of strict fast.

	НЕДІЛЯ SUNDAY	ПОНЕДІЛОК MONDAY	ВІВТОРОК TUESDAY	СЕРЕДА WEDNESDAY	ЧЕТВЕР THURSDAY	П'ЯТНИЦЯ FRIDAY	СУБОТА SATURDAY
					1 Venerable Macrina преп Макрини *1 Cor 7:24-35* *Matt 15:12-21*	пророка Іллі ✠ Prophet Elias *James 5:10-20* *Luke 4:22-30* **2**	**3** Venerable Simeon преп Симеона *Rom 12:1-3* *Matt 10:37-11:1*
Sun 7 after Pent Tone 6	**4** Mary Magdalene Марії Магдалини *Rom 15:1-7* *Matt 9:27-35*	**5** Martyr Trophimus мч Трофима *1 Cor 9:13-18* *Matt 16:1-6*	**6** Sts Boris & Gleb Бориса і Гліба *1 Cor 10:5-12* *Matt 16:6-12*	**7** Repose of St Anne Успіння св Анни *1 Cor 10:12-22* *Matt 16:20-24*	**8** HMartyr Hermolas сщмч Єрмолая *1 Cor 10:28-11:7* *Matt 16:24-28*	**9** GrMar Panteleimon велмч Пантелеймона *1 Cor 11:8-22* *Matt 17:10-18*	**10** Apostle Prochorus апостола Прохора *Rom 13:1-10* *Matt 12:30-37*
Sun 8 after Pent Tone 7	**11** Martyr Callinicus мч Калиника *1 Cor 1:10-18* *Matt 14:14-22*	**12** Apostle Silas (70) апостола Сили (70) *1 Cor 11:31-12:6* *Matt 18:1-11*	**13** Righteous Eudocimus прав Євдокима *1 Cor 12:12-26, Matt 18:18-22; 19:1-2, 13-15*	**14** Dormition Fast begins Початок Спасівки *1 Cor 13:4-14:5* *Matt 20:1-16*	**15** Relics St Stephen мощ Стефана *1 Cor 14:6-19* *Matt 20:17-28*	**16** Venerable Isaac преп Ісаакія *1 Cor 14:26-40* *Matt 21:12-14, 17-20*	**17** 7 Youths Ephesus 7 отроків Єфесу *Rom 14:6-9* *Matt 15:32-39*
Sun 9 after Pent Tone 8	**18** Martyr Eusignius мч Євсигнія *1 Cor 3:9-17* *Matt 14:22-34*	Преображення ✠ TRANSFIGURATION Fruit Blessing *2 Pet 1:10-19* *Matt 17:1-9* **19**	**20** Martyr Dometius мч Дометія *1 Cor 15:29-38* *Matt 21:23-27*	**21** Confessor Emilian Еміліяна ісповідника *1 Cor 16:4-12* *Matt 21:28-32*	**22** Apostle Matthias апостола Матвія *2 Cor 1:1-7* *Matt 21:43-46*	**23** Martyr Lawrence мч Лаврентія *2 Cor 1:12-20* *Matt 22:23-33*	**24** Martyr Euplus мч Євпла *Rom 15:30-33* *Matt 17:24-18:4*
Sun 10 after Pent Tone 1	**25** Martyr Photius мч Фотія *1 Cor 4:9-16* *Matt 17:14-23*	**26** Confessor Maximus Максима ісповідника *2 Cor 2:4-15* *Matt 23:13-22*	**27** Prophet Micah пророка Михея *2 Cor 2:14-3:3* *Matt 23:23-28*	Успіння Богородиці ✠ DORMITION *Ph 2:5-11, Lk 10:38-42, 11:27-28* **28**	**29** Image of Lord Образ ІС ХР *2 Cor 4:1-6* *Matt 24:13-28*	**30** Martyr Myron мч Мирона *2 Cor 4:13-18* *Matt 24:27-33, 42-51*	**31** Florus & Laurus Флора і Лавра *1 Cor 1:3-9* *Matt 19:3-12*

Григоріянський календар (новий стиль)

Григоріянський Вересень ✻ 2019 ✻ September Gregorian

Нед.—Sun.	Пон.—Mon.	Вів.—Tues.	Сер.—Wed.	Чет.—Thur.	П'ят.—Fri.	Суб.—Sat.
1 Ап. 158 Єв. 79 12th after PENTECOST ✠Begin. Lit. Year 1 Cor. 15:1-11 Mt. 19:16-26	**2** Ап. 186 Єв. 11 2 Cor. 8:7-15 Mk. 3:6-12	**3** Ап. 187 Єв. 12 2 Cor. 8:16-9:5 Mk. 3:13-19	**4** Ап. 189 Єв. 13 2 Cor. 9:12-10:7 Mk. 3:20-27	**5** Ап. 190 Єв. 14 2 Cor. 10:7-18 Mk. 3:28-35	**6** Ап. 192 Єв. 15 2 Cor. 11:5-21 Mk. 4:1-9	**7** Ап. 126 Єв. 39 Пер. Воздвиженням Before Exaltation 1 Cor. 2:6-9 Mt. 10:37-11:1
8 Ап. 215 Єв. 9 Before EXALTATION NATIVITY OF BVM Gal. 6:11-18 Jn. 3:13-17	**9** Ап. 211 Єв. 27 Йоакима й Анни Joachim & Anna Gal. 4:22-31 Lk. 8:16-21	**10** Ап. 196 Єв. 17 2 Cor. 12:20-13:2 Mk. 4:24-34	**11** Ап. 197 Єв. 18 2 Cor. 13:3-13 Mk. 4:35-41	**12** Ап. 198 Єв. 19 Gal. 1:1-10, 20-2:5 Mk. 5:1-20	**13** Ап. 201 Єв. 20 Gal. 2:6-10 Mk. 5:22-24, 35-6:1	**14** Ап. 125 Єв. 60 EXALTATION 1 Cor. 1:18-24 Jn. 19:6-11, 13-20, 25-28, 30-35
15 Ап. 203 Єв. 37 По ВОЗДВИЖЕННІ After EXALTATION Gal. 2:16-20 Mk. 8:34-9:1	**16** Ап. 202 Єв. 21 Gal. 2:11-16 Mk. 5:24-34	**17** Ап. 204 Єв. 22 Gal. 2:21-3:7 Mk. 6:1-7	**18** Ап. 207 Єв. 23 Gal. 3:15-22 Mk. 6:7-13	**19** Ап. 208 Єв. 25 Gal. 3:23-4:5 Mk. 6:30-45	**20** Ап. 210 Єв. 26 Gal. 4:8-21 Mk. 6:45-53	**21** Ап. 125 Єв. 30 По Воздвуж. After Exaltation 1 Cor. 1:26-29 Jn. 8:21-30
22 Ап. 176 Єв. 92 15 п. ЗІСЛАННЯ 15th after PENTECOST 2 Cor. 4:6-15 Mt. 22:35-46	**23** Ап. 210 Єв. 2 Зачат. Ів. Христ. Conc. of Jn. Baptist Gal. 4:22-31 Lk. 1:5-25	**24** Ап. 212 Єв. 28 Gal. 5:11-21 Mk. 7:5-16	**25** Ап. 214 Єв. 29 Gal. 6:2-10 Mk. 7:14-24	**26** Ап. 73 Єв. 61 ✠John, Theologian 1 Jn. 4:12-19 Jn. 19:25-27; 21:24-25	**27** Ап. 217 Єв. 32 Eph. 1:7-17 Mk. 8:1-10	**28** Ап. 176 Єв. 24 ✠Харитона, ісп. ✠Chariton, Conf. 2 Cor. 4:6-15 Lk. 6:17-23
29 Ап. 181 Єв. 105 16 п. ЗІСЛАННЯ 16th after PENTECOST 2 Cor. 6:1-10 Mt. 25:14-30	**30** Ап. 219 Єв. 48 Eph. 1:22-2:3 Mk. 10:46-52					

*, ✠ = Holydays on which Divine Services are held in most parishes.

ВЕРЕСЕНЬ - 2019 - SEPTEMBER

Shaded Days = Fast periods & days of strict fast.

	НЕДІЛЯ SUNDAY	ПОНЕДІЛОК MONDAY	ВІВТОРОК TUESDAY	СЕРЕДА WEDNESDAY	ЧЕТВЕР THURSDAY	П'ЯТНИЦЯ FRIDAY	СУБОТА SATURDAY
Sun 11 after Pent Tone 2	**1** Andrew Stratelates Андрія стратилата *1 Cor 9:2-12* *Matt 18:23-35*	**2** Prophet Samuel пророка Самуїла *2 Cor 5:10-15* *Mark 1:9-15*	**3** Apostle Thaddeus (70) апостола Тадея (70) *2 Cor 5:15-21* *Mark 1:16-22*	**4** Martyr Agathonicus мч Агатоніка *2 Cor 6:11-16* *Mark 1:23-28*	**5** HMartyr Irenaeus сщмч Іринея *2 Cor 7:1-10* *Mark 1:29-35*	**6** HMartyr Eutychius сщмч Євтихія *2 Cor 7:10-16* *Mark 2:18-22*	**7** Apostle Bartholomew апостола Вартоломея *1 Cor 1:26-29* *Matt 20:29-34*
Sun 12 after Pent Tone 3	**8** Adrian & Natalia Адріяна і Наталії *1 Cor 15:1-11* *Matt 19:16-26*	**9** Poemen the Great преп Пимена вел *2 Cor 8:7-15* *Mark 3:6-12*	**10** Relics Job Pochaev Іова Почаївського *2 Cor 8:16-9:5* *Mark 3:13-19*	Ус гл Хрест Іоана Strict Fast Behead John Baptist **11*** *Acts 13:25-32* *Mark 6:14-30*	**12** Saint Alexander свт Олександра *2 Cor 10:7-18* *Mark 3:28-35*	**13** Sash of Theotokos Пол пояса Богор *2 Cor 11:5-21* *Mark 4:1-9*	**14** Church New Year Symeon the Stylite Симеона стовпника *1 Cor 2:6-9* *Matt 22:15-22*
Sun 13 after Pent Tone 4	**15** Martyr Mamas мч Маманта *1 Cor 16:13-24* *Matt 21:33-42*	**16** HMartyr Anthimus сщмч Антіма *2 Cor 12:10-19* *Mark 4:10-23*	**17** HMartyr Babylas сщмч Вавили *2 Cor 12:20-13:2* *Mark 4:24-34*	**18** Zachariah & Elizabeth Захарії і Єлисавети *2 Cor 13:3-13* *Mark 4:35-41*	**19** Miracle St Michael чудо ар Михаїла *Gal 1:1-10, 20-2:5* *Mark 5:1-20*	**20** Martyr Sozon мч Созонта *Gal 2:6-10* *Mark 5:22-24, 35-6:1*	Різдво Пр Богородиці Birth of Theotokos **21*** *Phil 2:5-11, Luke 10:38-42,11:27-28*
Sun 14 after Pent Tone 5	**22** Sunday Before Cross Elevation Joachim & Anna Йоакима і Анни *Gal 6:11-18* *John 3:13-17*	**23** Martyr Menodora мц Мінодори *Gal 2:11-16* *Mark 5:24-34*	**24** Venerable Theodora преп Теодори *Gal 2:21-3:7* *Mark 6:1-7*	**25** HMartyr Autonomus сщмч Автонома *Gal 3:15-22* *Mark 6:7-13*	**26** Centurion Cornelius сщмч Корнилія *Gal 3:23-4:5* *Mark 6:30-45*	Возд ч Хреста Strict Fast ✠ CROSS ELEVATION **27** *1C1:18-24,Jn19:6-11 13-20,25-28,30-35*	**28** Saturday After Cross Elevation GrMartyr Nicetas велмч Никити *1 Cor 1:26-29* *John 8:21-30*
Sun 15 after Pent Tone 6	**29** Sunday After Cross Elevation GrMartyr Euphemia велмц Євфимії *Gal 2:16-20* *Mark 8:34-9:1*	**30** Sophia & daughters Софії і 3 доч *Gal 4:28-5:10* *Luke 3:19-22*					

Григоріянський календар (новий стиль)

Григоріянський Жовтень ❁ 2019 ❁ October Gregorian

Нед.—Sun.	Пон.—Mon.	Вів.—Tues.	Сер.—Wed.	Чет.—Thur.	П'ят.—Fri.	Суб.—Sat.
		1 Ап. 320 Єв. 54 ПОКРОВ П.Б. PROTECTION OF BVM Heb. 9:1-7 Lk. 10:38-42; 11:27-28	**2** Ап. 223 Єв. 51 Eph. 3:8-21 Mk. 11:23-26	**3** Ап. 225 Єв. 52 Eph. 4:14-19 Mk. 11:27-33	**4** Ап. 226 Єв. 53 Eph. 4:17-25 Mk.12:1-12	**5** Ап. 156 Єв. 104 1 Cor. 14:20-25 Mt. 25:1-13
6 Ап. 182 Єв. 62 17 п. ЗІСЛАННЯ 17th after PENTECOST 2 Cor. 6:16-17:1 Mt. 15:21-28	**7** Ап. 227 Єв. 10 Eph. 4:25-32 Lk. 3:19-22	**8** Ап. 230 Єв. 11 Eph. 5:20-26 Lk. 3:23-4:1	**9** Ап. 131 Єв. 51 ✠Якова, ап. ✠James, Apos. 1 Cor. 4:9-16 Lk. 10:16-21	**10** Ап. 232 Єв. 13 Eph. 5:33-6:9 Lk. 4:16-22	**11** Ап. 234 Єв. 14 Eph. 6:18-24 Lk. 4:22-30	**12** Ап. 162 Єв. 15 1 Cor. 15:39-45 Lk. 4:31-36
13 Ап. 334 Єв. 56 7th COUNCIL FATHERS 18th after PENTECOST Heb. 13:7-16 Jn. 17:1-13	**14** Ап. 235 Єв. 16 Phil. 1:1-7 Lk. 4:37-44	**15** Ап. 236 Єв. 18 Phil. 1:8-14 Lk. 5:12-16	**16** Ап. 237 Єв. 21 Phil. 1:12-20 Lk. 5:33-39	**17** Ап. 238 Єв. 23 Phil. 1:20-27 Lk. 6:12-19	**18** Ап. 260 Єв. 51 ✠Луки, еван. ✠Luke, Evangelist Col. 4:5-9, 14,18 Lk. 10:16-21	**19** Ап. 164 Єв. 19 1 Cor. 15:58-16:3 Lk. 5:17-26
20 Ап. 194 Єв. 26 19 п. ЗІСЛАННЯ 19th after PENTECOST 2 Cor. 11:31-12:9 Lk. 6:31-36	**21** Ап. 241 Єв. 25 Phil. 2:12-16 Lk. 6:24-30	**22** Ап. 242 Єв. 27 Phil. 2:16-23 Lk. 6:37-45	**23** Ап. 243 Єв. 28 Phil. 2:24-30 Lk. 6:46-7:1	**24** Ап. 244 Єв. 31 Phil. 3:1-8 Lk. 7:17-30	**25** Ап. 245 Єв. 32 Phil. 3:8-19 Lk. 7:31-35	**26** Ап. 292 Єв. 52 ✠Димитрія, вмч. ✠Demetrius, G-Mrt. 2 Tim. 2:1-10 Jn. 15:17-16:2
27 Ап. 250 Єв. 59 ХРИСТА ЦАРЯ CHRIST the KING Col. 1:12-20 Jn 18:33-37	**28** Ап. 248 Єв. 33 Phil. 4:10-23 Lk. 7:36-50	**29** Ап. 249 Єв. 34 Col. 1:1-2, 7-11 Lk. 8:1-3	**30** Ап. 251 Єв. 37 Col. 1:18-23 Lk. 8:22-25	**31** Ап. 252 Єв. 41 Col. 1:24-29 Lk. 9:7-11		

*, ✠ = Holydays on which Divine Services are held in most parishes.

ЖОВТЕНЬ - 2019 - OCTOBER

Shaded Days = Fast periods & days of strict fast.

	НЕДІЛЯ SUNDAY	ПОНЕДІЛОК MONDAY	ВІВТОРОК TUESDAY	СЕРЕДА WEDNESDAY	ЧЕТВЕР THURSDAY	П'ЯТНИЦЯ FRIDAY	СУБОТА SATURDAY
			1 Venerable Eumenes преп Євменія *Gal 5:11-21* *Luke 3:23-4:1*	**2** Martyr Trophimus мч Трофима *Gal 6:2-10* *Luke 4:1-15*	**3** GrMartyr Eustathius велмч Євстатія *Eph 1:1-9* *Luke 4:16-22*	**4** Apostle Codratus (70) апостола Кодрата (70) *Eph 1:7-17* *Luke 4:22-30*	**5** HMartyr Phocas сщмч Фоки *1 Cor 10:23-28* *Luke 4:31-36*
Sun 16 after Pent Tone 7	**6** Conception John Bapt Зачаття Іоана Хр *2 Cor 6:1-10* *Luke 5:1-11*	**7** Isapostle Thecla рівноапост Фекли *Eph 1:22-2:3* *Luke 4:37-44*	**8** Ven Euphrosyne преп Євфросинії *Eph 2:19-3:7* *Luke 5:12-16*	**9** Repose Apostle John прес апостола Іоана *Eph 3:8-21* *Luke 5:33-39*	**10** Martyr Callistratus мч Калістрата *Eph 4:14-19* *Luke 6:12-19*	**11** Venerable Chariton преп Харитона *Eph 4:17-25* *Luke 6:17-23*	**12** Venerable Cyriacus преп Киріяка *1 Cor 14:20-25* *Luke 5:17-26*
Sun 17 after Pent Tone 8	**13** Gregory of Armenia Григорія Арменії *2 Cor 6:16-7:1* *Luke 6:31-36*	Покрова Богородиці Protection Mother of God **14*** *Hb 9:1-7, Lk 10: 38-42, 11:27-28*	**15** HMartyr Cyprian сщмч Кипріяна *Eph 5:20-26* *Luke 6:37-45*	**16** HMartyr Dionysius сщмч Діонисія *Eph 5:25-33* *Luke 6:46-7:1*	**17** HMartyr Hierotheus сщмч Єротея *Eph 5:33-6:9* *Luke 7:17-30*	**18** Martyr Charitina мц Харитини *Eph 6:18-24* *Luke 7:31-35*	**19** Apostle Thomas апостола Томи *1 Cor 15:39-45* *Luke 5:27-32*
Sun 18 after Pent Tone 1	**20** Martyr Sergius мч Сергія *2 Cor 9:6-11* *Luke 7:11-16*	**21** Venerable Pelagia преп Пелагії *Philippians 1:1-7* *Luke 7:36-50*	**22** Ap James Alphaeus ап Якова алфеєва *Philippians 1:8-14* *Luke 8:1-3*	**23** Martyr Eulampius мч Євлампія *Philippians 1:12-20* *Luke 8:22-25*	**24** Apostle Philip (70) ап филипа (70) *Philippians 1:20-27* *Luke 9:7-11*	**25** Martyr Probus мч Прова *Philippians 1:27-2:4* *Luke 9:12-18*	**26** HMartyr Carpus сщмч Карпа *1 Cor 15:58-16:3* *Luke 6:1-10*
Sun 19 after Pent Tone 2	**27** Martyr Nazarius мч Назарія *2 Cor 11:31-12:9* *Luke 8:5-15*	**28** Venerable Euthymius преп Євтимія *Philippians 2:12-16* *Luke 9:18-22*	**29** Martyr Longinus мч Лонгина *Philippians 2:17-23* *Luke 9:23-27*	**30** Prophet Hosea пророка Осії *Philippians 2:24-30* *Luke 9:44-50*	апостола Луки **31** Apostle Luke *Col 4:5-9, 14, 18* *Luke 10:16-21*		

Григоріянський календар (новий стиль)

Григоріянський Листопад ❁ 2019 ❁ November Gregorian

Нед.—Sun.	Пон.—Mon.	Вів.—Tues.	Сер.—Wed.	Чет.—Thur.	П'ят.—Fri.	Суб.—Sat.
					1 Ап. 253 Єв. 42 Col. 2:1-7 Lk. 9:12-17	**2** Ап. 174 Єв. 22 2 Cor. 3:12-18 Lk. 6:1-10
3 Ап. 203 Єв. 35 21 п. ЗІСЛАННЯ 21st after PENTECOST Gal. 2:16-20 Lk. 8:5-15	**4** Ап. 255 Єв. 43 Col. 2:13-20 Lk. 9:18-22	**5** Ап. 256 Єв. 44 Col. 2:20-3:3 Lk. 9:23-27	**6** Ап. 259 Єв. 47 Col. 3:17-4:1 Lk. 9:44-50	**7** Ап. 260 Єв. 48 Col. 4:2-9 Lk. 9:49-56	**8** Ап. 305 Єв. 51 Собор Арх. Михаїла Synaxis Arch. Michael Heb. 2:2-10 Lk. 10:16-21	**9** Ап. 178 Єв. 29 2 Cor. 5:1-10 Lk. 7:1-10
10 Ап. 215 Єв. 83 22 п. ЗІСЛАННЯ 22nd after PENTECOST Gal. 6:11-18 Lk. 16:19-31	**11** Ап. 262 Єв. 52 1 Thes. 1:1-5 Lk. 10:22-24	**12** Ап. 311 Єв. 36 ✠ЙОСАФАТА свмч. ✠JOSAPHAT, B-Mrt. Heb. 4:14-5:10 Jn. 10:9-16	**13** Ап. 318 Єв. 36 ✠Івана Золотоустого ✠John Chrysostom Heb. 7:26-8:2 Jn. 10:9-16	**14** Ап. 131 Єв. 5 ✠Филипа, ап. ✠Philip, Apos. 1 Cor. 4:9-16 Jn. 1:43-51	**15** Ап. 266 Єв. 58 1 Thes. 2:14-19 Lk. 11:23-26	**16** Ап. 131 Єв. 30 ✠Матея, еван. ✠Matthew, Evangelist 1 Cor. 4:9-16 Mt. 9:9-13
17 Ап. 220 Єв. 38 23 п. ЗІСЛАННЯ 23rd after PENTECOST Eph. 2:4-10 Lk. 8:26-39	**18** Ап. 267 Єв. 59 1 Thes. 2:20-3:8 Lk. 11:29-33	**19** Ап. 268 Єв. 60 1 Thes. 3:9-13 Lk. 11:34-41	**20** Ап. 269 Єв. 61 1 Thes. 4:1-12 Lk. 11:42-46	**21** Ап. 320 Єв. 54 ВХІД В ХРАМ ENTR. INTO TEMPLE Heb. 9:1-7 Lk. 10:38-42; 11:27-28	**22** Ап. 272 Єв. 63 1 Thes. 5:9-13,24-28 Lk. 12:2-12	**23** Ап. 191 Єв. 40 2 Cor. 11:1-6 Lk. 9:1-6
24 Ап. 221 Єв. 39 24 п. ЗІСЛАННЯ 24th after PENTECOST Eph. 2:14-22 Lk. 8:41-56	**25** Ап. 274 Єв. 65 2 Thes. 1:1-10 Lk. 12:13-15, 22-31	**26** Ап. 274 Єв. 68 2 Thes. 1:10-2:2 Lk. 12:42-48	**27** Ап. 275 Єв. 69 2 Thes. 2:1-12 Lk. 12:48-59	**28** Ап. 276 Єв. 70 2 Thes. 2:13-3:5 Lk. 13:1-9	**29** Ап. 277 Єв. 73 2 Thes. 3:6-18 Lk. 13:31-35	**30** Ап. 131 Єв. 4 ✠Андрія, ап. ✠Andrew, Apos. 1 Cor. 4:9-16 Jn. 1:35-51

* , ✠ = Holydays on which Divine Services are held in most parishes.

ЛИСТОПАД - 2019 - NOVEMBER

Shaded Days = Fast periods & days of strict fast.

НЕДІЛЯ SUNDAY	ПОНЕДІЛОК MONDAY	ВІВТОРОК TUESDAY	СЕРЕДА WEDNESDAY	ЧЕТВЕР THURSDAY	П'ЯТНИЦЯ FRIDAY	СУБОТА SATURDAY
					1 Prophet Joel пророка Іоїля *Philippians 3:8-19* *Luke 10:1-15*	**2** ✠ Demetrius Soul Saturday GrMartyr Artemius велмч Артемія *2 Cor 1:8-11* *Luke 7:2-10*
Sun 20 after Pent Tone 3 **3** Hilarion the Great Іларіона великого *Gal 1:11-19* *Luke 16:19-31*	**4** Isapostle Abercius рівноапост Аверкія *Philippians 4:10-23* *Luke 10:22-24*	**5** Apostle James ап Якова бр Гос *Col 1:1-2, 7-11* *Luke 11:1-10*	**6** Martyr Arethas мч Арети *Col 1:18-23* *Luke 11:9-13*	**7** Martyr Marcian мч Маркіана *Col 1:24-29* *Luke 11:14-23*	**8*** велмч Димитрія GrMartyr Demetrius *2 Tim 2:1-10* *John 15:17-16:2*	**9** Martyr Nestor мч Нестора *2 Cor 3:12-18* *Luke 8:16-21*
Sun 21 after Pent Tone 4 **10** GrMartyr Parasceve велмц Параскеви *Gal 2:16-20* *Luke 8:26-39*	**11** Martyr Anastasia мц Анастасії *Col 2:13-20* *Luke 11:29-33*	**12** HMartyr Zenobius сщмч Зіновія *Col 2:20-3:3* *Luke 11:34-41*	**13** Apostle Stachys (70) апостола Стахія (70) *Col 3:17-4:1* *Luke 11:42-46*	**14** Косми і Даміана Cosmas & Damian *1 Cor 12:27-13:8* *Matt 10:1, 5-8*	**15** Martyr Acindynus мч Акиндина *Col 4:10-18* *Luke 12:2-12*	**16** Princess Anna преп князя Анни *2 Cor 5:1-10* *Luke 9:1-6*
Sun 22 after Pent Tone 5 **17** Venerable Joannicius преп Йоаникія *Gal 6:11-18* *Luke 8:41-56*	**18** Martyr Galacteon мч Галактіона *1 Thess 1:1-5* *Luke 12:13-15, 22-31*	**19** Confessor Paul Павла ісповідника *1 Thess 1:6-10* *Luke 12:42-48*	**20** 33 Martyrs of Melitine 33 мчч у Мелітині *1 Thess 2:1-8* *Luke 12:48-59*	**21*** Собор Михаїла Synaxis Archangel Michael *Heb 2:2-10* *Luke 10:16-21*	**22** Martyr Onesiphorus мч Онисифора *1 Thess 2:14-19* *Luke 13:31-35*	**23** Apostle Erastus (70) апостола Ераста (70) *2 Cor 8:1-5* *Luke 9:37-43*
Sun 23 after Pent Tone 6 **24** GrMartyr Mennas велмч Мини *Eph 2:4-10* *Luke 10:25-37*	**25** John the Merciful Іоана милостивого *1 Thess 2:20-3:8* *Luke 14:12-15*	**26** свт Іоана золотоуст St John Chrysostom *Heb 7:26-8:2* *John 10:9-16*	**27** апостола Филипа Apostle Philip *1 Cor 4:9-16* *John 1:43-51*	**28** Nativity Fast Begins Martyr Gurias мч Гурія *1 Thess 5:1-8* *Luke 16:1-9*	**29** апостола Матфея Apostle Matthew *1 Cor 4:9-16* *Matt 9:9-13*	**30** Wonder/wkr Gregory свт Григорія *2 Cor 11:1-6* *Luke 9:57-62*

Григоріянський календар (новий стиль)

Григоріянський Грудень ❁ 2019 ❁ December Gregorian

Нед.—Sun.	Пон.—Mon.	Вів.—Tues.	Сер.—Wed.	Чет.—Thur.	П'ят.—Fri.	Суб.—Sat.
1 Ап. 224 Єв. 53 25 п. ЗІСЛАННЯ 25th after PENTECOST Eph. 4:1-6 Lk. 10:25-37	**2** Ап. 278 Єв. 75 1 Tim. 1:1-7 Lk. 14:12-15	**3** Ап. 279 Єв. 77 1 Tim. 1:8-14 Lk. 14:25-35	**4** Ап. 281 Єв. 78 1 Tim. 1:18-20, 2:8-15 Lk. 15:1-10	**5** Ап. 213 Єв. 43 ✠Сави, пр. ✠Sabbas, Ven. Gal. 5:22-6:2 Mt. 11:27-30	**6** Ап. 335 Єв. 24 ✠МИКОЛАЯ, чудов. ✠NICHOLAS, w.wrkr Heb. 13:17-21 Lk. 6:17-23	**7** Ап. 205 Єв. 49 Gal. 3:8-12 Lk. 9:57-62
8 Ап. 229 Єв. 66 26 п. ЗІСЛАННЯ 26th after PENTECOST Eph. 5:9-19 Lk. 12:16-21	**9** Ап. 210 Єв. 36 Gal. 4:22-31 Lk. 8:16-21	**10** Ап. 286 Єв. 87 1 Tim. 5:11-21 Lk. 17:26-37	**11** Ап. 287 Єв. 90 1 Tim. 5:22-6:11 Lk. 18:15-17, 26-30	**12** Ап. 289 Єв. 92 2 Tim. 6:17-21 Lk. 18:31-34	**13** Ап. 233 Єв. 106 ✠Євстратія, мч. ✠Eustratios, Mrt. Eph. 6:10-17 Lk. 21:12-19	**14** Ап. 213 Єв. 51 Gal. 5:22-6:2 Lk. 10:19-21
15 Ап. 257 Єв. 76 ПРАОТЦІВ FOREFATHERS Col. 3:4-11 Lk. 14:16-24	**16** Ап. 294 Єв. 97 2 Tim. 2:20-26 Lk. 19:37-44	**17** Ап. 297 Єв. 98 2 Tim. 3:16-4:4 Lk. 19:45-48	**18** Ап. 299 Єв. 99 2 Tim. 4:9-22 Lk. 20:1-8	**19** Ап. 300 Єв. 100 Ti. 1:5-2:1 Lk. 20:9-18	**20** Ап. 301 Єв. 101 Ti. 1:15-2:10 Lk. 20:19-26	**22** Ап. 205 Єв. 72 Пер. Різдвом Before Christmas Gal. 3:8-12 Lk. 13:18-29
22 Ап. 328 Єв. 1 Before CHRISTMAS Heb. 11:9-10,17-23,32-40 Mt. 1:1-25	**23** Ап. 308 Єв. 102 Heb. 3:5-11, 17-19 Lk. 20:27-44	**24** Ап. 303 Єв. 5 СВЯТ. ВЕЧІР CHRISTMAS EVE Heb. 1:1-12 Lk. 2:1-20	**25** Ап. 209 Єв. 3 РІЗДВО ХРИСТОВЕ CHRISTMAS Gal. 4:4-7 Mt. 2:1-12	**26** Ап. 306 Єв. 4 Собор Богородиці Synaxis of BVM Heb. 2:11-18 Mt 2:13-23	**27** Ап. 17 Єв. 87 Стефана, первомч. Stephen, Protomrt. Acts 6:8-7:5, 47-60 Mt. 21:33-42	**28** Ап. 288 Єв. 46 По Різдві After Christmas 1 Tim. 6:11-16 Mt. 12:15-21
29 Ап. 200 Єв. 4 По РІЗДВІ After CHRISTMAS Gal. 1:11-19 Mt. 2:13-23	**30** Ап. 319 Єв. 33 Heb. 8:7-13 Mk. 8:11-21	**31** Ап. 321 Єв. 34 Heb. 9:8-10, 15-23 Mk. 8:22-26				

*, ✠ = Holydays on which Divine Services are held in most parishes.

ГРУДЕНЬ - 2019 - DECEMBER

Shaded Days = Fast periods & days of strict fast.

	НЕДІЛЯ SUNDAY	ПОНЕДІЛОК MONDAY	ВІВТОРОК TUESDAY	СЕРЕДА WEDNESDAY	ЧЕТВЕР THURSDAY	П'ЯТНИЦЯ FRIDAY	СУБОТА SATURDAY
Sun 24 after Pent Tone 7	**1** Martyr Platon мч Платона *Eph 2:14-22* *Luke 12:16-21*	**2** Prophet Obadiah пророка Авдія *2 Thess 1:1-10* *Luke 17:20-25*	**3** Saint Theoctistus свт Теоктиста *2 Thess 1:10-2:2* *Luke 17:26-37*	Введення Богородиці Entry Theotokos **4*** *Heb 9:1-7, Luke 10: 38-42, 11:27-28*	**5** Ap Philemon (70) ап Филимона (70) *2 Thess 2:13-3:5* *Luke 18:31-34*	**6** St Amphilochius свт Амфілохія *2 Thess 3:6-18* *Luke 19:12-28*	**7** GrMartyr Katherine велмц Катерини *Gal 1:3-10* *Luke 10:19-21*
Sun 25 after Pent Tone 8	**8** HMartyr Clement сщмч Климента *Eph 4:1-6* *Luke 13:10-17*	**9** Alypius the Stylite Алипія стовпника *1 Tim 1:1-7* *Luke 19:37-44*	**10** James the Persian Якова персянина *1 Tim 1:8-14* *Luke 19:45-48*	**11** Stephen the New мч Стефана нового *1 Tim 1:18-20; 2:8-15* *Luke 20:1-8*	**12** Martyr Paramon мч Парамона *1 Tim 3:1-13* *Luke 20:9-18*	апостола Андрія Apostle Andrew, First-called **13*** *1 Cor 4:9-16* *John 1:35-51*	**14** Prophet Nahum пророка Наума *Gal 3:8-12* *Luke 12:32-40*
Sun 26 after Pent Tone 1	**15** Prophet Habakkuk пророка Авакума *Eph 5:9-19* *Luke 18:18-27*	**16** Prophet Sophonias пророка Софонії *1 Tim 5:1-10* *Luke 20:27-44*	**17** GrMartyr Barbara велмц Варвари *1 Tim 5:11-21* *Luke 21:12-19*	**18** Sabbas the Sanctified преп Сави освя *1 Tim 5:22-6:11* *Lk 21:5-7, 10-11, 20-24*	свт Миколая Wonderworker Nicholas **19*** *Heb 13:17-21* *Luke 6:17-23*	**20** St Ambrose of Milan свт Амвросія Медіол *2 Tim 1:1-2, 8-18* *Luke 21:37-22:8*	**21** Venerable Patapius преп Патапія *Gal 5:22-6:2* *Luke 13:18-29*
Sun 27 after Pent Tone 2	**22** Conception by Anna Зачаття пр Анни *Eph 6:10-17* *Luke 17:12-19*	**23** Martyr Mennas мч Мини *2 Tim 2:20-26* *Mark 8:11-21*	**24** Daniel the Stylite Даниїла стовпника *2 Tim 3:16-4:4* *Mark 8:22-26*	**25** Wonderworker Spyridon свт Спиридона *2 Tim 4:9-22* *Mark 8:30-34*	**26** Martyr Eustratius мч Євстратія *Titus 1:5-2:1* *Mark 9:10-16*	**27** Martyr Thyrsus мч Тирса *Titus 1:15-2:10* *Mark 9:33-41*	**28** HMartyr Eleutherius сщмч Єлевтерія *Eph 1:16-23* *Luke 14:1-11*
Sun 28 after Pent Tone 3	**29** Forefathers Prophet Haggai пророка Аггея *Col 3:4-11* *Luke 14:16-24*	**30** Prophet Daniel пророка Даниїла *Heb 3:5-11, 17-19* *Mark 9:42-10:1*	**31** Martyr Sebastian мч Севастіяна *Heb 4:1-13* *Mark 10:2-12*				

УКРАЇНСЬКОМУ НАРОДНОМУ СОЮЗОВІ – 125 РОКІВ

1

Микола РУДЕНКО

НА ХВАЛУ УНСОЮЗОВІ

Кантата

1

Прощайте, сусіди, пливу у Канаду:
Є доля у того, у кого земля.
Гей, випиймо, куме, по третій до ладу.
Хай скрипка заграє, наш рід звеселя.

Твій спадок, матусю, криваві мозолі,
Бо інших достатків не відала ти.
Лишайтесь, братове, на отчому полі,
А я помандрую в далекі світи.

В лісах поза морем є лиха по вінця
І все тут довкола чуже, не твоє.
Та все ж, де ступає нога українця
Там Божа десниця надію дає.

2

Ой, насіялось нашого чесного роду
По бразильських лісах, по канадських степах.
Ми не вміємо жити пітьмі на догоду
Кожен потом і сонцем, і вітром пропах.

Ми піднімемо храми, збудуємо школи
Володимира правнуки, діти Христа.
Наша мова в нащадках не вгасне ніколи,
Не змарніє у душах молитва свята.

А як випаде з рук лісорубська сокира,
А чи, може, в шахтарській копальні загруз
Хай підтрима рука побратимова щира.
Станьмо, браття, до кола: в Народний Союз!

Грають хвилі, неначе замилені коні
В темних трюмах нових поселенців везуть.
І постане Союз, ніби Січ на Гудзоні
Українського духу краса і могуть.

3

Серед лісів і гір є поле супокою.
Там кам'яні хрести, мов символи віків.
Там душі козаків летять понад рікою
На раду січову з усіх материків.

Там світ озвучують Христові вічні дзвони.
Там мир та благодать серед лісів і скель.
Нараз притихне хор і мовить із амвона
Столітній патріярх, творець святих осель.

І ми за наш народ помолимось по тому
Серед свічок, де віск іще не догорів,
За материнський край, за нашу чесну втому,
За упокоєння стрільців і трударів.

4

Над океаном веселка відкрила
Вільні шляхи до найдальших усюд.
Вітер історії в наші вітрила!
Звівся з колін упосліджений люд!

Наші краяни зірвали кайдани
Доста вони натерпілися лих.
Повняться людом вкраїнські майдани:
Годі чинів і наказів чужих.

Доля народу, свята і нетлінна,
Сяє над світом, горить не згоря,
Слава тобі у віках, Україно,
Жовто-блакитна держава-зоря!

1994 рік

Про автора:
Микола Руденко (1920-2004) – визначний український поет, прозаїк, філософ, громадський діяч, засновник Української Гельсінкської Групи, дисидент і багаторічний політв'язень за совєтського режиму. Упродовж кількох років – постійний кореспондент нашої „Свободи" . Вище вміщену кантату „На хвалу УНСоюзові" знаменитий автор написав на честь 100-річчя Українського Народного Союзу.

Стефан КАЧАРАЙ,
Президент Українського Народного Союзу

ГРОМАДА І ЛЮДИНА

125 років тому, 22 лютого 1894 року, в день народження Джорджа Вашінґтона, „зійшлись руські (руські – тобто українські, бо Русь – то була давня самоназва України) священики, делеґати руських братств і патріоти-русини з всіх сторін до руської церкви в Шамокіні, Пенсильванія, благати Господа Бога, щоб допоміг щасливо начати таке важне діло“, – так урочисто, з відчутним хвилюванням повідомила про той незабутній день і ту надзвичайну подію „Свобода“.

Це діло – заснований на Північно-американському континенті Український Народний Союз – живе живим, активним життям і сьогодні, успішно приймаючи виклики нових часів. Вдумаймося глибше в цю дату – 125 років! На матірній землі, в Україні, нема жодної організації, жодного об'єднання з такою багаторічною історією. Навіть в тут, в Америці, таких поважних віком організацій дуже мало. То як же воно сталося, щоб на таке велике досягнення спромоглися ми, українці, чиєму національному характерові був властивий, принай-

мні у ті часи, надмірний індивідуалізм і непризвичаєність, та навіть нехіть, до спільної, гуртової громадсько-корисної праці?

Скажете – мовляв, самі тодішні умови спонукали трудову еміґрацію, і не лише нашу, українську, до гурту. Це правда – тоді, у другій половині XIX ст., коли до американського берега прибивалися перші „піонери“ з малоземельних українських країв – Закарпаття, Галичини, Буковини, Волині, умови були такі, що прибульці мимо своєї волі залежали один від одного. І хто вже трохи обтерся й вивчив пару слів по-англійськи, то мусів помогти землякові, котрий ще не знав ні слова і шукав „бас“ до праці за певного кольору стрічечкою, прикріпленою на „басі“ солідарними руками вже бувалого еміґранта.

Замало сказати, що тодішні умови були тяжкі – вони були нестерпні. Наші люди працювали переважно в пенсильванійських шахтах, багато з них там гинуло, не встигаючи дістати своєї першої платні. Не було за що поховати…

І як невпізнано змінилася ситуація ще того самого року, буквально за пару місяців після історичного дня 22 лютого. Про це яскраво писав один з моїх авторитетних попередників, великий будівничий УНСоюзу Йосип Лисогір:

„…Одного гарячого дня пізнім літом 1894 року похоронна процесія проходила поволі брудними вулицями Шамокіну в Пенсильванії, сірого і понурого, але ж метушливого вугільно-копальняного міста, в якому з трудом пристосовувалися до нових умов життя енерґійні й амбітні робітники-іміґранти із Східньої і Центральної Европи. Відбувався похорон молодого українця, вбитого внаслідок нещасного випадку в копальні вугілля.

Похоронна процесія була численною, як ніколи. За катафальком ішли походом 321 особа, члени братства, до якого померлий належав, його родина, гурток приятелів і оркестра, яка грала похоронні марші. Це була жалобна, але вражаюча сцена й вона спонукувала перехожих, чужих до покійного людей, схилятися з респектом, хоч вони не мали ніякого уявлення про важливість того, кого так урочисто відвозять на місце вічного спочинку.

Жалоба учасників похорону позначалася глибоко на їхніх здебільшого молодих обличчях. В їхньому віці не було легко усвідомляти трагічний факт смерти й похорону в чужій країні, за тисячі миль від рідної землі. Це й сповнювало їх додатковим горем і примушувало

навіть найсильнішого з-поміж них нервово примикати очі в намаганні стримати гарячі сльози.

Єдиною потіхою, якщо така може бути під час такої сумної події, була свідомість, що померлого ховають урочисто й по-християнськи, що похорон зорганізували й беруть в ньому участь добрі його друзі, і що жінка покійного одержала посмертне забезпечення готівкою в сумі 400 дол., яка вистачала на покриття матеріяльних потреб молодої родини на який рік чи й на більше.

Яких десять літ пізніше сиділа приголомшена у своїй хатині, в одному з галицьких сіл в Україні, молода жінка, прочитавши одержаного листа з повідомленням, що її чоловік, який недавно еміґрував до Америки шукати заробітку, загинув у залізничому випадку. Її глибокий смуток і безпосередня турбота й важка тривога за майбутнє їхніх малих дітей була трохи злагіднена іншим повідомленням, що члени братнього добродійного товариства, до якого належав її улюблений чоловік, влаштували йому достойний християнський похорон, і що вона одержить з каси цієї ж організації його життєве забезпечення в сумі 1,000 дол.

П'ятдесят років пізніше, 1967 року, одна українка в Канаді, мати трьох малих дітей, ще навіть у нешкільному віці, повдовіла внаслідок нещасного випадку її чоловіка на полюванні, прошепотіла із сльозами на очах щире „спасибіг" секретареві Відділу УНСоюзу, який вручив їй чек на 20 тисяч дол., виплачених їй, як забезпечення братським союзом, що в ньому її покійний чоловік мав свою забезпеченеву грамоту.

В усіх отих приведених вище ситуаціях передчасна смерть годувальників родини була катастрофою, що могла б була знищити залишені родини й кинути безпомічних дітей у найжорстокіші злидні, якщо б їхні батьки не мали були життєвого забезпечення і членства в Українському Народному Союзі.

Це, зокрема, було саме тим, за що боровся о. Григорій Грушка, коли він як редактор „Свободи" починав 1893 року кампанію за заснування „народної організації для українців, розсіяних по всій країні". Найбільше ж він бажав, щоб його українські земляки і співгромадяни-іміґранти об'єдналися в своїх організаціях на своїй землі, щоб відкрили свої серця для українських людей, щоб обмінювалися думками і розв'язували разом проблеми, що їх не може подолати одна

людина, але ж коли візьметься кілька людей, то вони легко допоможуть одній людині".

Тут, у поданому вище уривку, мова – про економічний бік людського життя, бо на ньому, на фінансовому становищі робітника і його родини трималося все інше. Ця підставова потреба й об'єднала наших далеких предків і спонукала їх до заснування братства взаємодопомоги. І від того часу це братство – Український Народний Союз – діє в Америці, постійно розвиваючись і вдосконалюючи форми фінансової життєвої запоруки, так званого „страхування", на випадок усіх непередбачених і, не дай Боже, нещасливих життєвих обставин.

Ця фінансово-забезпеченева сторона діяльности вимагала певного організаційного і професійного досвіду, а його на початках ще не було. Вчилися крок за кроком. Перший внесок члена Союзу становив 50 центів на місяць, а страхова грамота ґарантувала виплату 600 дол. Через кілька років місячний внесок збільшили до 70 центів, а посмертну допомогу – до 1,000 дол. То був дуже гуманний порядок, але він не давав змоги розвиватся самому Союзові, його майно майже не зростало, резервна каса стояла порожня.

Тому вже у 1907 році відважилися на першу реформу, доволі просту й не аж так ефективну: союзовець, окрім щомісячного внеску, повинен був бодай невеличку суму вкласти у резервний фонд.

Так тривало до 1914 року, коли суму членської виплати пов'язали з віком людини. Союз стрімко пішов угору, налічуючи вже в серпні того 1914 року 20,600 дорослих членів, а власний маєток становив майже 170 тис. дол. – на ті часи то були солідні гроші.

На жаль, дорога вела не тільки уверх, до зросту. Наприклад, у 1918 році понад тисячу членів УНСоюзу померли на „гішпанку", виплати родинам були величезні, однак, катастрофою вони не стали, бо, поперше, вже був надійний резервний фонд, а по-друге, те нещастя ще більше згуртувало громаду, поглибивши усвідомлення незамінности УНСоюзу, – ще через пару літ почали його називати: „Батько-Союз".

У період між Першою і кінцем Другої світової війни Український Народний Союз нараховував понад 45 тис. дорослих членів і понад 8 млн. дол. майна. З початком 1950-их років, завдяки повоєнній масовій еміґрації українців до США, членство УНСоюзу зросло до 88 тис. осіб.

Протягом останніх 12 років фінансовий ріст УНСоюзу кожні чотири роки, тобто від конвеції до конвеції, становить 5-6 млн. дол., а поточний надлишок перевищує 10.5 млн. долярів.

Та професійно-фінансові показники – це лише одна грань багатогранної діяльности Українського Народного Союзу. Найвищою її цінністю були і є люди. Воістину непересічні особистості заснували нашу організацію, поклавши в її основу принцип служіння громаді і обидвом батьківщинам – Америці та Україні.

Сама тому й виникла ця сердечна, родинна назва – „Батько-Союз“ – що його творцями були такі великі духовні батьки нашої громади, як о. Григорій Грушка, о. Іван Волянський, о. Іван Констанкевич, о. Стефан Макар, Теодозій Талпаш, Денис Пирч, Дмитро Капітула, о. Нестор Дмитрів, Михайло Євчак, Іван Глова, о. Іван Ардан, о. Антін Бончевський, Костянтин Кирчів, Іван Каштанюк, Степан Милянович, Володимир Сіменович, Юрій Хиляк, Семен Ядловський, Михайло Угорчак, Лука Мишуга, Анна Герман, Володимир Ґалан, о. Микола Струтинський, о. Микола Стефанович, Роман Слободян, Дмитро Галичин, Йосиф Лисогір, Іван Флис, Степан Куропась, Марія Душник, Ярослав Падох, Антін Драган, Володимир Сохан, Уляна Дячук, десятки, сотні інших організаторів-союзовців. Кожен з них заслуговує на окрему сторінку у ще не написаній історії української Америки.

Визначний український журналіст Іван Кедрин-Рудницький згадував: „Коли у 1951 році я почав працювати у редакції „Свободи“, головним редактором якої був д-р Лука Мишуга, я ще не здавав собі справи з того, що маю честь стрічатися щоденно з двома світлими постатями в історії не тільки УНСоюзу, а в історії української діяспори. Лука Мишуга був ідеологом, Дмитро Галичин був практиком. Лука Мишуга проголосив теорію „двох батьківщин“, — Дмитро Галичин своєю особою, своєю діяльністю доказував правильність цієї на перший погляд нісенітної теорії. Він зактивізувався в американській Республіканській партії і він був стовідсотковим українським патріотом“.

Так було на самих початках союзового життя, так було впродовж складного XX ст., в обставинах двох світових воєн й великого повоєнного зрушення народів, так само й і сьогодні, вже в першій чверті XXI ст., – Український Народний Союз був і залишається вдячним полем прикладання сил з боку громади і з боку самовідданих громадських діячів, яким ми завдячуємо нашими успіхами, нашим постійним розвитком. Чимало з цих особистостей є визнаними про-

фесіоналістами в різних сферах американського життя, в бізнесах і науках, а помимо цього відчувають відповідальність за честь УНСоюзу, за честь українського імені на славній землі Вашінґтона. Це д-ри Андрій Шуль і Василь Шеремета, Славко Тисяк і Євген Щерба, Євген Осціславський і Любов Стрілецька, Ґлорія Горбата і Оля Черкас, Петро Щерба і Володимир Козіцький і Євген Осідач, десятки інших заслужених союзовців. Низький їм уклін!

Громадський бік життя Українського Народного Союзу – це сотні й сотні ініціятив в ім'я „двох батьківщин". Жодна з 39 конвенцій УНСоюзу не випустила з-під своєї уваги завдання культурного, освітнього, інтелектуального, духовного розвитку громади. Якщо оглянемося назад, побачимо, що УНСоюз – це велетенська понадсторічна праця двох наших пресових органів – „Свободи і „The Ukrainian Weekly", це дитячий журнал „Веселка", це десятки виданих книжок, це Центр української спадщини „Союзівка", це постійний студентський фонд, але поза усім – це праця на усвідомлення Америки українським питанням – справою національного визволення з совєтської „імперії зла".

Не має рації відомий американський україніст професор Григорій Грабович, називаючи українство Америки „національним ґетто". Ґетто – це закритість, ізольованість від світу. Тим часом українська громада Америки впродовж трагічного XX ст. жертовно служила справі визволення України. Ще в 1914 році наш УНСоюз був засновником Української Народної Ради, у 1915 році – Українського Сойму у США, ініціятором фінансових збірок на допомогу Центральній Раді в Києві 1917 року та ідеї проголошення Президентом Вудро Вілсоном Українського Дня. УНСоюз був співзасновником Українського Конґресового Комітету Америки, Злученого Українсько-Американського Допомогового Комітету. Послідовні зусилля великого активу УНСоюзу привели до відкриття пам'ятника Тарасові Шевченкові у Вашінґтоні, американській столиці.

А скільки УНСоюз помагав дисидентам та домагався їхнього звільнення з тюрем, скільки помагав дисидентським родинам.

Не знайдете протоколу жодної Конвенції, на якій не йшлося б про школу, про культуру, про народні доми і церкви.

Ні, то не було ґетто. І не було життя у вільному світі лише для власної вигоди. Відомий у довоєній Галичині, відтак в Америці журналіст і громадський діяч, колишній підхорунжий Української Галицької

Армії Євген Ляхович ще перед Другою світовою війною писав про моральний вклад Українського Народного Союзу в життя і майутнє американського суспільства:

„Можна сперечатися, котрі саме риси нашого національного характеру є найбільш вартісні – чи наше замилування до пісні; чи любов до танців та мальовничого вбрання; чи, може, наша поетично-сумовита вдача, яка через схрещення з практичним американізмом могла б дати зрівноваженого й корисного типа; чи вкінці наш патріотизм, ідеалізм і безкорислива охота помогти нашим братам у старому краю відзискати свою державність.

Остання гадка звучить трохи парадоксально, бо як може бути корисним для американської нації патріотизм нашої еміґрації, коли той патріотизм звернений у бік старого краю, а не нового? Але придивившись ближче до останньої прикмети, можна з переконанням сказати, що якраз ця риса, себто наш патріотизм та ідеалізм, на дальшу мету буде найкращим вкладом в американську цивілізацію".

Які пророчі слова! Сьогодні, з кінцем другого дестиріччя XXI ст. – сторіччя електроніки і нанотехнологій, сторіччя ще глибшого і тому ще небезпечнішого, ніж раніше, матеріялізму – ідеалізм є єдиною надією на збереження вистражданих людством цінностей культури і духу.

Ідеалізм – це та рідкісна в нинішні часи сила, що здатна поставити нашу націю на чільне місце в міжнародному співтоваристві.

Велика історія українців Америки ще не написана і, можливо, ніколи не буде написана – саме тому, що це справді велика, справді особлива історія, й охопити її зміг би хібащо цілий інститут, спеціяльно для цього створений. Проте якщо б це колись все ж сталося, то я певен, що вся її повчальність полягатиме в цих двох словах: ідеалізм і самоорганізація. 125 роки тому наші батьки, діди і прадіди в Америці об'єдналися і здійснили це без жодного тиску ззовні, без найменшого примусу, без державних указів чи директив – на основі тільки доброї волі, на основі взаємної підтримки, на основі національної і соціяльної солідарности, на основі ідеалізму. Це той цінний досвід, котрий буде потрібний для кожного наступного покоління.

Це той цінний досвід, котрий може допомогти й Українській державі – вона з великими зусиллями, але все впевненіше і швидше виходить з зачарованого кола задавнених протистоянь – етнічних, конфесійних, партійних – і рушає вперед рівною і ясною дорогою.

Марійка ДРИЧ

УНСОЮЗ – СТУДЕНТАМ

Ще на зорі заснування Українського Народного Союзу освіта була одним з найважливіших напрямків діяльности його фундаторів. Тому вже на ранніх етапах своєї історії УНСоюз неформально надавав допомогу потребуючим студентам у розмірі від 20 до 50 дол., що на ті часи було значною сумою.

Одним з перших отримувачів стипендії від УНСоюзу був всесвітньо-відомий учений-ентомолог, піонер з вивчення методів контролю та боротьби з комахами професор Олександер Ґрановський.

Про офіційне створення Стипендійної програми вперше було згадано у 1962 році, коли на 25-ій Конвенції УНСоюзу, що відбувалася в Ню-Йорку делеґати запропонували створити фонд допомоги українським студентам, котрі студіюватимуть у сферах україністики, політичних наук, історії та журналістики. Таким чином Український Народний Союз мав на меті спрямувати свою діяльність у русло служіння українській громаді, щоб осягнути,

збагатити і посилити безпосередній вплив на життя наймолодших своїх членів - майбутніх провідників української діяспори.

Працюючи над рекомендаціями 25-ої Конвенції, Головний Уряд УНСоюзу у 1964 році, на своїх річних нарадах, утворив Стипендійний Комітет і призначив перші 2,000 долярів для стипендій студентам 1964-1965-го навчального року.

З тих пір стипендійний фонд УНСоюзу стабільно зростав і урізноманітнювався. Було створено багато іменних меморіяльних стипендій – в пам'ять про людей, котрі посвятили своє життя довголітньому служінню українській громаді. Наприклад, стипендія Богдана Зорича, колишнього довголітнього директора УНСоюзу на Канаду, стипендія Антона Драгана, колишнього довголітнього Головного редактора газети „Свобода", стипендія Романа Слободяна, колишнього довголітнього Головного скарбника УНСоюзу...

З часів формального затвердження Стипендійної програми, УНСоюз виплатив понад 2 мільйони долярів потребуючим студентам Америки і Канади! Це означає, що одним з багатьох братських привілеїв УНСоюзу скористалися тисячі молодих людей, членів УНСоюзу, котрі студіювали в різноманітних сферах науки, культури, історії, медицини, мистецтва....

Стипендії розподілялися переважно на підставі фінансових потреб студента, академічних успіхів та активности в українській громаді. З цієї нагоди, видання УНСоюзу „Свобода" і „The Ukrainian Weekly" випускали спеціяльні додатки до газет, з фотографіями кожного отримувача стипендії і короткою біографічною довідкою про студента. Так, у 1992-1993 навчальному році УНСоюз виплатив стипендії 229 студентам, членам УНСоюзу Америки і Канади, що становило загальну суму 124 тис. дол. Спеціяльно опубліковані додатки до обидвох видань були розміщені на 15 сторінках газетного формату! І це був не поодинокий випадок. З року в рік зв'язок УНСоюзу з молоддю міцнів і укріплювався. Недаремно словосполучення - „Батько-Союз"- стало коротким синонімом до назви Український Народний Союз.

На теперішній час Стипендійний Фонд Українського Народного Союзу складається з п'яти іменних стипендій. Це Стипендія Йосипа і Дори Ґаландюків (2,000 дол.), заснована Доктором Сюзанною Ґаландюк в пам'ять про своїх батьків, призначена для студентів-відмінників, що вивчають точні науки і бухгалтерію;

Пропам'ятна стипендія др-ів Марії, Дмитра і Ольги Яросевичів (1,000 дол.), заснована сином і племінником Петром Яросевичем, - призначена для студентів українського походження, що є відмінниками у різних наукових галузях; Стипендія Віри Станґл (750 дол.), заснована в пам'ять про покійного професора Осипа Стеткевича, батька Віри, колишнього редактора газети „Свобода", - призначена для студентів, що вивчають журналістику і природознавство; Стипендія Йосипа Волка (750 дол.), яку заповітом призначено для освіти студентів лемківського походження;

Стипендія, заснована Українським Народним Домом у Блакстоні, Масачусетс (500 дол.), призначена для студентів, що є членами відділів УНСоюзу на теренах Нової Англії (New England).

Крім того, УНСоюз виділяє фонди для звичайних стипендій, котрі отримують усі без винятку аплікуючі студенти, що є членами УНСоюзу, починаючи з останнього року High School і до четвертого року коледжу чи університету (undergraduate). Суми цих стипендій змінюються і залежать переважно від року студій та академічних успіхів студента.

Додатково до офіційної Стипендійної програми, що призначається для студентів університетів і коледжів, Український Народний Союз на щорічній основі виплачує допомогу випускникам суботніх шкіл Українознавства, які закінчили навчання і успішно склали „матуру". Представники Головного Уряду УНСоюзу особисто, на матуральних забавах, вручають нагороди випускникам, заохочуючи їх таким чином до подальших звершень. Починаючи від 1980 року, для цієї цілі було видано понад 100 тис. дол.

Український Народний Союз цього року святкує 125-річчя від дня заснування. Утворений в далекому 1894 році на основі об'єднання 10 відділів, на сьогоднішній день УНСоюз є однією з найстаріших і наймогутніших Українських організацій на теренах Північної Америки. Своєю багаторічною діяльністю на користь української громади УНСоюз намагається відродити і утвердити в підростаючому поколінні американських українців те, що називається почуттям національної гордости, маючи надію, що багато з тих, хто тепер є початківцями, стануть гідною заміною старшому поколінню. Будучи неприбутковою братською установою, Український Народний Союз ніколи не шкодував фінасових засобів на важливі громадські цілі, - був і надалі залишається організато-

ром і спонзором численних культурних, навчально-пізнавальних, спортивно-оздоровчих і релігійних програм.

Не кожна братська установа може похвалитися таким довголіттям, як Український Народний Союз. Успіх УНСоюзу, як братської страхової установи залежить від членства, тому ми покладаємо свою надію на молоде покоління. Закликаємо і надалі залишатися нашими активними членами, передплачувати наші видання „Свободу“ і The Ukrainian Weekly“, відвідувати нашу чудову Союзівку а також залучати до наших рядів своїх рідних, знайомих, друзів і тим самим укріплювати нашу велику українську родину. Будучи членами УНСоюзу, ви зможете скористатися всіма братськими привілеями, які УНСоюз надає і внести свій вагомий вклад у збереження української культури і спадщини.

Нехай заповітні слова великого Кобзаря Тараса Шевченка „… Учітеся брати мої, думайте, читайте,...і чужого научайтесь, й свого не цурайтесь...” стануть дороговказом життя кожного американського українця .

Рома ЛІСОВИЧ

ВАС ЧЕКАЮТЬ „АМЕРИКАНСЬКІ КАРПАТИ“!

Америка – країна переселенців. Це в усьому світі сприймається як щось самозрозуміле, обов’язкове, щось таке, чого не може не бути. Якщо знаєш це, то знаєш про Америку все. Насправді то тільки обкладинка грандіозної, з безмежною кількістю сторінок, історичної книги, котра ніколи не буде написана в усій вичерпності – ніякого паперу не вистачило б на всі без винятку людські чи родинні іміґрантські біографії.

Мені тяжко сказати, скільки сторінок в тій уявно-неуявній книзі стосувалися б українців і їхнього входження в абсолютно нове для них суспільство, в зовсім іншу культуру, мову, інший плин життя. Але це дослідження напевно зайняло б величезний обсяг, оскільки українська іміґрація в Америці належить до особливо цікавих явищ: наші далекі предки-прадіди як швидко і глибоко американізувалися, так твердо і несхитно зберігали своє українство. І зберігають донині. Ледве чи багато тут інших етнічних громад, подібних у цьому унікальному поєднанні до українців.

Архіви свідчать, що вже у 1880-ті роки, тобто ще до заснування Українського Народного Союзу, в Ню-Йорку і в його колицях, у Ню-Джерзі, в Пенсильванії та інших стейтах Східнього узбережжя діяли товариства, братства і сестрицтва, самі назви яких характеризують напрям і дух їхнього життя та діяльности: ім. Івана Франка, ім. Тараса Шевченка, „Запорізька Січ“, „Українська Січ“, „Подільська Січ“, „Запорожжя за морем“, ім. Богдана Хмельницького, свв. Петра і Павла, св. Юрія, св. Ольги, св. Володимира, св. Миколая, Пресвятої Діви Марії, „Просвіта“ – ці назви повторювалися в різних стейтах, і вже на початку XX ст. рахунок ішов на сотні.

З утворенням у 1894 році Українського Народного Союзу всі ці товариства, братства і сестрицтва ставали його Відділами.

Особливо дивує і захоплює одна річ, про яку теж говорять архіви. Але спершу хочу звернути увагу сучасного читача ось на що. В історичній літературі панує стереотип щодо тієї піонерської іміґраційної хвилі останньої чверти XIX ст. : мовляв, то були знедолені, затуркані, неграмотні люди, що втікали від безземелля, крайньої нужди і голоду, від визисків чужинського панства. Це правда, але не вся. До Америки прибували й інші українці – різні майстри, будівельники, інженери, добрі спеціялісти з різних галузей. Вдома, в Галичині, Закарпатті, Буковині, Волині, Поділлі, окупаційні режими, польський, мадярський, румунський, не давали українцям можливости досягнути ліпшого становища, вихід вони вбачали в еміґруванні до Америки й там швидше й легше ставали на ноги.

Однак, були дві життєві сфери, котрі зводили українців в одне русло – поза професією, віком, освітою та усяким вмінням: церква і також вічна потреба української душі в красі. Тому водночас будували церкви з прицерковними „галями“, де обов'язково мала бути

хоч би невелика сцена, і засновували хори та драматичні гуртки. Вже наприкінці XIX ст. їх було понад 100. Оскільки це захоплення було масовим, почали будувати Народні доми, вже з більшими сценами.

Якби в основу дослідження американського українства покласти лише цю одну сторону людського буття, то й у цьому випадку вийшла б велика і прекрасна книга.

Зі „Свободи“ перших її років довідуємося про репертуари хорів та драматичних гуртів, зокрема в Ню-Йорку. Від 1900-го до 1915 року українські самодіяльні артисти виступали з виставами „Знімчений Юрко“, „Наталка Полтавка“, „Капраль Тимко“, „Американський шляхтич“, „Вифлиємська ніч“, „Запорожець за Дунаєм“, „Чорноморці“, „Жидівка-вихрестка“, „Нещасне кохання“, „Украдене щастя“, „Комедія з російсько-японської війни“, „Заздрість“, „Не жартуй з серцем“ та низкою інших.

Український хор „Ню-йоркський Боян“ здобув таку популярність, що давав концерти у найпрестижніших залях міста, зокрема в Карнеґі-голл.

Українські народні пісні звучали у всіх стейтах.

Цією художньою гранню життя українська громада приваблювала знаменитих майстрів сцени. У 1920-их роках в Ню-Йорку з

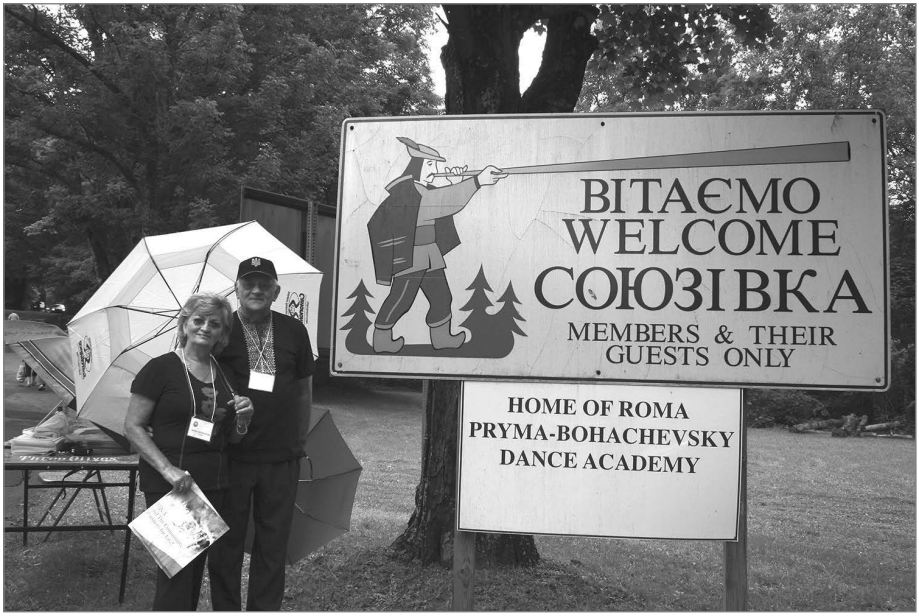

великим концертом виступав у Карнеґі-голл Український Національний хор Олександра Кошиця, в Мекка-темпл співала геніяльна Соломія Крушельницька, в Метрополітен-опера приємно вразив американську публіку український балет під керівництвом Василя Авраменка.

Що вже казати про 1950-ті роки, коли до Америки з повоєнної Европи хлюпнула українська політична еміґрація. Художнє життя дістало новий стимул для розвитку.

Загалом тодішня громадсько-психологічна атмосфера була особливою. Ці нові прибульці пережили страхіття війни, біль розлуки з рідними, тяжкі втрати. Всі ті тодішні почуття і враження легше було переживати в гурті, у щирій бесіді, у спільних спогадах. Так стала очевидною потреба відповідного місця для повоєнного відпруження.

Мабуть, саме це взяв до уваги Український Народний Союз, вирішивши у 1952 році придбати у лісистих Кетскільских горах, „Американських Карпатах“, велику 250-акрову площу з дев'ятьма будиночками, плавальним басейном та тенісовими кортами й утворити відпочинкову оселю, мило названу Союзівкою. Невдовзі перебудовані й оновлені на український лад будиночки дістали відповідні назви: „Київ“, „Львів“, „Ужгород“, „Одеса“, „Ворохта“,

„Полтава“, „Чернівці“ та інші – в незабутню пам’ять про рідні українські міста. „Веселкою“ назвали будинок з конференційно-концертною залею і великою сценою.

Все це втілювалося з великою любов’ю і відповідальністю. Естетичним принципом було максимально наблизити споруди Союзівки до традиційної карпатської народної архітектури, з використанням дерев’яної різьби. Тут добре попрацювали руки талановитого скульптора Михайла Черешньовського. Оселя моментально набула слави художнього осередку, безпосередньо пов’язаного з такими знаменитостями, як Яків Гніздовський, Едвард Козак, Любослав Гуцалюк, Галина Мазепа, Людмила Морозова та іншими мистцями, чиї твори прикрашали „Веселку“ під час виставок.

Дух Союзівки – не лише як відпочинкової оселі, але як осередку української культури підкреслюють скульптурні бюсти засновника Свободи“ о. Григорія Грушки, Патріярха Йосифа Сліпого (до речі, після свого визволення з совєтських тюрем цей великий Ісповідник Віри не один раз був гостем Союзівки), Лесі Українки. Є тут і художні раритети – наприклад, бюст Тараса Шевченка, створений і подарований Союзівці всесвітньо відомим українським скульптором Олександром Архипенком.

На Союзівці любили відпочивати американські кінозірки українського походження Майк Мазуркі і Джек Пеленс. В останні роки перед розпадом СРСР і в перші роки незалежности України гостями Союзівки були визволені з тюрем українські дисиденти – Валентин Мороз, Микола Руденко, В'ячеслав Чорновіл, Михайло Горинь, Мирослав Маринович. На Союзівці також відбулася багатолюдна зустріч з першим Президентом незалежної Української держави Леонідом Кравчуком.

Незабутнім був влітку 1991 року виступ на Союзівці українського співака Тараса Петриненка з його геніяльною „Молитвою за Україну".

Щоб більш-менш повно охопити громадсько-культурну діяльність Союзівки за понад 60 років, знов-таки треба було б написати велику книгу, й вона також була б дуже цікавою.

Тут щоліта гомоніли дитячі табори – від найменших пластових „Пташат" до підліткових та юнацьких спортивних, зокрема тенісових і плавацьких; відбуваються щорічні курси для учителів Шкіл українознавства; саме на Союзівці набула майстерности і визнання Школа танцю Роми Прийми-Богачевської; сцена „Веселки" постійно приймає відомих співаків, музикантів, артистів.

А скільки в цих „Американських Карпатах“ відбулося відзначень різних ювілеїв, народних свят, весіль і хрестин, різних конференцій і зустрічей!

Вже ось 10 років поспіль Союзівка стає місцем все популярніших фестивалів українського мистецтва, на які запрошуються найславніші виконавці з України. Тут вже дарували людям радість Віка, Руслана, Віталій Козловський, Софія Федишин, Марія Бурмака, Олег Скрипка, скрипаль-віртуоз Василь Попадюк, славнозвісна „Піккардійська терція“ та багато інших видатних артистів та творчих гуртів.

Щоб ця культурно-мистецька грань надалі розвивалася, Союзівкою і її творчим майбутнім заопікується Українська Національна Фундація, розвиваючи оселю як Центр Української Спадщини.

Завжди, упродовж усієї своєї історії, приваблива, теперішня Союзівка тим більше не втратить свого чару. Приїжджайте – переконаєтесь. „Американські Карпати“ чекають вас!

Павло ГАЙ-НИЖНИК

АКТ ЗЛУКИ– КРОК ДО СОБОРНОЇ УКРАЇНИ

Ідея Соборности генетично закладена в українцях з давніх давен. Від часів феодального дроблення Київської Русі вона стала однією з запорук збереження нашої державности та національного самоусвідомлення. У найважчі часи національної історії найкращі сини України-Русі озброювалися нею для боротьби з ворогами. Сама ж ідея соборности немислима без ідеї державности, без національного поступу. Великі провідники України – Володимир Великий і Ярослав Мудрий, Володимир Мономах і Ярослав Осмомисл, Роман Мстиславич і Данило Галицький, Богдан Хмельниць-

кий і Іван Виговський, Петро Дорошенко і Іван Мазепа в різні часи й за різних історичних обставин намагались втілювати її в життя. Після втрат державної самостійности та ознак державної організації, в нашому народі ніколи не згасала ватра надії на відновлення державотворчого життя і почуття належности до великої соборницької та єдинокровної нації.

Навіть будучи поділеними між кількома чужинними державами, українці завжди вірили і сподівалися на національне об'єднання. Найсвідоміші з нас боролися й жертвували життям за здійснення цих мрій та сподівань.

Через понад століття після знищення Гетьманщини український народ був поділений між двома імперіями – Австро-Угорською та Російською.

Революційний 1917 рік знищив російський царат, і українці, поряд з іншими народами, отримали історичний шанс відновити власну державність. На теренах Наддніпрянщини постала Українська Народна Республіка, яка вже наступного (1918-го) року IV Універсалом Центральної Ради і на мирових переговорах в Бересті з країнами Почвірного бльоку чітко заявила про соборницьку перспективу своєї державної політики. Українська Держава, що наприкінці квітня 1918 року змінила УНР, у формі Гетьманату оголосила соборність історично-етнографічних земель офіційним курсом державотворчого поступу. Соборницька концепція Гетьмана Павла Скоропадського ставила за мету і була спрямована на об'єднання в єдиній Українській Державі Бессарабії, Придністров'я, Берестейщини, Гомельщини, Стародубщини, Курщини, Білгородщини, Рильщини, Донщини, Кубані, Криму, Холмщини, Карпатської України, Буковини, Підляшшя, Східньої Галичини.

Національно-визвольний рух набирав потуги і на західноукраїнських землях. Революція 1918 року в Австро-Угорщині посилила надії українців Наддністров'я на здобуття права власного самовизначення, а факт існування державности на Великій Україні надавав їм впевнености у неминучості об'єднання нації в єдиній Українській Соборній Самостійній Державі.

6 жовтня 1918 року на урочистому відкритті Державного Українського університету в Києві велике враження на присутніх справила коротка промова представника західньоукраїнських земель, члена австрійського парляменту д-ра Льонґина Цегельського,

який зокрема виголосив: „Переповнене моє серце почуттям радости і тріюмфу! Сьогодні положено найкращий камінець під будучину українського народу. Українська нація прилучилася до европейської культури, і це прилучення є найкращою запорукою, що Україна не загине. Я вірю, я певен в тому, що ви, браття, пригорнете й нас, галичан, до себе...". Злука двох частин одного народу закономірно мусила настати, її передчуття вже віяло у повітрі.

Тим часом, 18 жовтня 1918 року, у Львові зформувалася Українська Національна Рада (УНРада) на чолі з Євгеном Петрушевичем, яка взяла у свої руки провід національно-визвольним рухом у західньоукраїнських землях. Наступного дня (19 жовтня) вона проголосила, що Східня Галичина, Північна Буковина та Закарпаття, які „творять цілісну українську територію, уконституйовуються... як Українська держава".

1 листопада 1918 року у Львові перемогло збройне повстання, внаслідок якого заступник урядового намісника Галичини та делегація УНРади підписали акт про передання останній всієї повноти влади. 3 листопада 1918 року на 10-тисячній українській маніфестації в Чернівцях УНРаді було передано всю повноту влади на Буковині. Листопадовий чин, цей державотворчий переворот на наших західніх землях, змобілізував і об'єднав та згармонізував галицьких українців, тобто всі їхні партії, в одну українську державницьку громаду, чого не можна було ніяк довершити на Великій Україні. Українці Галичини одразу ж заявили про намір творити національну державність і інкорпоруватися у єдину соборну структуру з Гетьманатом, який існував тоді на Великій Україні. Перші листівки учасників листопадового чину заявляли про проголошення на західних землях „Української Держави", адже саме таку офіційну назву мала гетьманська держава по обидва береги Дніпра зі столицею в Києві. Проте перебіг зовнішніх військово-політичних обставин і внутрішньої соціяльно-політичної ситуації кардинально змінили шлях об'єднавчих тенденцій і намірів усіх суб'єктів тогочасного українського політикуму.

Тим часом на Надніпрянщині радикальна соціялістична опозиція готувалася до повалення Гетьманату П.Скоропадського. 5 листопада УНРада вислала у Київ двох представників (О.Назарука і В..Шухевича) щоб встановити контакт з гетьманським урядом і

визначитися щодо якнайшвидшого об'єднання західньоукраїнських земель з Надніпрянською Україною.

6 листопада 1918 року Осипа Назарука та Володимира Шухевича прийняв Гетьман П.Скоропадський. Делеґати просили в голови Української Держави допомоги у протистоянні полякам. Уряд Гетьмана виділив з державної скарбниці графою надзвичайних видатків в допомогу Західній Українській Республіці 6 млн. крб., кілька вагонів одягу, взуття, зброї, цукру, 10 млн. австрійських крон. Крім того, нелеґально в розпорядження Української Галицької армії (УГА) було надано летунську сотню, а також перейти кордон на допомогу ЗУНР було запропоновано й корпусу Січових Стрільців. Проте останні відмовилися стати в обороні своїх земляків, бо вже були втягнуті у підготування протигетьманського заколоту.

В один і той самий день – 13 листопада 1918 року – постали і Директорія, і нова держава – Західньо-Українська Народна Республіка (ЗУНР). Під тиском поляків УНРада (законодавчий орган) і Державний Секретаріят (уряд) ЗУНР переїхали зі Львова до Тернополя, а потім – до Станіславова. Незважаючи на складне становище обох нових національних державних утворень, їхнє керівництво не залишало справи об'єднання України. Провідна роля у цій історичній справі належала діячам Наддністрянської України. Розуміючи, що воз'єднання могло реалізовуватися тільки на ґрунтовних правових засадах, Державний Секретаріят ЗУНР виробив проєкт попереднього договору і послав до Директорії, яка перебувала в той час у Фастові, делеґацію (Д.Левицького і Л.Цегельського). Після докладного обговорення цього проекту Директорія і делегація ЗУНР 1 грудня 1918 року підписали Передвступний договір, в якому говорилося: „Західньоукраїнська Народна Республіка заявляє цим непохитний намір злитися в найкоротшім часі в одну велику державу з Українською Народною Республікою, значить, заявляє свій намір перестати існувати як окрема держава, а натомість увійти з усею своєю територією і населенням як складова частина державної цілісности в Українську Народну Республіку... Правительства обох Республік уважають себе зобов'язаними сю державну злуку можливо в найкоротшім часі перевести в діло, щоб обі держави утворили справді одну неподільну державну одиницю..." Від імені Директорії цей договір підписали В. Винниченко, О. Андрієвський, Ф. Швець, С. Петлюра, а від імені уряду ЗУНР –

Л.Цегельський і Д.Левицький. При цьому належить зауважити, що ЗУНР зберігала за собою права „територіяльної автономії, котрої межі означить, в хвилі реалізації злуки обох республік в одну державну цілість, окрема спільна комісія, за ратифікацією її рішень компетентними правительственними державними органами обох Республік. Тоді, – як акцентував В.Винниченко, – також установлені будуть условини злуки обох Держав".

14 грудня 1918 року гетьман П.Скоропадський зрікся влади, а вже 19 грудня 1918 року до Києва урочисто в'їхала Директорія. На історичній арені знов була відновлена Українська Народна Республіка. По той же бік Збруча 3 січня 1919 року на сесії УНРади у Станіславові було прийнято Ухвалу „Про злуку Західньоукраїнської Народної Республіки з Українською Народною Республікою" в „одну, одноцільну, суверенну Народню Республіку", тобто ратифіковано Фастівську угоду від 1 грудня 1918 року.

На тому ж таки засіданні УНРади було також обрано делеґацію у кількості 65 осіб на чолі з Л.Бачинським. Делеґація, складена з представників Галичини, Буковини і Закарпаття, прибула до Києва 16 січня і взяла участь у спільних засіданнях Директорії і Ради Народніх Міністрів УНР.

11 січня 1919 року газети опублікували офіційне звернення голів усіх гілок влади ЗУНР до Директорії УНР з увідомленням про ратифікацію Західньою Україною фастівських домовленостей

Слід вказати й ще на один немаловажний момент, про який, зазвичай, забувають наші сучасники. Ідея соборности українських земель охопила у ті часи не лише Велику Україну і терени власне ЗУНР (Галичину, Лемківщину, Холмщину, Підляшшя, Буковину, Прикарпаття, Західнє Поділля тощо), але й Закарпаття. 21 січня 1919 року у Хусті 420 делегатів Всенародних Зборів українців Закарпаття (т.зв. Угорської Руси) ухвалили „З'єдиненнє... з Соборною Україною" і просили, „щоби українське військо обсадило комітати, заселені Українцями". Проте, таке леґітимне і правове рішення не було втілено в життя, позаяк невдовзі чужоземні (чеські та румунські) війська окупували територію Закарпаття.

Принагідно нагадаємо, що румунські війська ще до кінця листопада 1918 року здійснили окупацію українських Буковини та Бессарабії. Приводом до інтервенції послужили окремі статті Версальської та Сен-Жерменської мирних угод між Антантою

і Центральними державами, відповідно до яких західньоукраїнські землі передавалися на автономних засадах тим національним державами, які утворилися на терені колишньої Австро-Угорської імперії.

22-24 січня 1919 року за сценарієм Івана Огієнка у Києві відбулися всенародні свята з нагоди річниці IV Універсалу УНР і народження Соборної України. З цього приводу Директорія видала Універсал, у якому говорилося: „Віднині воєдино зливаються століттями відірвані одна від одної частини єдиної України – Західньо-Українська Народна Республіка (Галичина, Буковина, Угорська Русь) і Надніпрянська Велика Україна...". Представниками від ЗУНР на святі були Л. Бачинський, Л. Цегельський та С. Вітвицький.

Ідея Соборности українських земель стала дійсністю.

22 січня 1919 року о 12 годині у Києві на Софіївському майдані у святковій атмосфері (день був оголошений вихідним) відбулася урочиста церемонія Злуки. У присутності багатьох тисяч людей Л.Цегельський зачитав Ухвалу УНРади від 3 січня, а священик П.Корсунський оголосив Універсал Директорії.

До складу Директорії було введено голову УНРади Євгена Петрушевича. Після об'єднання ЗУНР ставала Західньою областю УНР (ЗО УНР), а золотий лев на блакитному тлі як герб ЗУНР поступився тризубові. Було вирішено, що Декларацію про злуку мали ухвалити Установчі збори, які передбачалося скликати найближчим часом з території всієї України. До того часу ЗО УНР залишалася при власних законодавчих і адміністративно-виконавчих органах влади – УНРаді й Державному Секретаріяті. Було погоджено військове командування на фронтах, введено спільну валюту, створене окреме міністерство для справ ЗО УНР, а також обрано спільну делеґацію на Паризьку мирну конференцію.

Однак, об'єднання УНР і ЗУНР в одну державу через ряд обставин не було тоді доведено до логічного завершення. Не стала Соборна УНР після злуки ані унітарним державним утворенням, ані федеративним. ЗУНР зберегла за собою власні органи законодавчої та виконавчої влади з чітко окресленими обсягом і напрямів їхніх повноважень. Влада Директорії й надалі обмежувалася територією на схід від річки Збруч. Кожне з державних утворень розпоряджалося власними військами, дії яких, щоправда, певним чином

співкоординувалися обома командуваннями і урядами. Крім того, де-юре остаточне рішення про зазначене державне злиття мали прийняти загальноукраїнські Установчі Збори. Отже, ці дві національні українські формації складали, швидше, конфедеративне державне об'єднання, що було зумовлено як об'єктивними, так і суб'єктивними тогочасними причинами. Головна з них – скрутне становище, в якому незабаром опинилися Директорія УНР та її уряд, які змушені були під натиском більшовицьких військ залишити майже всю територію України.

Не менш трагічною виявилися і доля ЗУНР. 19 березня 1919 року польське військо, підсилене завдяки Антанті армією Галлера, розпочало наступ на Львів, а 24 травня новий наступ поляків з теренів Буковини підтримали війська Румунії. УГА змушена була відступити до Кам'янця-Подільського, куди віддійшли й війська Директорії. Уряд ЗО УНР в цих важких обставинах надав Президентові Є.Петрушевичу надзвичайні повноваження, проголосивши його Диктатором. З свого боку, С. Петлюра не бажав поступатися своєю владою. За цих умов поглибилися незгоди між урядами УНР і ЗО УНР: для першого головною небезпекою були денікінці та більшовики, для другого – поляки і румуни.

Некомпетентність Головного отамана і його прагнення одноосібного керівництва привели до вибуху кількох антипетлюрівських заколотів в Армії УНР і гнівного обурення західньоукраїнських урядовців. 29 квітня 1919 року відбулася спроба державного перевороту в УНР на чолі з отаманом В.Оскілком, якого підтримав член Директорії П. Андрієвський. Заколотники вимагали призначити Є.Петрушевича тимчасовим Президентом України до скликання Установчих Зборів, а військову владу передати командувачеві Української Галицької армії М. Омеляновичу-Павленкові. При цьому у вимозі було й скасування головного штабу українського республіканського (директоріяльного) війська, що означало позбавлення С.Петлюри військової влади. Крім того, повстанці вимагали усунення від керівництва військовими справами С.Петлюри та А.Макаренка, а також створення коаліційного уряду у складі представників Галичини і Наддніпрянщини. Заколот, однак, не мав успіху і був придушений. Майже через місяць в УНР знов здійнявся протипетлюрівський заколот полковника Петра Болбочана, який також прагнув проголосити диктатуру Є. Петрушевича і

командувача УГА генерала О. Грекова. Під таким тиском і початком більшовицького наступу С. Петлюра змушений був поступитися і піти на співробітництво з Є. Петрушевичем, а також запросити його представників до складу Ради Народніх Міністрів УНР. Проте між керівництвом обох братських республік вже встигла вирости прірва непорозуміння і накопичитися вибухова сила протиріч. Іскрою ж для вибуху послужили відомі події 30-31 серпня 1919 року у Києві, коли місто було одночасно зайняте денікінськими і петлюрівськими військами. Супротивники одразу розпочали бої в столиці, після чого підрозділи УНР залишили місто.

Надалі ж українські війська знову було відкинуто до Кам'янця-Подільського. Намагаючись урятувати ситуацію і дістати підтримку Польщі в обороні від більшовицького наступу, УНР погодилася на її територіяльні домагання. 24 травня 1919 р. повноважний емісар Директорії (С. Петлюра) і прем'єр Польщі підписали таємну угоду про надання УНР „допомоги та підтримки". За нею Україна зрікалася Східньої Галичини і визнавала Західню Волинь невід'ємною частиною Польщі, а себе – підлеглою у зовнішньополітичних справах і, до того ж, ґарантувала всі права польському населенню тощо. Це означало для західніх українців зраду спільних інтересів України. Уряд ЗО УНР розпочав переговори з командуванням генерала А.Денікіна і вже 5 листопада підписав угоду про капітуляцію УГА. 16 листопада 1919 року С. Петлюра здав полякам тогочасну столицю УНР Кам'янець-Подільський. Наступного дня соціял-демократ С.Петлюра підписав перемир'я з Добровольчою Армією.

В ці ж дні уряд ЗО УНР оголосив про відмову надалі дотримуватися акту про злуку та постанов Трудового Конгресу, а Є.Петрушевич з членами уряду емігрував до Відня. 2 грудня 1919 року представники УНР і Варшави підписали проєкт Декларації, згідно з яким Польщі віддавалися Холмщина, Полісся, Підляшшя, Західня Волинь і Східня Галичина. ЗО УНР подала два протести, але діячі УНР їх не брали до уваги. Тоді 20 грудня 1919 року Є.Петрушевич скликав у Відні засідання уряду ЗУНР, на якому було прийнято рішення про одностороннє скасування Акту Злуки.

Українська державна єдність розвалилася. Соборність УНР було зруйновано, власне, українськими ж руками, а за цим відбувалася й втрата національної державности. Це гірка наука і повчаль-

на сторінка історії для сьогоднішніх і майбутніх українців. Досвід цей вчить, що у часи негод і боротьби слід відкинути власні амбіції і політичні, чи будь-які інші, гешефти перед першочерговим і святим обов'язком зберегти національну єдність народу та Українську Соборну Самостійну Державу. Кожен клаптик української землі є всією Україною і усі, від малих та відчужених, але наших споконвічних земель повинні бути об'єднані в лоні Великої Соборної Української Держави: від Марморомщини і Придністров'я до Берестейщини, Рильщини і Стародубщини, від Посяння, Холмщини і Підляшшя до Донщини і Кубані.

Хоча на початку XX ст. Соборна Україна припинила своє існування, Акт Злуки залишився тією знаменною подією, що мала велике історичне значення. Він дав змогу заманіфестувати перед усім світом про неподільність українських земель, єдність і солідарність українського народу, став прологом, дороговказом для сучасної соборної суверенної України.

Про автора:
Павло Гай-Нижник – доктор історичних наук, громадсько-політичний діяч, поет. Київ.

Лев КОСТЯНТИНОВИЧ

„СТОЇТЬ СТОРОЗТЕРЗАНИЙ КИЇВ…“

І Бєлий, і Блок, і Єсєнін, і Клюєв:
„Росіє, Росіє, Росіє моя!“…
Стоїть сторозтерзаний Київ
І двісті розіп'ятий я…

Павло Тичина

Сто років тому, у 1919 році, до Києва наближалися три війська: Армія Української Народної Республіки під проводом Юрка Тютюнника, Добровольча армія під командуванням Антона Денікіна, Українська Галицька Армія (УГА) – командувач Мирон Тарнавський (на той час назва була Галицька Армія). У Києві від 5 лютого 1919 року панували більшовики. Здобуття Києва мало стратегічне значення для кожної з армій.

Антон Денікін з своїм військом прямував на Москву і мусів позбутися загрози від більшовицького війська обіч свого наступу. Він не мав надії на військову підтримку галичан, які мали прихиль-

ність до Москви і воювали лише проти більшовиків. Ще меншою надією було військо УНР. Денікінці не мали нічого спільного з УНР, оскільки боролися за „єдину і неділиму Росію».

Більшовики у Києві влаштовували великі „революційні“ святкування, перейменували вулиці і площі, наставили нових тимчасових пам'ятників, але втрачали підтримку значної частини населення через „червоний терор“, ущільнення житла, реквізиції майна, наміри виселення „буржуазії“ на Труханів острів, силування її до примусової праці. У Києві чекали на прихід Добровольчої армії.

Директорія УНР у травні 1919 року мала у своєму володінні лише частину залізниці між Дубно і Бродами, де стояли потяги з її майном. В липні, на час об'єднання з УГА, її терени незначно розширилися. 16 липня 1919 року УГА перейшла Збруч і опинилася в східній Україні. Наступного дня у Кам'янці-Подільському було прийнято рішення про об'єднання двох армій. УГА мала 85 тис. осіб, з них у бойових частинах – 48 тис., Армія УНР налічувала близько 40 тис. осіб.

Галичани воліли йти на Одесу, здобути Миколаїв та Херсон, командування Армії УНР хотіло спершу йти на Київ. Для головного удару була визначена Київська група, до якої увійшли два корпуси УГА і Запорізька група УНР. Наступ затримався, тому що УГА відмовлялася виконувати накази С. Петлюри до створення спільного командування об'єднаним військом. Такий штаб було створено, але час змарнований, денікінці випередили українське військо.

Крім того, забезпечення УГА продовольством і фуражем було недостатнім: УНР грошей на військо на мала і дозволила воякам УГА збирати хліб на поміщицьких землях, де вже господарювали селяни. Останніх це не порадувало. Також УГА захопила багато цукру й обмінювала його на м'ясо, сіно для коней, одяг і взуття. Урядові УНР це теж не подобалося.

Військо УНР вперше зустрілося з денікінцями 22 серпня 1919 року біля станції Сигнаївка (тепер це Черкащина). Сюди вийшли передові загони 12-ої дивізії Армії УНР і підрозділи 2-ої Терської пластунської бригади. Командування – Юрій Тютюнник та генерал Іван Хазов - почало перемовини і домовилося утворити лінію поділу між обома арміями під час наступу на Київ. Друга зустріч сталася 28 серпня на станції Рокитне біля Білої Церкви. На той час командувач „білої бригади» Іван Хазов був усунутий з поса-

ди за погром, влаштований його вояками у Смілі, а новий командир Володимир Білогорцев отримав наказ не спілкуватися з військом УНР. Зате він 29 серпня почав перемовини з делеґацією УГА і домовився про розмежування Києва після його здобуття обома військами.

Добровольча армія йшла на Київ з Полтавщини. Швидко здобули Миргород, Ромодан, Лубні і зупинился для перепочинку біля Борисполя. Але кінний дивізіон полковника Георгія Сакса самочинно увійшов у Переяслав, розгромив більшовиків й рушив на Київ. Бій біля Броварів тривав три дні й добровольці були змушені кинути туди значні свої сили.

У Києві більшовики оголосили суцільну мобілізацію. У ніч на 1 серпня усе місто охопив загальний обшук: забирали коштовності, одяг, харчі. 12 серпня видано наказ про евакуацію. У місті встановили комендантську годину. 25 серпня більшовицький уряд мав виїхати до Гомеля, на приготування відведено дві години. Білі були вже у Гребінці, далі узяли Яготин, Бориспіль. Потяги з награбованим застрягли у Дарниці. Вантажі викинули, замість них посадили радянських службовців і повезли до Москви.

У ніч на 30 серпня Восьма бригада УГА вийшла у передмістя Києва. Воякам наказали при зустрічі з добровольцями не стріляти. Білі штурмували Дарницю, українці – Пост Волинський. Більшовицький провід мав виїхати у Бровари, або по Дніпру пароплавом і двома баржами, на які завантажити 12 легковиків і вантажівку. Мадяри і китайці відмовилися боронити Київ. Почалась паніка. У селян забирали вози, на які вантажили посуд, меблі, тканини. Маса людей заполонила міст через Дніпро, звідусіль бігли вояки з валізами, подушками, але без зброї. Увечорі місто спорожніло. На вулицях лежали гвинтівки, набої, продовольство, яке розбирали мешканці.

Червоні п'ятьма кінніми фурами вивезли золотий запас Державного банку. За ними погналися білі кіннотники. Вдалося захопити одну фуру, а решта пробилася, У Чернігові перевантажили золото на потяг до Москви. Більшовики не встигали вивезти 500 заручників, яких повернули з пристані до катівні і увечорі в кількох місцях розстріляли.

Галичани наближалися до Києва з численними сутичками, долаючи опір окремих червоних груп. На станції Київ II полони-

ли близько 1,000 червоних вояків. 30 серпня біля Коростеня при загадкових обставинах загинув колишній червоний комендант Києва Микола Щорс, який забезпечив евакуацію міста. Також загадково загинули командири червоних полків Василь Боженко і Тимофій Черняк.

30 серпня поблизу Києва зупинився автомобіль С. Петлюри, який спостерігав за боєм. Більшовики залишали Бровари. С. Петлюра оглянув численні потяги, залишені на коліях. Вони були повні продовольства і різного майна, а також зброї і набоїв. С. Петлюра сказав, що військо УНР і УГА матеріяльно забезпечені принаймні на рік.

С. Петлюра зупинився на ніч на Київському двірці, провів ніч у потягу, щоб вранці зробити урочистий в'їзд автом до Києва і влаштувати параду. З великим труднощами оточенню вдалося переконати його у недоцільности таких дій. С. Петлюра виїхав потягом до Кам'янця-Подільського. У ніч на 31 серпня червоні обстрілювали місто з гармат Дніпровської фльотилії. На 31 серпня була призначена парада українського війська.

Першими до Міської думи прибули галичани. Білогвардійці зупинилися на Печерську. До них поїхав, щоб запобігти сутичці, міський голова Євген Рябцов з поручником УГА Василем Юрченком і Левком Чикаленком, сином відомого мецената Євгена Чикаленка. Добровольці повільно просувалися до центру Києва вулицями й садами. Авто делеґації щоразу зупиняли й розпитували про мету поїздки. Коли делеґати прибули до штабу білих, виник конфлікт між денікінцями і Левком Чикаленком з приводу української мови останнього. Зіткнення відвернув Є. Рябцов, який зауважив білим, що в Києві неввічливо зневажати українську мову. До делеґатів вийшов полковник Олександр Стесель, який заявив, що австріяки повинні піти геть, а українців денікінці не визнають взагалі. Делеґація повернулася до Міської думи.

Усе ж з О. Стеселем того ж дня зустрівся сотник Фрідріх Вареніш, і після нелегких переговорів вони домовилися, що денікінці і українці в Києві утримаються від ворожих дій, обидві сторони припинять просування вперед, о 3-ій год. по полудні обидві сторони продовжать переговори у Міській думі.

Водночас білі роззброїли охорону галичан біля Ланцюгового мосту і артилерійського складу на Печерську. При цьому були й

жертви. Шлях на Київ був для денікінців відкритий. Один з них, Микола Волков-Муромцев, у споминах писав, що на Хрещатику вони побачили колону військових в австрійських одностроях. Командир батальйону верхи рушив центром Хрещатика до тих військових і запитав, хто вони. Коли він повернувся до своїх, то сказав, що то українці, якими командує якийсь Петлюра.

Обидва війська прямували до Міської думи (тепер це Майдан Незалежности). Першим прибув галичанський курінь (300 вояків і 12 кулеметів). Письменник Костянтин Паустовський пише у своїх споминах, що денікінці були здивовані, коли побачили у центрі Києва українських вояків. Усе ж на Міській думі з'явилися два прапори – синьо-жовтий і трикольоровий денікінський. Біля Думи зібралася юрба мешканців, як не мали єдности щодо прибулого війська. Галичани розташувалися у готелі „Континенталь». Близько 11-ох год. ранку прибув комендант міста командир корпусу УГА полковник Осип Микитка, який в кінці 1919 року став командувачем УГА, а пізніше був розстріляний більшовиками.

Близько 3-ої год. дня до Києва прибув з Вінниці потягом генерал Антон Краус у супроводі начальника штабу генерала Вільгельма Лобковица. Вони вирушили на переговори з Міською думою, котрі були важкими ще й тому, що обидва генерали не знали української мови, розмови перекладав Осип Микитка. Бурхлива розмова не мала жодного висліду. Тимчасом на Хрещатику з'явився кінний загін з російським прапором. Попереду їхав генерал Ніколай фон Штакельберг. Денікінців зупинив чотар Омелян Верхола і зажадав повернення. Вершники поволі просувалися до Міської думи, біля якої генерал наказав встановити на будівлі російський прапор. Галичани не дозволяли. Галас біля Думи почув генерал А. Краус, який запросив Н. фон Штакельберга в Думу на розмову. Вони дружньо розмовляли пів години німецькою мовою. Розмову перервала поява отамана Антона Виметаля, який доповів, що біля Ланцюгового мосту денікніці роззброїли галичан. Фон Штакельберг запевнив, що якщо це й сталося, то непорозуміння буде виправлено. Генерали домовилися, що на балконі Думи будуть два прапори - український і російський, проте це не матиме жодного політичного значення. Усі денікінські війська залишаться на Печерську. Дальші перемовини про те, хто буде головним у місті, відбудуться в гімназії на Печерську. Сотник Осип Станімир пішов до

росіян за прапором, але вони не віддали його. Кілька малих прапорців, які сотник встановив на балконі, обурили росіян, котрі почали прориватися в Думу. Тоді фон Штакельберг особисто встановив російський прапор біля українського, а А. Краусові сказав: „Вночі можете його зняти, але тепер нехай він побуде тут».

Після цього фон Штакельберг з кіннотою повернувся на Печерськ, а галичани намагалися заспокоїти юрбу на площі, обурену появою російського прапора.

У цей час з Бібіківського бульвару на Хрещатик вийшла кіннота „Чорних запорожців» на чолі з полковником Володимиром Сальським. Біля Думи загін зупинився.

„Перед московським прапором не будемо парадувати“, - заявив В. Сальский. Заспокоїти його намагалися А. Краус і Є. Рябцов, але марно. Полковник наказав сотникові Божку зняти прапор, але галичани, виконуючи наказ свого командира, не пускали козаків. Тоді прибулі узяли балкон на приціл і досягли свого. Один з козаків переламав держак прапора і передав прапор Божкові, котрий поскакав з ним до В. Сальського і кинув під ноги коневі. З юрби вискочили дві киянки, які простелили прапор й увесь загін проскакав над тим полотнищем. Українці кричали: „Слава!“, хоча в юрбі були й невдоволені цією подією. Коли загін В. Сальського повертав з Хрещатика на Інститутську вулицю, пролунав перший постріл. В. Сальський наказав знайти стрільця, але тут почали стріляти з дахів будівель, хтось кинув гранату. Запорожці повернулися на Хрещатик і піднялися до Володимирської вулиці. Вечоріло...

З Вінниці прибув потяг Мирона Тарнавського, який мав брати участь у параді. До генерала підійшов отаман Іван Куниш і сказав, що біля Думи скоїлася буча у Краус просить Тарнавського прибути до нього. Генерал наказав вивантажити своє авто з потягу і поїхав до міста разом з начальником штабу УГА полковником Альфредом Шаманеком. Назустріч їм мчали козаки з вигуками: „Денікінці йдуть!»“. Генерал марно намагався їх зупинити, після чого повернувся до свого потягу. Але на колії не було паротягу й шукали його близько години, після чого генеральський потяг вирушив до Вінниці, хоча було важко вибратися з забитої потягами станції.

Генерал Краус закінчив перемовини в Думі й поїхав на Печерськ для переговорів з генералом Миколою Бредовим, який командував російським військом. Переговори почалися в гімна-

зії близько 6-ої год. вечора і були важкими. Краус повідомив, що УГА була витіснена поляками через Збруч і тепер самостійно воює проти більшовиків, не корячись С. Петлюрі. Добровольці повинні припинити протистояння. М. Бредов з цим не погодився і вимагав виведення УГА з Києва. Насправді його сили були меншими, але він був категоричним. Краус хотів вже здатися у полон, але Бредов на це не погодився. Врешті було узгоджено угоду, за якою галичани мали вийти з Києва і чекати висліду переговрів між головними командуваннями Добровольчої армії і УГА. Командувач Київської групи УГА заявляє, що УГА діє незалежно від військ Петлюри, без усякої політичної програми, лише для боротьби проти більшовиків. Вояки УГА мають узяти з собою лише те майно, яке привезли до Києва. Усім роззброєним частинам з обох боків буде повернено зброю.

Коли генерал Краус підписав угоду і вийшов з гімназії, то побачив, що його авта немає, а замість нього йому надали інше, старе.

Поблизу Міської думи тривала акція рятування киян, які під час стрілянини так заполонили провулки, що не могли з них самостійно вибратися. Галицький штаб залишив готель „Континенталь“ і приєднався до військового обозу, який рухався з Києва по Хрещатику у бік Великої Васильківської вулиці. Біля Думи залишилися в очікуванні генерала Крауса лише курінь сотника Станімира, сотня поручника Юрченка і дві кулеметні чоти поручника Володимира Феданкина. Близько 11-ої год. від Арсеналу з'явилося денікінське військо. Попереду їхали два полковники і генерал. Українські старшини вийшли до них. Генерал попросив дозволу спуститися на Хрещатик, щоб там чекати дальших наказів. Українці погодилися. Прибулі оточили Думу і роззброїли галичан. Їх вивели на подвір'я, де вони провели ніч. Вранці їх відвели у Дарницю, де вони зустріли інших своїх товаришів по зброї. Сюди наспів наказ командування УГА про відступ війська до Фастова. Галичанам повернули усе майно, привезене до Києва, дали також кілька вагонів з одностроями і взуттям й новенький панцерний потяг, якому дали назву „Київ“. Під захистом цього потягу галичани 1 вересня залишили Київ.

Коли генерал Краус в'їжджав на Пост Волинський, примчав паротяг з двома вагонами, на яких були білі прапори. Це була делегація Армії УНР на чолі з генералом Михайлом Омеляновичем-

Павленком. Генерал Краус розповів йому про вислід перемовин і обидва вирушили до Фастова, де Краус передав командування полковникові О. Микитці і поїхав до Вінниці звітувати перед своїм командуванням.

Київ не зазнав спокою. 14 жовтня 1919 року до міста знову увійшли більшовики, але генерал Бредов перекинув військо з Чернігова. У місті почалися вуличні бої й 17 жовтня більшовики покинули Київ. Денінкінці влаштували погроми, але вже почався загальний відступ Добровольчої армії і 16 грудня 1919 року Київ знову став радянським. Ненадовго, бо наступної весни, 8 травня 1920 року, до міста увійшли українські і польські війська.

УГА 17 листопада 1919 року увійшла до Добровольчої армії, а в останній день 1919 року, знесилена тифом, перейшла до більшовиків.

У 1919 році від Києва справді залежала доля незалежної України і подолання більшовицької Москви, але три війська у Києві не досягнули згоди і врешті програли війну з більшовиками.

Від автора:

У цій публікації використані дослідження доктора фізико-математичних наук Стефана Мостовича, автора кількох праць з історії України, який тепер проживає в Ню-Йорку і працює для двох компаній у Києві і Ню-Йорку.

Петро ЧАСТО

ЛЕГКЕ ПЕРО, ТЯЖКА ШАБЛЯ

(До 140-річчя від народження Симона Петлюри)

Чомусь інакше не буває: як тільки людина своїм розумом чи талантом вирізняється з-поміж маси, як тільки з її іменем пов'язується якась значна зміна в житті суспільства, негайно в її оточенні, й то найближчому, з'являються заздрісники й недоброзичливці, майстри обмови – і вже дальша життєва дорога тієї особливої людини рясно встелена гострим терням. Це мовби обов'язковий „фундамент" для пізнішого, вже після смерти, пам'ятника. В цей спосіб нащадки мовби вибачаються за своїх несправедливих, упереджених предків.

Та не завжди й бронза помагає врівноважити фарби на портреті історичного діяча. Навпаки – викликує нову хвилю несправедливости і ворожости. Згадаймо, як зареаґувала Москва на відкриття у Вінниці пам'ятника Симонові Петлюрі 14 жовтня 2017 року. Путін, ця потвора в людській подобі, повторив найбрудніший антипетлюрівський міт, плеканий в СРСР від 1921 року, тобто від року остаточної поразки української національно-визвольної

революції: „Петлюра – нацист, антисеміт, що знищував євреїв під час війни“. Нелюд-каґебіст не пропустив нагоди оживити найпідступнішу фальш совєтської ідеології про „українських буржуазних націоналістів – ворогів українського народу“: мовляв, і пам'ятник Петлюрі постав з руки „київської хунти“, всупереч волі народу.

Ну, народ – це занадто складна субстанція, щоб можна було звести її до однозначної відповіді на багатозначні запитання, проте на таку відовідь, переконливу і вичерпну, досі не спромагається навіть мисляча частина української спільноти, ба – навіть історики. Не хочеться, з почуття жалю й сорому, вживати тут конкретних імен, але авторів, для котрих С. Петлюра або тільки герой, або тільки антигерой – в Україні десятки.

Тому ми з вами, шановні читачі, спробуймо відштовхнутися від тих найперших сторінок біографії С. Петлюри, з яких добре видно, що його постать в українській революції не була випадковою.

Ось зовсім юні літа, коли формується світогляд людини. Семен Петлюра – студент Полтавської духовної семінарії, і вже тоді – виразний порух душі до національного життя: саме він стає головним організатором Шевченківського вечора, саме його найбільше з-поміж семінаристів сколихнув виступ Миколи Міхновського й тому негайно вступив до Революційної української партії, саме він представляв полтавську молодь на Всеукраїнському студентському з'їзді 1901 року, саме він у семінарії очолив рух за українізацію навчальної програми.

Й така дуже характерна подробиця: діставши при хрещенні ім'я Семен, юний ідеаліст став Симоном – очевидно, з бажання наслідувати великого борця за незалежність латиноамериканських країн Симона Болівара.

Далі, після вигнання з семінарії за український ідейний радикалізм, С. Петлюра послідовно, як свідомий син свого народу, рухається в обраному руслі, швидко набуваючи організаторського досвіду. Зазнавши жандармських палиць за віче в Решетилівці, опиняється на Кубані, засновує там „Чорноморську вільну громаду“ і починає писати до газет на єдино важливу для нього тему – майбутнього України.

Проукраїнській журналістиці віддані і шість московських років (1911– 1917), коли Симон і його юна дружина Ольга, така ж щира українка, як він, стають душею української громади Москви.

Петлюра редаґує російськомовний журнал української діяспори в Росії „Украинская жизнь“. З тих років, мабуть, і походить його глибоке, позбавлене найменших ілюзій усвідомлення страшної сутности імперського росіянства.

Цей його висновок актуальний і сьогодні: „Найбільшою перешкодою для визнання суверенности України є гіпноз самого імені Росія. Цей гіпноз треба розвіяти, особливо в Америці та Франції. Справу поділу Росії треба поставити як справу спокою цілого світу, як справу европейської рівноваги та реально-матеріяльної вигоди держав“.

Перша світова війна і революція в Росії пробудила в Петлюрі, вродженому інтеліґентові, вояцькі інстинкти. У квітні 1917-го, вже перебуваючи з родиною у Мінську, близько зійшовся з військовиками-українцями Західнього фронту, вчасно збагнувши винятково важливе значення зброї для визвольної справи. Й коли у травні того року в Києві зібрався Перший всеукраїнський військовий з'їзд, до його президії увійшов С. Петлюра саме як представник від фронту. Він також був головним доповідачем на цьому з'їзді. Взявши рішучий курс на заснування української армії, делеґати утворили Український Генеральний військовий комітет. Його головою обрали Симона Петлюру.

З того моменту С. Петлюра входить у найвужче коло провідників української революції і уряду в Києві. Від червня 1917-го він – Генеральний секретар, тобто міністер, з військових справ.

На жаль, в тодішній державно-політичній ситуації дуже мало залежало від С. Петлюри і його щирої прихильности до війська. В Центральній Раді, переважно соціялістичній за світоглядами її очільників і тому надміру угодовській, панувала відверта нехіть до озброєння молодої УНР. На вище згаданому військовому з'їзді , наприклад, Володимир Винниченко заявив: „Україні нема пощо творити своєї армії, бо вона нікого поневолювати не хоче. Їй треба тепер закінчити війну й уладнати разом з працюючими російськими класами нове життя у спільній державі Росії…“.

Ішло до трагічного розколу. Безглуздо пацифістська Центральна Рада так боялася людей в мундирах, що навіть відмовилася від військової охорони. Другий і Третій всеукраїнські військові з'їзди (4-11 червня і 2-12 листопада 1917 року) говорили від щонайменше двох мільйонів організованого, загартованого в боях вояцтва і мо-

ряків-чорноморців, котрі вже підняли над своїми кораблями жовто-блакитні прапори. І знову їхня готовність захистити незалежну Україну не була почута.

Атмосфера останнього, Третього з'їзду, вже була сповнена відчаєм і недобрими передчуттями.

Відсвіживши у пам'яті присутніх леґенду про 300 скам'янілих вояків Фрідріха Великого, делеґат від Першого українського запасного полку Валентин Атамановський вже ясно, мов у пророчому трансі, побачив завтрашній день: „Народний переказ говорить, що скоро настане час, коли ці 300 вояків пробудяться, підуть у бій і перші проллють свою кров за Самостійну Україну. Може, цей час уже настав, і багато хто з вас проллє кров за відбудування Української держави. Слава товаришам, які перші ляжуть у цій страшній святій боротьбі!".

З серединою листопада 1917 року, коли більшовики-ленінці остаточно захопили владу у Петроґраді і негайно виявили себе більшими імперіялістами, ніж позірно ліберальний Тимчасовий уряд, стало зрозуміло, що уникнути війни з червоною Росією неможливо. Потрібне було сильне, незламне українське військо, а з цим складалося кепсько. Через Винниченкові інтриґи Петлюра змушений був залишити Генеральний військовий секретаріят. Його замінив соціял-демократ Микола Порш, орієнтований, як і Винниченко, на федерацію України з „демократичною Росією". Певна річ, Генеральний військовий секретаріят відразу став непотрібний.

Трагічний розвиток подій вже не мав альтернативи. Центральна Рада, виходячи з тих добрих намірів, котрими встелена дорога до пекла, власними руками рубала гілку за гілкою, за яку могла ще вхопитися, аби не впасти у прірву. Однією з тяжких помилок чільних київських соціялістів була їхня обструкція до вихідця з давнього українського гетьманського роду, царського генерала Павла Скоропадського, який, не будучи байдужим до долі України, влітку 1917 року перетворив свій розквартирований в Україні 34-армійський корпус на Перший український. Українська революція дістала великий шанс бути надійно захищеною, адже йшлося про 60 тисяч добре озброєних і дисциплінованих вояків – в той час, коли ті пару утворених Центральною Радою полків розкладалися під незабороненою більшовицькою пропаґандою і розбігалися.

На цьому тлі постать Скоропадського набувала все більшої популярности в національно свідомих прошарках народу. І не марної. Бо коли наприкінці листопада об'єднані російські війська на чолі з більшовичкою Євгенією Бош посунули з Західнього фронту на Київ, Перший Український корпус генерала Скоропадського розтрощив і відкинув ворога, врятувавши молоду українську державність. Проте, навіть після цього Центральна Рада не визнала генерала своїм. В очах заблуканих у лівих ідеях соціялістів-федералістів він був втіленням неприпустимого для їхній пацифістських мрій мілітаризму. Занепокоєні популярністю гетьманського нащадка, вони чинили всякі перешкоди для Першого українського корпусу – з одягом, зброєю і навіть з харчами.

Врешті Скоропадський залишив корпус. Могутня бойова формація розпалася. А це вже був грудень 1917-го. З півдня на Київ вів червону орду Антонов-Овсеєнко, з пвнічного сходу – полковник Муравйов. До кінця грудня у їхніх руках вже був весь схід України.

Тим часом у самому Києві московська аґентура готувала антиукраїнське повстання на заводі „Арсенал" – воно почалося в ніч на 15 січня (це за старим стилем) і, на нещастя, виявилося досить масовим: до двох тисяч арсенальців приєдналися кілька тисяч збитих з толку більшовицькими аґітаторами вояків українських військових формувань – Богданівського куреня, полків ім. Сагайдачного і ім. Шевченка. Повстання, властиво, охопило весь Київ. Загальна ситуація в Києві була просто парадоксальна: штаб Київського військового округу не мав жодного зв'язку з Центральною Радою. Свідомі українські старшини були полишені на самих себе. Скажімо, командири куреня Українських січових стрільців полковники Євген Коновалець і Андрій Мельник у цих екстремальних умовах вирішили діяти на власний розсуд, силами свого куреня вибивши москалів з Софіївської площі й надійно оборонивши будинок Центральної Ради.

Головний бій у самому „Арсеналі" вів Гайдамацький кіш Слобідської України. Командував ним його ініціятор-засновник Симон Петлюра, виказавши не лише особисту хоробрість, але й похвальний військовий хист. Згодом Міністер закордонних справ УНР Олександер Шульгин згадував: „…Леґенда про Симона Петлюру зродилася у той час, коли він перейшов від слів до діла; коли він, цілком цивільний чоловік, одягнув шинелю і з гвинтівкою

в руках пішов у бій; коли, долаючи природний людський страх, спокійно під кулями ходив перед військом зі своє незмінною сигаретою в зубах. Він навчив українців битися за Україну, за свою державність".

Гайдамацький кіш останній відступав з Києва. А зі сходу столицю не було кому захищати, окрім патріотичного українського юнацтва, студентів, майже дітей, що під станцією Крути прийняли нерівний бій і стримали ворога щонайменше на п'ять годин…

Маючи 20-кратну перевалу у живій силі і 40-кратну – в озброєнні, більшовицько-московська навала полковника Муравйова увірвалася в Київ, заллявши його українською кров'ю з таким садизмом, у порівянні з яким давній завойовник Батий виглядає ангелом.

А тепер оцінімо серце і розум Петлюри після перемоги над антиукраїнським повстанням. Бій за „Арсенал" був украй жорстоким і розпалив страшну лють з обох сторін. Гайдамаки поривалися до остаточної розправи над переможеними, але для шляхетного Петлюра це означало вже не справедливу війну, а вбивство: „Коли хочете розстріляти їх, то розстріляйте спочатку мене! Це ж робітники, які, може, й по несвідомості спровоковані до повстання проти української влади робітників і селян; між ними, може, є чимало й несвідомих українців з тих працюючих, за яких ви ведете боротьбу, і ви їх хочете розстріляти? Я того не дозволю, першу кулю – у мене!".

Разом з тим у цих словах, мабуть, можна знайти Петлюру-соціяліста, котрий бачив Україну незалежною державою, але з „українською владою робітників і селян".

Відомо, що було далі, хоч і „білих плям" та інсинуацій вистачає. Неправда, коли пишуть, нібито в лютому 1918 року Центральну Раду повернуло до Києва німецьке військо – згідно з Берестейською мирною угодою. Насправді російських окупантів атакувала Армія УНР – Січові Стрільці полковника Євгена Коновальця, Запорізький полк Петра Болбочана, Гайдамацький Кіш Слобідської України Симона Петлюри.

Ті пару драматичних місяців могли стати наукою для Центральної Ради, але не стали: у політичному світогляді і практичній діяльності вона залишилася соціялістичною. Це далося взнаки не лише у недооцінюванні власних збройних сил, але ще більше

– у скасуванні приватної власности на землю і експропріяції поміщицьких маєтків. Ультрареволюційна лівизна в Україні аж ніяк не могла добре сприйнятися. Відторгненння вчорашніх умілих господарів від землі внесло хаос в господарське життя: весна закінчується, а поля стоять не засіяні…

Тому, врешті, по-іншому не могло статися: Хліборобський конґрес у Києві 29 квітня 1918 року одностайним рішенням 6,432 повноважених делеґатів від восьми українських губерній воскресив історичну форму української державности – гетьманат, і вручив булаву генералові Павлові Скоропадському.

Українська держава восьми місяців гетьманату – це довга низка величезних досягнень активно відроджуваної української нації в галузі економіки, науки, освіти, культури.

Але ж панівним трендом тодішніх уявлень про проґрес залишався соціялізм, ідеї соціяльної рівности, робітничо-селянської влади. Тому гетьман мав подостатком ворогів, і мав їх, виглядає, тим більше, чим більшого досягав у молодій державі.

Навіть наша „Свобода“, щиро прихильна до Центральної Ради і її знаменитого „батька“ Михайла Грушевського, не привітала повернення України до традиційного гетьманського правління. Ось що газета писала 7 травня 1918 року: „Нове правительство має реакційний характер... Треба припустити, що убожніші селяни і робітники по містах будуть супроти цього правительства більш вороже відноситися, ніж супроти Ради…“.

На боці ворогів гетьмана вповні очікувано опинився й Симон Петлюра, й дослідники досі сперечаються, чого тут було більше – соціялістичних переконань чи ревнощів людини, котра чула в собі внутрішню силу, аби претендувати на першість в державі. Так чи інакше, але Петлюра у цьому своєму антигетьманському наставленні дістав однодумця, від якого мав би втікати якнайдалі – прихильника комуністичної Росії Володимира Винниченка, котрий, у свою чергу, ревнував Петлюру до заслуженої вояцької слави і в пізніших спогадах, вже з еміґрації, обкидав Головного отамана болотом.

Очолюючи, в часи гетьманату, нібито політично невтральний Всеукраїнський союз земств, Петлюра насправді належав до непримиренної опозиції гетьманові Скоропадському і разом з Винниченком готував антигетьманське повстання. Певна річ, Петлю-

ра народові був ближчим, ніж Винниченко, – ближчим і з минулих боїв, і тепер, в часи гетьманату, – з публічного Петлюрового маніфесту з вимогою скасувати поміщицьке землевласництво.

Скоропадському, котрий не міг не знати про антигетьманське підпілля, нічого не залишалося, як заарештувати Петлюру, а коли, під тиском впливових соціялістів і німецьких адміністраторів, його через чотири місяці, 12 листопада, звільнили з тюрми, гетьманат доживав останні дні. Загнаний у глухий кут українськими міжпартійними чварами, не маючи на кого спертися у своєму стратегічному проукраїнському курсові, 14 листопада Скоропадський оголосив грамоту про федерацію Української держави з Росією, але – пам'ятамо це! – Росією „білою", небільшовицькою, нереальною – тією, яка вже не мала ні сили, ні майбутнього...

Для політичних опонентів нещасливого гетьмана це було останнім арґументом проти гетьманату. Наступного дня почалося повстання.

Від грудня 1918 року Україна вступила у ще складнішу і драматичнішу добу, ніж період гетьманування П. Скоропадського.

Тріюмфально увійшовши до Києва, Директорія оприлюднила свою програму, зіткану з обіцянок, виконати котрі так само не мала змоги, як і скинутий нею гетьман. Нерозв'язною соціяльною проблемою залишалося земельне питання. Заражене більшовицькою пропаґандою бідне селянство вимагало негайної експропріяції державних, церковних і поміщицьких земель, тим часом чільні члени Директорії, зокрема Винниченко і Петлюра, не знаходили спільної мови щодо суспільного устрою цієї відновленої ними Української Народної Республіки. Почалася нова смута, виникло характерне для української ментальности „отаманство" – десятки озброєних загонів, командири котрих діяли на свій розсуд і під власними прапорами.

На цей тяжкий час припадають єврейські погроми, провину за які радянська пропаґанда переклала виключно на Петлюру, хоч вони відбувалися під традиційним ще для російської імперії галом „Бєй жідов, спасай Росію!" ,і найбільше до погромів були причетні саме російські війська, білогвардійські і більшовицькі. Добре відомо, що Українська Народна Республіка у своїх законах ґарантувала євреям повну рівноправність та автономію, так що Арнольд Марґолін, заступник міністра в уряді Петлюри, мав усі підстави

сказати у травні 1919 року, що український уряд УНР надав євреям більше прав, ніж уряд будь-якої іншої европейської держави.

Численнні спогади сучасників одностайно підкреслюють людську прихильність великого інтеліґента Петлюри до євреїв та їхньої долі, він мав серед них багато особистих друзів. Якщо згадати найбільший погром, проскурівський, і те, що його під жовто-блакиитним прапором самочинно здійснив молоденький „отаман" Іван Семесенко, то саме Петлюра припинив цей злочин, наказавши розстріляти погромника.

Вигідний момент для нападу на Україну не змарнувала більшовицька Москва, сутнісно залишаючись імперіялістичною й україножерною. На жаль, Україну часів Директорії можна було запопасти голими руками, якщо ще врахувати, що Винниченко пропонував проєкт проголошення УНР „радянською республікою", а голова Ради Народних Міністрів Володимир Чехівський категорично виступав проти війни з більшовиками.

За цих складних умов і вудбулося в Києві віче, значення якого – понадчасове: об'єднання усіх українських земель в єдиній Українській державі. Що за цю єдність варто боротися, серед усіх провідників Директорії зрозумів, принаймні найясніше, один тільки Петлюра. Він просто самою долею своєю був змушений взяти на себе ролю, за яку його соціялістично зорієнтовані колеґи назвали „диктатором".

2 лютого Винниченко зрікся головування в Директорії, її провідником став Симон Петлюра. А 5 лютого Київ уже опинився під чоботом московсько-більшовицьких військ. Уряд Директорії від'їхав до Вінниці.

З того часу, як підкреслюють дослідники, почалася швидка еволюція Петлюри з соціял-демократа на проукраїнського ідеолога-державника, самовідданого борця за незалежність України. У листі до Центрального Комітету Соціял-Демократичної Робітничої партії 11 лютого він писав: „Виходячи з того, що сучасна ситуація для України надзвичайно складна і тяжка, … не вважаю для себе можливим ухилитися од виконання свої обов'язків яко сина свого народу перед Батьківщиною і буду, доки це можливо, стояти при державній праці…".

У відповідь на напад більшовиків Петлюра мав намір негайно оголосити війну Росії, однак, Головного отамана не підтримав Ви-

нниченко, орієнтований на коляборацію з червоною Москвою. Все ж наприкінці січня Директорія запровадила воєнний стан, але на той час ворог зайняв уже ледве не всю лівобережну Україну – Харків, Полтаву, Чернігів, Катеринослав.

Винниченко, не довго думаючи, втік за кордон. Петлюра обрав іншу долю: „Залишаюся на рідній землі, хоч знаю, що приречений…“.

„Серед усіх членів Директорії, — згадував полковник Євген Коновалець, — найбільше вибивався Симон Петлюра, людина криштально чесна, безкорисна, доброї волі, великої віри й енергії. Справді, й у нього не було потрібного вишколу для керми військовими й політичними справами Української Республіки, однак, його віра була тим чинником, який мимо неуспіхів, що почали спадати на українську владу, спаював усіх в одну цілість і дав змогу, не дивлячись на незвичайно несприятливі обставини, вести визвольну боротьбу на українській території більш ніж півтора року“.

Надзвичайно несприятливі обставини – без жодної допомоги від держав Антанти, в жорстких лещатах поміж ворожими до України більшовицькою Москвою, Добровольчою Білою армією і Варшавою – змусили Петлюру взяти на свої плечі обидва пости, голови Директорії і Головного отамана військ УНР.

Початок березня 1919 року. Більшовицьке військо оточує армію Директорії – вона немає змоги ні відступити в Галичину, ні з'єднатися з антибільшовицькою армією Антанти. Не маючи найменшого співчуття до української національно-визвольної боротьби, Антанта вимагала повного контролю над діяльністю Директорії і об'єднання української армії з військами білого генерала Денікіна.

Ця безвихідь була б убила бойовий дух в українському війську, якби в загарбаній Москвою Україні не почалися масові селянські антибільшовицькі повстання. Підбадьорена ними армія Петлюри, з'єднавшись, після перемоги Польщі над Західньо-Українською Республікою, з Українською Галицькою Армією, іде в контрнаступ, визволяє майже все Правобережжя і наприкінці серпня вступає до Києва.

На жаль, не можна було назвати це перемогою. Водночас у Київ увійшли денікінці. А між Петлюрою і Денікіном – нерозв'язний

національний конфлікт. Розлад у війську, брак зброї, харчів, епідемія тифу…

В тих страшних обставинах, коли від голоду і тифу загинули тисячі вояків Української Галицької Армії, її командир Мирон Тарнавський уклав угоду з генералом Денікіном, віддавши під його руку все своє військо.

Опинившись в облозі більшовиків, поляків і денікінців, не знайшовши порізуміння з байдужою Европою, Петлюра змушений був переорієнтувати реґулярну армію на тактику партизанської боротьби.

Наша „Свобода“ у статті „Дещо про політику аліянтів у відношенню до українського народу“ (6 вересня 1919 року) писала:

„...Франція власним коштом зорганізувала у себе значну армію з польських полонених і добровольців і, умундировавши її та узброївши, кинула її в бій проти нас. Італія доставила для сеї цілі гармати і амуніцію; навіть Англія дала Польщі дещо поживи і сирівців для відбудови господарського життя. Нас, що довгими місяцями боролися з московськими большевиками і боремося з ними досі, проголошено, у відповідності до польських вказівок, большевиками і доручено Польщі очиистити західні українські землі від „українських большевицьких банд“, бо таким іменем охрещено нашу правильну армію...

...Ми опинился самі, без можливих опікунів. Держави Антанти, передовсім Франція, стали осередком найстрашнішого назадництва. Їхні керманичі – се дійсні вороги всякої народницької думки і поступової народницької організації...

....Паризька мирова рада і її рішення є не тільки насильством над справедливістю. Її рішенння з порученням для поляків зайняти Східню Галичину, чинна підмога для Колчака і Денікіна і ще більша для поляків, котрі без сеї підмоги не держалися б і декілька тижнів, – се є також страшним насильством над цілим українським народом...“.

Дуже добре американські українці розуміли небезпеку московської проаґанди для України. „Свобода“ 22 листопада 1919 року – про другу, після земельної, українську проблему:

„...Друге питання відноситься до військової організації і дисципліни. Тут треба рішуче сказати, що вплив російських деструктивних ідей мав для України дуже пагубні наслідки, а вся вина падає

виключно на українські партії, які забули, що ми не не маємо своєї зорганізованої держави; дальше – що цілий майже світ ставиться вороже до нашої справи і що наслідком тої справи ми не сміли за ніщо в світі позволити собі на „спорт“ ширити серед війська такі кличі, які тільки могли зруйнувати нашу оружну силу. І коли тут українці не перейняли б чужої російської ідеології, яка все руйнує, а нічого не в силі збудувати, то ми нині мали б щонайменше мілiонову армію і українське питання було б уже давно вирішене так, як ми хочемо. Коли мимо всіх наших невдач все ще існує українська наддніпрянська армія, то се виключно заслуга одного чоловіка, Симона Петлюри, найбільшого нашого героя, якого ім'я буде в українській історії на вічні часи записане золотими буквами...“.

Період партизанської боротьби увійшов в українську історію двома зимовими походами на Правобережжя. Перший (грудень 1919-го – травень 1920-го), двома колонами під командою отаманів Михайла Омеляновича-Павленка і Юрка Тютюнника, успішно розгромив кілька білогвардійських угруповань. Денікін змушений був залишити українську територію.

Однак, цим скористалися більшовики, в середині грудня 1919 року вони знову окупували Київ.

Тим часом українська дипломатична місія у Варшаві на чолі з Петлюрою вела тяжкі переговори з поляками, вислідом яких став підписаний 22 квітня 1920 року Варшавський договір. Він передбачав: визнання польським урядом незалежности Української Народної Республіки та Директорії УНР на чолі з Головним отаманом С.Петлюрою як верховної влади в державі; встановлення українсько-польського кордону, за яким Польща отримувала Галичину, Західню Волинь, частину Полісся, Лемківщини, Підляшшя, Посяння і Холмщини; зобов'язання Польщі не укладати міжнародних угод, спрямованих проти України; ґарантування національно-культурних прав українського населення в Польщі і польського — в Україні.

Цей документ різко осудили політичні опоненти Петлюри – Грушевський і Винниченко.

Великого розчарування не приховувала наша „Свобода“:„Був час, коли Семена Петлюру вважали українці героєм і великим чоловіком. І дійсно його дотеперішня праця і боротьба заслуговувала на признаннє. Особливо, коли він, покнутий і забутий цілим

світом, стояв, без набоїв, без гармат і без ліків, з вірними козаками проти трьох ворогів – ляхів, Денікіна і большевиків. Але геройство його скінчилося, коли він піддався одному ворогові – ляхові…“.

Зі статті Михайла Лозинського „Ліквідація уряду Петлюри в Польщі“: „Тепер Польща завдає останній удар урядові Петлюри і всім тим придніпрянським українцям, які з урядом Петлюри пішли до Польщі. Се повинно бути наукою для тих наддніпрянських українців, які надіялися, що Польща поможе їм перемогти большевицьку Росію, і навіть за ту ціни погодилися, щоб Польща забрала собі багато українських земель: Галичину, Холмщину, Підляшшя, Волинь. Польща ті землі забрала, але не помогла їм проти більшевицької Росії, тільки зрадила їх. Може, тепер ті придднiпрянські українці побачать те, що галицькі українці вже давно знають: що між Польщею і Україною не буде згоди доти, доки Україна не стане така сильна, що сильною ногою стане на своїх західніх границях і скаже Польщі: „Ані кроку далі!“. Аж тоді, як Польща переконається, що Україна сильна, аж тоді буде час на згоду України з Польщею...

Якби Петлюра був повірив галицьким українцям і не йшов під польську протекцію, Польща не була би могла майже два роки (бо залицяннє Петлюри до Польщі поза плечима галличан почалося ще вліті 1919 року) хвалитися перед Антантою, що Петлюра погоджується відступити Польщі західні українські землі, не могла була як „союзниця“ Петлюри грабувати українську землю...

....І коли б Петлюра при кінці 1919 року, коли вже не міг держатися проти большевиків, виїхав до Західньої Европи, а не до Польщі, стан України був би остав такий самий, як і тепер, вона оставала би все одно під більшовиками. Зате не було б тої велиикої національної шкоди і пониження, що приніс українському народові „союз“ Петлюри з Польщею.

І не було б того знеславлення імени Петлюри, який від молодих літ працював для української справи і тою працею заслужив на ліпшу долю, ніж та, яку приніс йому „союз“ з Польщею...“. („Свобода“, 7 червня 1921 року).

Авторитет Головного отамана велкою мірою похитнула ще й прикра історія з полковником Петром Болбочаном, видатним українським полководцем, якого за антибільшовицьку і атиросійську безкомпромісніть ненавидів Голова Директорії Винниченко,

врешті-решт підбивши С. Петлюру до арешту, а невдовзі, у червні 1919 року, й до розстрілу славного бойового командира, що міг стати на чолі збройного визволення України.

Пізніші критики, належно оцінюючи С. Петлюру за його усвідомлення важливости сильного українського війська для захисту революції, відмовляють йому у хисті бойового командира, полководця. Може, й справді вродженому інтеліґентові було б корисніше для справи бути провідним дорадником, політичним стратегом у Генеральному штабі армії, ніж Головним отаманом. В кожному разі, саме так можна подумати, прочитавши спогади генерал-хорунжого Армії УНР Юрка Тютюнника, ініціятора і командира Першого зимового походу. Спогади стосуються тяжкої ситуації, що склалася на грудень 1919 року:

„..Армія, відходячи перед ворогом, скупчилася в невеликому трикутнику, котрого сторони тяглися щось всього коло 35 верстов кожна. Коли б вороги натиснули більш енерґійно, то вже через декілька годин було б запізно приймати всякі рішення, опріч одного – втікати у всі сторони. Але жага до нарад була ще більшою від віри в Антанту. Чи мав який-небудь плян Петлюра як Головнокомандуючий і Голова політичної влади? Формально і фактично він мав усі права приймати рішення без нарад і за несвоєчасні рішення нести повну відповідальність. Але він мав тільки одне тверде рішення – радитись і радитись… Персональної хоробрости чаом не досить для того, щоб не звертатися до своїх підлеглих за порадою, замість наказувати і вимагати виконання своїх рішень“.

Та українська Україна й тоді ще була живою, вируючи антибільшовицькими повстаннями, проти яких Москва знайшла ефективний засіб – голод…

На початку листопада 1921 року Армія УНР вирушила у свій Другий Зимовий похід. Україна востаннє спалахнула сконцентрованим революційно-визвольним полум’ям – чистим, оптимістично-жертвовним, але вже коротким і непередбачено драматичним. Непередбачено, бо революція – це завжди спонтанність, вибух, вир, завжди – моментальна зміна умов, завжди – тугий і багатозначний клубок подій, в яких дуже нелегко вирозумітися, нелегко розрізнити, коли ж то, в який саме момент певні особистості були творцями обставин, а коли обставини керували людьми, навіть непересічними, сильними.

Другому Зимовому походові не бракувало бойового духу і героїзму, але умови склалися вже зовсім інші, як у грудні 1919-го і в перші місяці 1920-го, коли українське військо під командою Юрка Тютюнника і Михайла Омеляновича-Павленка смертоносною бурею пролетіло по тилах більшовиків і денікінців.

А в 1921 році, згадаймо, ситуація погіршувалася з кожним місяцем, з кожним днем. Україну буквально придушило понадмільйонне московсько-більшовицьке військо, грабуючи до нитки наші села і називаючи це „воєнним комунізмом". В найбільші осередки протимосковського повстанського руху чекістам вдалося впровадити свої аґентів, у висліді протягом того року більшовики заарештували, майже поголовно розстрілюючи їх, понад 30 тис. українських повстанців. Тоді навіть одчайдушний Нестро Махно змушений був залишити Україну. Починався спричинений Москвою перший в Україні голодомор.

Отож належало виступити у похід раніше. Чому ж зволікали? Не розумів Головний отаман Симон Петлюра такої простої речі? Розумів. Його наказ предбачав, що всеукраїнський збройний виступ почнеться у квітні-травні, але над С. Петлюрою вже нездоланним тагарем навис довгий ланцюг несприятливих обставин. Хоч вистачило б однієї: Армія УНР перебувала на польській території й була залежна від Варшави. Польський Генеральний штаб вів подвійну гру: обіцяючи озброїти й одягнути інтерноване українське військо, навмисне відтягав час виступу. С. Петлюра, як шляхетна людина, вірив полякам, вони ж йому взаємністю не хотіли та й не могли відповісти, добре знаючи, що коли Україна переможе більшовиків, то Польща раніше чи пізніше, але неминуче втратить Галичину.

А чим більше вірив С Петлюра полякам, тим менше йому самому довіряв Юрко Тютюнник, командир Другого Зимового походу. Генерал-хорунжий не міг стерпіти цього зволікання і поза спиною Головного Отамана намагався самочинно домовитися з поляками.

Славний Перший Зимовий похід залишив по собі надхненну леґенду про хоробрість і нездоланність українського війська, тому розтерзана Україна чекала і вірила, що С. Петлюра от-от вернеться і вижене більшовицьку орду.

Про це чекання розповідають останні сторінки знаменитого роману-хроніки Юрія Горліса-Горського „Холодний Яр" . Якраз

напредодні Дрогого Зимового походу Ю. Горліс-Горський як післанець від штабу холодноярських партизанів дістався через кордон до Уряду УНР. Ось що він сказав генерал-хорунжому Ю. Тютюнникові: „...Послали мене, щоб спитатися – чи буде якийсь збройний удар із Заходу, чи не буде. Як не буде – повстання будуть червоними задушені. Битися Холодний Яр буде до останнього, але лобом мура не проб'єш...".

Полковник Юрій Отмарштейн, права рука Ю. Тютюнника, хотів наодинці більше довідатися від холодноярця, зокрема про те, „чому важко об'єднати всі повстанчі відділи під одно централізоване командування". І почув таку відповідь: „...Чи я можу знати, чому український селянин готовий боротися на життя і на смерть з ворогом лише під своїм селом, найдальше – під своїм повітовим містом. Дальше – то вже „не його діло". То вже діло Петлюри з армією, в існування і в силу яких він свято вірить...".

І 3 листопада 1921 року вирушив генерал-хорунжий Ю. Тютюнник у Другий Зимовий похід. Вирушив, спонуканий тільки любов'ю до рідної України і тільки вірністю їй. Про саму ж готовність до вирішальних боїв мови не було. Навіть в ударній Волинській групі, якою командував сам Ю. Тютюнник, половина вояків не мала зброї, третина – теплого одягу і взуття...

То чи могло це закінчитися інакше, ніж трагедією? Так, має вона й героїчну грань, і таку яскраву та переконливу, що її навіть варто розглядати окремо від тих обставин, котрі привели похід до страшної поразки під Малими Миньками на Житомирщині, до полонення 537 вояків і до 22 листопада, коли під Базаром червоні кати Григорія Котовського розстріляли 359 козаків з Волинської групи Ю. Тютюнника. Не вигадка і не леґенда, а свята правда – передсмертне, мовлене за всіх учасників походу, слово українського вояка Степана Щербака: „Від себе і козаків, яких я знаю, кажу вам: ми знаємо, що нас чекає, і ми не боїмося смерти, але до вас служити не підемо. Коли ж ви повбиваєте нас, то знайте, що за нас вам помститься увесь український народ...".

Незмивною плямою на чорному сумлінні більшовиків лежить той факт, що під Базаром вони розстрілювали навіть поранених. Наймолодшому убитому воякові Олександрові Барбарині не сповнилося ще й 16 літ...

Згодом, вже на еміґрації в Парижі, С. Петлюра писав: „В урочистих актах законодавчих, у війні та повстаннях міцно виявляв наш народ свою волю жити незалежним державним життям. Нехай боротьба буде довга і вперта, нехай вона бере нові і нові жертви, але Україна незалежна – хоче чи не хоче того Европа – таки буде“.

Як мало хто з українських політиків, тогочасних і нинішніх, Петлюра усвідомлював глибину і онтологічну невикоріненність московської ненависти до України. І досі не втрачає актуальности ця його пересторога:

„Слід завжди пам'ятати про ту розкладову роботу, яу проводять підступним та хитрим способом вороги нашої Республіки. вміло виористовуючи наші невдачі, помилки і вносячи розбрат в наші національно-демократичні кола. Ці вороги, розпоряджаючи часто великими грішми, ведуть провокаційну роботу серед наших вояків, підкопують серед них довір'я до уряду, роблять усе, щоб розбити нашу єдність, щоб знесилити почуття національної дисципліни та поваги до тих, хто стоїть на чолі нашого державного життя, і серед неймовірних труднощів, про які часто й не знає наше громадянство, проводить з великою сампосвятою покладену на них відповідальну працю. На те теба звернути особливо пильну увагу в даний момент, коли свідомі й несвідомі вороги нашої дежавности будуть поглиблювати свою гадючу роботу…“.

Не лише з огляду на величезні патріотичі зусилля в роки української національно-визвольної революції, але й за це усвідомлення смертельної ворожости імперської Москви до України Симон Петлюра 26 травня 1926 року став першою жертвою підісланого Кремлем аґента…

Яромир Чорпіта

ЧОРТКІВСЬКА ОФЕНЗИВА

Чортківська офензива, тобто наступ, була здійснена славними синами України у червні 1919 року. Подія ця порівняно недалекого минулого до недавнього часу була вкрита облудним мороком заідеологізованих праць істориків та ідеологів комуністично-більшовицької держави.

Першочерговим стало завдання збройного захисту свободи та незалежности молодої Української держави, якій тяжко було розраховувати на допомогу ззовні. Необхідно було витіснити польських інтервентів за межі української етнографічної території й забезпечити охорону державних кордонів.

Отож уряд Західньо-Української Народної Республіки приступив до створення реґулярної Галицької Армії (в літературі вона здебільшого називається Українською Галицькою Армією – УГА). У січні 1919 року УГА нараховувала 70 тис. осіб і 60 гармат, а влітку того ж року – до 100 тисяч вояків, які мали на озброєнні 160 гармат, 550 кулеметів, 20 літаків.

Випрацювання пляну так званого „Чортківського пролому“ та його організаційного здійснення належить генералові Олександрові Грекову.

Почала Чортківську офензиву 7-а бригада УГА, яка 7 червня 1919 року здобула Ягільницю. Першого удару, що потягнув за собою всю УГА, завдав 13-ий полк піхоти 7-ої бригади під командуванням сотника Дибуляка. А наступного дня об'єднані сили 7-ої, 3-ої та 1ої бригад УСС здобули Чортків. Тут до рук переможців потрапила більша частина польської артилерії, кілька сотень полонених і обози. Того ж дня 5-та Сокальська бригада зайняла Копичинці. Звідси 1-ий корпус рушив у напрямі Теребовлі й Тернополя, 2-ий пішов на Бучач, 3-ій почав наступати лівим берегом Дністра, в напрямку Галича. Уже 10 червня частини 2-го корпусу УГА були в Трибухівцях, а наступного дня зайняли Бучач. Розбивши противника під Язлівцем, 3-ій корпус УГА швидко просунувся на лінію Монастириська-Нижнів.

УГА, перебуваючи в безвихідному трикутнику ворогів, здеморалізована невдачею, здесяткована дезертирством слабкодухів, голодна й неодягнена, майже голіруч, за мінімальних засобів зброї, мужньо наступала на противника й ламала його застави. Та зрив безприкладного героїзму і самопожертви українського воїна не міг тривати довше, ніж це дозволяв запас набоїв. Та й противник, ситий і озброєний, досить швидко отямився від першого переляку й почав чинити чимраз сильніший опір, а потім перейшов у контрнаступ.

Усі здатні до зброї добровільно вливалися в ряди українського війська. Та нестача зброї й боєприпасів не дозволила використати цей ентузіязм. З 90 тис. осіб, що зголосилися до збірних призовних пунктів, до війська було взято 15 тис., а решту розпущено по домівках. Щоб якось спинити боротьбу на польському фронті й кинути війська проти більшовиків, місія головного отамана УНР Симона Петлюри 16 червня уклала з польським командуванням перемир'я.

При цьому було визначено демаркаційну лінію (лінію Дельвіга), що пролягла від Заліщиків річкою Серет, далі біля Тернополя, Острова, а потім залізничним шляхом до Литятина, звідти – уздовж Золотої Липи до Дністра. Та начальна команда УГА цієї угоди не визнала. Тим часом швидко стягнуті поляками нові сили вже 24 червня змусили третій корпус відступити зі своїх позицій.

Спроба третьої бригади форсувати 24 червня Гнилу Липу під Янчином закінчилася невдачею. На фронті третього корпусу противникові вдалося відтиснути 2-гу бригаду від річки Свірж.

Територія, зайнята українськими військами, почала зменшуватися. До середини липня 1919 року польські інтервенти відтіснили другий і третій корпуси УГА за Стрипу.

Перший корпус протримався в Тернополі до 15 липня. Того ж дня поляки зайняли лінію Теребовля – Товсте. Тимчасово більшовики відтіснили придніпровські частини з південної Волині й північного Поділля та вийшли на річку Збруч, зайнявши позиції на лінії від її витоку до Гусятина.

Невдача Чортківської офензиви через нестачу зброї, боєприпасів поставила перед командуванням УГА питання „що робити далі?".

8 липня 1919 року до Борщева, де тоді перебував Є.Петрушевич, прибув С. Петлюра. На цій зустрічі, враховуючи складність ситуації, було прийнято рішення про перехід УГА та уряду УНР на Східню Україну. Протягом 16-18 липня 1919 року Українська Галицька Армія (чисельністю приблизно 40-45 тисяч стрільців) перейшла Збруч і в Кам'янці-Подільському об'єдналася з армією УНР.

Коли стрільці переходили через Збруч, то могли з повним правом, долаючи сум від прощання з Галичиною, сказати: „Наша совість – чиста. Для волі свого краю, свого народу ми зробили все, що могли".

Героїчна та трагічна польсько-українська війна 1918-1919 років і зокрема Чортківська офензива дали багато прикладів високої національної свідомости галичан, розуміння ними державних обов'язків.

Наслідки Чортківської офезиви були справді вражаючими. Нежданими успіхами частин УГА захоплювалися всі. До них зголошувалися десятки тисяч новобранців. Наскільки в той бурхливий час серед галичан панувало велике піднесення, свідчить такий факт. Зсела Звиняч на Чортківщнні добровольцями в УГА зголосилося 250 осіб, 18 як герої полягли в боях, серед них підхорунжий Василь Мальований.

Прошитий кулями, він упав смертю хоробрих під Лисонею. На честь загиблого за волю України поет Роман Купчинський створив пісню „Заквітчали дівчатонька".

Та, на жаль, за браком одягу і зброї, як зазначалося вище, з 90 тис. зголошених армія могла прийняти лише 15 тисяч. Відсутність амуніції, транспортних засобів, скорострілів, гармат стала причиною того, що наприкінці червня ця славно розпочата військова операція зазнала поразки під ударами свіжих польських сил. Галичанам довелося спішно відступати, адже їхня 50-тисячна армія не змогла протистояти добре спорядженій 150-тисячній польській. Ось уже позаду залишені ними Чортків, потім Борщів, а 16-18 липня змушені були перейти Збруч. Рідну землю окупували поляки. Після важких переходів і короткого перепочинку переорганізована УГА рушила з армією УНР на Київ.

Щоб увічнити цю славну історичну подію для майбутніх поколінь, необхідно в нашому місті, до якого вона має безпосередній стосунок, встановити пам'ятник на честь Чортківської офензиви.

Про автора:
Яромир Чорпіта – директор Чортківського районного краєзнавчого музею, Заслужений працівник культури України.

Олександер ГАВРОШ

ГУЦУЛЬСЬКА РЕСПУБЛІКА ТА ЇЇ ПРЕЗИДЕНТ

Цього року виповнюється 100 років від проголошення Гуцульської республіки. 8 січня 1919 року в Ясінях на Рахівщині гуцули проголосили перше українське державне утворення на Закарпатті. Його керівником став 23-річний австро-угорський офіцер Степан Клочурак, доля якого настільки звивиста та сповнена драматизму, що надається на голлівудську екранізацію.

Степан Клочурак народився 27 лютого 1895 року в селі Чорна Тиса на Рахівщині у заможній родині. Його батько Степан, на прізвисько Чміль (1864-1947), був власником 165 гектарів землі (включаючи ліси і сінокоси). Сім'я мала півтора десятка корів, сотню овець, пасіку. Мати Марія (1872-1945) походила з заможного роду Верб'ящуків.

Батько був дуже працьовитий і не вживав алкоголю. Вдень працював у полі, а вночі майстрував граблі, вила, коси. Багато роз'їжджав у торгових справах, сплавляв деревину по Тисі. Знався

з угорським економістом Едмундом Еганом і навіть брав участь в його експедиціях.

Родина Клочураків мала 18 дітей, з них дев'ятеро дожили до старости. Найстаршим був Степан, якого вдома кликали Штеньом. Були серед дітей і два Василі та дві Анни. Бо, згідно з гуцульським народним віруванням, якщо у сім'ї є двоє дітей з однаковим іменем, вони будуть жити довго.

Степан Клочурак ходив до угорської католицької початкової школи в Ужгороді, аби краще опанувати угорською мовою. У вересні 1905 року вступив до Ужгородської угорської гімназії. В Ужгороді навчався п'ять років, живучи в гуртожитку „Конвікт", утримуваному греко-католицьким єпископом. Директорував там відомий історик Василь Гаджега, який національно усвідомлював малого Степана.

У 1910 році перейшов на навчання з Ужгороду до Мараморського Сиготу, де був прийнятий у п'ятий клас класичної гімназії римо-католицьких монахів-піяристів. Тут побачив, як румуни відстоюють свої національні права перед панівними угорцями, проявляючи солідарність. Це справило велике враження на юного гуцула.

Під час Першої світової війни 150 мешканців Ясіня заарештували як змовників проти Австро-Угорщини, кількох з них було повісили. Серед засуджених до страти був і батько Степана Клочурака, однак, його врешті помилували.

На початку 1915 року Степана забрали до австро-угорської армії. Зі старшинській школі у Печі його було звільнено за порушення військової дисципліни і відіслано на російський фронт. Проте Степан вирізнявся хоробрістю та кмітливістю і за бойові заслуги йому надали звання підпоручника (хорунжого) й нагородили срібною медаллю. У боях під Берестечком 2 червня 1916 року був важко поранений і цілий рік лікувався у Кошицях та Будапешті.

Восени 1917 року Сепан – вже на румунському фронті, а звіди на початку 1918-го – Праги. Тут, у чеській книгарні молодий угорський офіцер вперше побачив „Енеїду" Котляревського, твори Шевченка, Франка, Лесі Українки. Це стало початком його особистої бібліотеки. Читання класиків української літератури зіграло велику ролю в національному усвідомленні Степана Клочурака. Додому він повернувся переконаним українцем.

У квітні 1918 року Клочурак отримав тримісячну відпустку для іспитів у Сигітській правничій академії. Одержав диплом і повернувся у 38-й полк, який було передисльоковано в Будапешт.

Через скаргу з Рахова за підбурювання вдома селян до непослуху послали Клочурака на італійський фронт, а звідти, як покару, перевели в 37-ий полк (румунський), який у серпні 1918 року розквартирований в Празі. 28 жовтня Степан став свідком проголошення Чехословацької Республіки. Це справило на нього надзвичайне враження. Він зрозумів, що Габсбурзька імперія розпадається, і всі народи мають шанс отримати свободу.

У листопаді 1918 року у званні обер-лейтенанта повернувся додому. На той час, аби вберегти село від пограбувань, ясінянські гуцули створили власну самооборону, і Степанові Клочураку як найстаршому за званням запропонували її очолити.

8 листопада 1918 року в центрі Ясіня відбулося багатотисячне віче, на якому обрано 42-членну Українську Народну Раду, куди увійшов Степан та його батько.

7 січня 1919 року сотня озброєних гуцулів та вояків Української галицької армії роззброїла 620 угорських вояків разом з полковником та чотирма офіцерами. І 8 січня в Ясінях було створено Гуцульську республіку, в якій офіційною мовою визнавалася українська, а прапор – синьо-жовтий. Гуцульська республіка проголосила намір об'єднатися із Західньоукраїнською народною республікою.

1100 вояків Гуцульської Республіки, з яких майже половину становили галичани, спробували заволодіти Сиготом, який був центром Мараморської жупи і важливим транспортним пунктом. Залізничне сполученням Гуцульщини з рештою Закарпаття здійснювалося лише через це місто. Однак, значно сильніше румунське військо витіснило українців. Під час боїв загинуло кілька десятків вояків і кілька сотень було взято в полон. Румуни дійшли лише до Великого Бичкова, і Гуцульська республіка протрималася аж до серпня 1919 року.

Після окупації всієї Рахівщини було заарештовано чимало діячів Гуцульської республіки. Серед них і очільник Степан Клочурак. Румуни посадили його під арешт у фортеці міста Брашів.

Згодом з військовополонених у Румунії зформувалися бойові сотні і рушили на допомогу Українській Народній Республіці, яка вела важкі бої з більшовиками та денікінцями. Закарпатською со-

тнею, яка увійшла до так званого „румунського“ куреня Українського війська, командував Степан Клочурак. Закарпатським гуцулам припало охороняти уряд у Вінниці та Кам'янець-Подільському.

Коли стало зрозуміло, що війна для України програна, а Закарпаття відійшло до складу Чехословаччини, 128 закарпатців переправилися через польський кордон додому.

Степан Клочурак активно включився до громадської і політичної діяльности. У січні 1920 року був серед засновників закарпатської „Просвіти“, довгий час очолював ужгородську „Просвіту“.

З 1920 року займається журналістикою. Опублікував сотні статей. Редагував соціял-демократичні газети „Народ“ і „Вперед“.

У 1920-их роках Клочурак здобув вищу юридичну освіту на правничому факультеті університету ім.Я.Коменського у Братиславі.

У 1921 році одружився з Оленою Тегзе-Егреші – дочкою закарпатського священика, який 1912 року разом з сім'єю переселився до США. Там Олена закінчила торговельну академію. Крім української, російської, англійської, володіла німецькою та угорською. У 1918 році її батько помер, і вона з матір'ю, яка ніяк не могла призвичаїтися до американських умов життя, повернулася на Закарпаття. За гроші Олени, привезені з Америки, молоде подружжя збудувало розкішну дев'ятикімнатну віллу у престижному кварталі Ужгороду – Великому Галагові.

У 1921 році Степан Клочурак супроводжував Президента Чехословацької Республіки Томаша Масарика під час його візити на Закарпаття з Михайлівців до Ужгороду, про що згодом надрукував спомин.

У 1920-их роках став успішним бізнесменом. Був членом дирекції хемічної фабрики „Клотильда“ (400 робітників) у Великому Бичкові та Чинадіївської фабрики з виробництва сірників „Вулкан“.

Та головним було родинне підприємство Клочураків для сплаву деревини, яке успішно розвивалося. Воно сплавляло десятки тисяч кубометрів з Ясіня у Великий Бичків, звідки залізницею доставляли ліс до Угорщини, яка була основним покупцем закарпатської деревини. Фірма Клочураків давала роботу сотням лісових робітників, візників та бокорашів.

Однак, невдовзі настали тяжкі часи. Фірма взяла в банку понад мільйон крон позики з надією, що нові інвестиції принесуть чималий прибуток. Та в період світової економічної кризи на початку

1930-х років Чехословаччина встановила високі мита на вивіз деревини. Торгівля з Угорщиною занепала, ціни на ліс суттєво впали, і підприємство Клочураків збанкрутувало. Банк забрав у подружжя все майно. На початку 1930-их років їх виселили з власного будинку і навіть не дозволили забрати меблі.

У 1934 році Степан Клочурак заснував на Закарпатті „українське крило“ Аґрарної партії, яка була однією з найвпливовіших у державі. (Набрала найбільше голосів на виборах 1936 року). Доти партія підтримувала виключно москвофілів. Друкованим органом української секції Аґрарної партії стала газета „Земля і Воля“. До 1938 року Степан Клочурак був її головним редактором.

Коли у 1938 році українські сили Закарпаття об'єдналися, Степан Клочурак був обраний заступником голови Української центральної Народної ради. Волошинівська газета „Свобода“ (1922-1938) та клочураківська „Земля і воля“ (1934-1938) об'єдналися в перший український щоденник „Нова Свобода“, який виходив до 15 березня 1939 року. Степан Клочурак увійшов у редколегію найпотужнішої української газети краю.

Після призначення 26 жовтня 1938 року Августина Волошина прем'єр-міністром Підкарпатської Русі Степан Клочурак разом з Іваном Рогачем стали особистими секретарями прем'єра. Гуцул відповідав за політичний бік діяльности прем'єра, головним чином за міжнародні зв'язки. Як секретар А. Волошина, їздив з ним у всі подорожі, готував для нього доповіді, організовував зустрічі. Угорські терористи, довідавшись про активність Клочурака, повністю знищили його ужгородську квартиру.

2 січня 1939 року Степана Клочурака призначено надкомісаром президії уряду. 6 березня Прага призначила його міністром господарства. 15 березня призначений міністром оборони Карпатської України. Був обраний послом Сойму.

2 лютого Степан Клочурак вів офіційні переговори у відділі культури Міністерства закордонних справ Німеччини про автономію Карпатської України. Через три тижні він повторив свою подорож до Берліну, однак, прийнятий вже не був. Симпатії німецького уряду до Карпатської України змінилися на користь Угорщини.

Після окупації Карпатської України Угорщиною родина Клочурака (дружина, донька і три брати – Андрій, Василь та Федір) виїхала в Румунію, а звідти через Югославію до Австрії. Угорська преса

повідомила, що Клочурака розстріляно. У Чехії на той час перебувало понад 20 тисяч біженців з Закарпаття. Урядовці Карпатської України оселилися в Празі. Тут було створено ліквідаційна канцелярію уряду Карпатської України. Крім А.Волошина, у Празі перебували міністри Юліан Ревай, Юрій Перевузник, Микола Долинай та Степан Клочурак.

Під час німецької окупації С. Клочурак був заарештований празьким ґестапо і ув'язнений. Через кілька днів звільнений. Перебував під постійним наглядом ґестапо як неблагонадійний.

У квітні 1945 року Августин Штефан запропонував йому та його родині місця в евакуаційному поїзді Модржанської Української гімназії. Однак, міністри Карпатської України вирішили залишитися в Празі, сподіваючись, що нова Чехословаччина буде відновлена в довоєнних кордонах і їхній політичний досвід знову знадобиться. .

14 травня 1945 року до празької квартири Степана Клочурака увірвалися енкаведисти. Обшук провели і в сусідній помешканні, яке належала родині доньки Ольги. Забрали всі архівні матеріяли, включаючи комплекти редагованих ним часописів та листування. Разом з президентом Карпатської України Августином Волошином, міністром юстиції Юрієм Перевузником, міністром охорони здоров'я Миколою Долинаєм, Степана Клочурака вивезли на військову базу в Польщі. 20 травня всіх чотирьох допровадили літаком до Москви.

22 травня празьких в'язнів помістили в різних камерах Лефортівській в'язниці. Під час допитів морили голодом і знущалися. 19 липня 1945 року після восьмого допиту помер Августин Волошин.

Слідчий майор Вайндорф провів з Клочураком 15 допитів. 26 грудня 1946 року совєти засудили С.Клочурака та Ю.Перевузника на вісім, а М.Долиная на п'ять років виправно-трудових таборів. З середини 1947 року Степан перебував на Воркуті, за полярним колом, де шість років працював шахтарем у важких каторжних умовах. Там з ним, до речі, сидів і О.Солженіцин. Після закінчення терміну Клочурака не відпустили додому, а прочитали нову постанову про подальше перебування у Воркуті на невизначений термін. Тобто, довічне заслання. Життя в'язня майже не змінилося, бо й далі жив у табірному бараку і працював у шахті. Хіба що в неділю тепер мав один вихідний.

Бідолашна родина в Празі про долю Клочурака нічого не знала. Влітку 1946 року дружина звернулася до Президента ЧСР Едварда Бенеша, який добре знав Клочурака ще з міжвоєнного періоду. Олену та доньку Ольгу на аудієнції прийняла дружина президента Ганна Бенеш, яку колись Клочурак супроводжував по Закарпаттю. Однак, нічим їм допомогти не змогла.

Лише у 1957 році Степан повернувся до Праги, відсидівши 12 років. За свідченнями рідних він майже не змінився: та ж кремезна постать, твердий крок, прямий погляд, лише волосся зовсім посивіло. Перебування за ґратами не зарахували йому у трудовий стаж, бо СРСР не видавав документів про його засудження. Тож до 74-х років Степан Клочурак мусив працював робітником-геологом, постійно їздячи у відрядження, аби заробити собі пенсію.

Репресували і його родину на Закарпатті. Сестру Анну Лофердюк 1950 року засудили на 10 років таборів. (Її чоловік загинув на війні, залишилося троє неповнолітніх дітей). Хату конфіскували, а діти виростали самі. На два роки було засуджено і брата Михайла.

За наполяганнямвідомого вченкого Миколи Мушинки під час Празької весни С. Клочурак почав писати спомини. Основною причиною стали неточності та перекручування про історичні події, в яких він був очевидцем. „Карпатський Союз“ з Америки висилав йому 50 долярів щомісячно, аби він не ходив на роботу, а писав мемуари. Довго працював над рукописом, і в березні 1975 року через знайомих передав друзям у США першу частину.

У 1976 році на його квартирі держбезпека провела обшук і забрала готовий до друку другий том спогадів. Тим часом вихід книжки в Америці затримався на кілька років. Лише в 1978 році книжка „До волі“ вийшла в Ню-Йорку, у видавництві „Карпатського Союзу“, тисячним тиражем. Мовно її відредаґував Дмитро Корбутяк, а обкладинку зробив один з найкращих художників діяспори Едвард Козак. (Друге видання побачило світ у 2009 році в ужгородському видавництві „Ліра“).

Клочурак продовжував свою роботу над мемуарами. Зробив новий варіант другої частини про 1919-1945 роки. Інтенсивно працював над третьою частиною – про табори ГУЛагу. В другій половині 1979 року до нього знову нагрянули троє працівників спецслужб, які говорили по-чеськи з виразним російським акцентом, а між собою – по-російськи. Погрожували, що він досі не реабіліто-

ваний і якщо не перестане займатися антирадянською пропагандою, то знову потрапить за ґрати. Конфіскували всі матеріали, в тому числі й підготовчі. При цьому не було складено переліку вилучених матеріалів.

Коли через кілька днів Степан Клочурак звернувся до чеської держбезпеки, там відповіли, що нічого не знають про обшук. Це потрясіння так сильно вплинуло на літнього чоловіка, що 8 лютого 1980 року він помер, не доживши до 85-річчя. Урна з його прахом спочиває на Ольшанському цвинтарі у Празі неподалік могили його друга Олександра Олеся.

Єдина донька Степана Клочурака Ольга народилася в Ужгороді 1922 року. Її донька Ольга Свободова працювала консулом Чехо-Словацької Республіки у Франції. Нині – в Міністерстві закордонних справ Чеської Республіки в Празі. Ще один Клочураків онук, Степан, став фармакологом. Люба Свободова після реабілітації діда у 1990 році через знайомих звернулася до міністра внутрішніх справ Чехії Румла, намагаючись віднайти конфісковані рукописи. Але їх не знайшли. Вочевидь, продовження споминів забрало совєтське КҐБ.

. Двоє братів Степана Клочурака також жили в Чехії – Федір та Василь-молодший. Останній був виключений у 1928 році з Берегівської гімназії за те, що на конвертах листів принципово писав не офіційну назву краю „Підкарпатська Русь„, а „Закарпатська Україна“. За це хлопця хотіли навіть ув’язнити. Був активним січовиком. Василь-молодший, який замешкав у Празі, мав двоє дітей. Галина (за чоловіком – Павловська) стала відомою чеською письменницею та телеведучою. У своєму романі-комедії „Дякую за кожен новий ранок“, який вийшов у Празі у 1994 році, описала історію своєю родини, в тому числі згадує і свого стрия Степана. Фільм, знятий за книжкою, став популярним у Чехії. Одну з ролей зіграла і Галина Павловська. Її автобіографічний роман досі не перекладений українською.

Степан Клочурак був серед засновників відомого ужгородського футбольного клубу „СК Русь“ міжвоєнного часу. Знаний як репортер цього клубу. Його репортажі в пресі були дуже популярними.

До сторіччя з дня народження Степана Клочурака д-р Микола Мушинка, який підтримував з ним контакти від 1967 року, написав про нього документальну книжку „Лицар волі“. У 2009 році в

Ужгороді вийшло її друге видання, значно розширене. Того ж року на 90-річчя Гуцульської республіки Рахівська районна рада звернулася до Президента Віктора Ющенка з проханням нагородити посмертно Степана Клочурака званням Героя України. Однак, пеохааня залишилося без уваги

В архіві колишнього КҐБ в Москві було знайдено судову справу Степана Клочурака та його колег-міністрів Карпатської України. Нині вона зберігається в Закарпатському обласному державному архіві. Ці документи варто опублікувати окремим виданням, аби вони стали набутком широкої громадськости.

Тим часом доля безцінних споминів Степана Клочурака залишається невідомою. Серед трьох „безпекарів“, які здійснювали конфіскацію у 1979 році, впізнали колишнього працівника чехословацької служби безпеки, закарпатця Івана Зейкана, який оселився у Празі. Микола Мушинка пробував вийти з ним на контакт, але той відмовився від зустрічі.

На сьогодні вийшло кілька художніх творів про Гуцульську республіку, де змальовано постать Степана Клочурака. Це збірка оповідань Василя Гренджі Донського „Назустріч волі“, що побачила світ в Ужгороді у 1930 році. У 1933 році чеський письменник Зенон Кудей видав у Празі роман „Гуцульська республіка“ (український переклад побачив світ у Львові у 1937 році). У 1934 році у Чернівцях вийшов у світ роман Уласа Самчука „Гори говорять! (перевидавався у Буенос-Айресі у 1952 році та в Ужгороді в 1996 році).

Також вийшла документальна розвідка чеського журналіста Вацлава Малого „Гуцульська Республіка“, опублікована на сторінках центрального органу Соціял-демократичної партії Чехо-Словаччини – щоденника „Право Ліду“ у січні та лютому 1937 року. Пізніше вийшла окремим виданням.

Всі відзначали Степана Клочурака як ділову, приємну, скромну людину. Завдяки доброзичливому характерові мав чимало зв’язків у чеських колах до репресій у 1945 році. Показово, що Августин Волошин як свідків своєї останньої волі у тестаменті зазначив Степана Клочурака та Миколу Долиная.

Ужгород

Ігор МЕЛЬНИК

БОЛЮЧА ПАМ'ЯТЬ СРІБНОЇ ЗЕМЛІ

Проблема Карпатської України з осені 1938 року стала однією з провідних в европейській політиці. Свою зацікавленість у долі цього краю виявили Німеччина, Угорщина, Польща та СРСР. Після підписання 30 вересня 1938 року керівниками урядів Німеччини, Великої Британії, Франції й Італії Мюхенської угоди Чехо-Словаччина змушена була віддати Третьому Райхові 20 відс. своєї території, на якій мешкало близько 4 мільйонів німців (Судетська область). Відірвали для себе шматок Тешинської Сілезії і поляки.

А 10 жовтня 1938 року решта території Чехо-Словаччини стала федерацією трьох народів: чехів, словаків і русинів. Підкарпатська Русь (Карпатська Україна) отримала нарешті автономію.

26 жовтня 1938 року, за рекомендацією Берліну, уряд Чехо-Словаччини звільнив з посади прем'єр-міністра Підкарпатської Русі Андрія Бродія, який виступав за приєднання Закарпаття до Угорщини. Новим прем'єр-міністром став доктор теології о. Августин Волошин, який заснував і очолював Народно-християнську партію.

На переломі XIX–XX ст. А.Волошин кілька раз побував у Львові, що мало велике значення для утвердження його національної свідомости. У той час він разом з Василем Гаджегою та Петром Гебеєм очолював „Общество св. Василія Великого", яке заснував 1864 року Олександер Духнович. А. Волошин і його соратники намагалися пробудити до життя цю занепалу організацію, перевести її з москвофільської на українофільську орієнтацію. Водночас необхідно було протистояти угорським властям. Під загрозою ліквідації „Общества“ його було перереєстровано як торговельне товариство, з друкарнею та книгарнею.

Ставши головою уряду, Августин Волошин зформував свій кабінет виключно з представників українського напрямку. 27 жовтня 1938 року в газеті „Нова свобода“ було опубліковане звернення „До всіх українців по цілому світі! До всіх українських партій, організацій, груп, товариств в Галичині, Буковині, Бесарабії, Наддніпрянській Україні, Сполучених Державах Америки, і взагалі до українців, де б вони не жили", яке свідчило про чітку українську спрямованість уряду А.Волошина: „Ми віримо, що великий 50-мільйоновий український народ підійме й надалі своє велике слово і не допустить, щоб наші одвічні вороги наклали на нас пута".

Від 1 грудня 1938 року Підкарпатська Русь стала називатись Карпатською Україною.

Вже від перших днів існування на автономну Карпатську Україну зазіхала Угорщина, яка домагалася відокремлення чехословацької території, заселеної угорцями. 2 листопада 1938 року арбітражна комісія у Відні передала Угорщині південно-західну частину Закарпаття. На цій території площею 1700 кв. кілометрів містилися найродючіші землі, основні залізничні вузли та найбільші міста Ужгород, Мукачево, Берегово. Новою столицею краю стало місто Хуст. Зустрічаючи вороже ставлення з боку сусідніх країн – Угор-

щини, Польщі, Румунії, уряд Карпатської України змушений був шукати союзників у Німеччині, яка могла би стримувати аґресивні апетити Будапешту.

В останні місяці 1938 року Гітлер розпочав підкреслено підтримувати Карпатську Україну, плянуючи використати її в майбутньому для підтримки антипольського руху в Галичині та на Волині, а також шантажувати СРСР. 7 грудня 1938 року було підписано німецько-карпатоукраїнську угоду. До Хуста почали з'їжджатись дипломати, навіть уряд Японії вирішив заснувати тут консульство.

Зберігши Карпатську Україну, Гітлер залишив у своєму активі серйозні засоби тиску не тільки на Угорщину, яка не отримала всього, чого бажала, а й на Польщу та СРСР, за рахунок територій яких могла з часом бути створена Велика Україна.

12 лютого 1939 року відбулися вибори до сойму Карпатської України. У них взяли участь 92,5 відс. населення, з них 92,4 відс. проголосували за Українське національне об'єднання (УНО), очолюване Августином Волошином. Це був перший на українських землях парлямент, обраний загальним таємним голосуванням.

Було створено Українську національну оборону, реорганізовану невдовзі у „Карпатську Січ“, яку очолив Дмитро Климпуш. На Закарпаття з Галичини переходило багато членів ОУН. Але для створення міцної держави та її надійної оборони не вистачало ні часу, ні засобів, ні провідників.

Уряд А.Волошина плянував відкрити Сойм вже 2 березня в місті Рахові. Проте Президент Чехо-Словаччини Еміль Гаха відклав скликання першої сесії до 31 березня, і лише згодом погодився на 15 березня 1939 року. Празький уряд не раз втручався у внутрішні справи краю, не давав змоги творити збройні сили. В уряді А.Волошина міністром внутрішніх справ був поставлений чеський генерал Прхала, який мав контролювати цей уряд.

Врешті-решт Гітлер вирішив ліквідувати рештки Чехо-Словаччини. За його вказівкою 14 березня 1939 року у Братиславі було створено словацький уряд на чолі з Президентом д-ром Тісо і проголошено незалежність Словаччини.

Того ж дня до Берліну запросили Президента Чехо-Словаччини Е. Гаху, й оголосили йому, що німці починають повну окупацію Чехії та Моравії, і чехословацька армія повинна скласти зброю.

15 березня гітлерівці окупували Прагу, й Адольф Гітлер проголосив, що Чехія і Моравія стали німецьким протекторатом. Е.Гаха залишався „державним президентом“, а реальна влада перейшла до німецького райхспротектора Константина Найрата.

Водночас Гітлер вирішив зробити подарунок Угорщині, яку він хотів використати як союзника у майбутній війні проти Польщі та на Балканах. Мадярам дозволили зайняти Карпатську Україну.

Безборонна молода держава стала жертвою аґресії. Чеське військо, яке ще перебувало на Закарпатті, не мало бажання воювати з мадярами. 14 березня у Хусті дійшло до сутичок між січовиками та чеськими військовиками, які не хотіли передавати зброю „Карпатській Січі“.

А наступного дня почався наступ. Як колись під Крутами, жменька хустських гімназистів, севлюських семінаристів, галицьких оунівців і карпатських січовиків прийняли нерівний бій на Красному полі під Хустом, щоб хоч на кілька годин зупинити угорський наступ і дати змогу розпочати роботу Сойму Карпатської України. Бої точились під Перечином, Ґорондою, Іршавою, Севлюшем, Хустом, Буштином. Це були фактично перші битви Другої світової війни.

Сойм Карпатської України засідав 15 березня в будинку Української державної гімназії в Хусті. Предсідником Сойму був Августин Штефан, його заступниками – С.Росоха та Ф.Ревай.

Новообраний голова Сойму Августин Штефан виступив з інавґураційною промовою:

„Світлий сойме! Із свідомістю великої відповідальності перебираю ту надзвичайно почесну, одночасно надмірно тяжку функцію, що судьба вложила на мене: бути на чолі першого сойму Карпатської України.

Дякую панам послам за оце визначення повірення і старатимусь з Божою поміччю доложити всіх зусиль, щоб бути гідним показаного мені довір'я.

В історії українського народу не було ще випадку, щоб рішало всенародним голосуванням вибране законодатне тіло. Видавали закони українські князі, королі й гетьмани, але однозгідною волею народу вибраного законодатного сойму наше минуле не знає. Довгі століття український народ блукав у темряві й ждав на ліпшу долю, на свободу. Та тільки коли наступила 1938 осінь, пірвався наш на-

род до могутнього зриву й пустився відважно на нову, тяжку дорогу до просторів волі.

І ми, нашим народом вибрані представники Карпатської України, без вагання стаємо туди, куди нас призначено. Бо право й силу дають нам не насильство, не партійні інтриги, не нацьковування одних проти других, не юдин гріш, але однозгідна, спонтанна воля українського народу в Карпатській Україні.

Ми хочемо вірити, що незломну волю українського народу – життя своїм вільним життям – респектуватимуть всі культурні народи, котрим принцип самовизначення народів є святий заповіт, а не просто фраза. Бо зухвалість думати, що Всемогучий тільки для одного або двох народів творив цей світ. Кожний народ має святе право жити своїм власним життям на цьому світі.

Український народ не є гостем у Карпатській Україні! Більше як тисяча триста років заселює він цю землю. Тисяча кількадесять років тому назад бере він участь під проводом князя Олега Віщого в поході на Царгород разом з іншими українськими племенами київської держави.

За часів династії Арпадовичів, що були споріднені з київськими князями, Карпатська Україна мала самоуправу з власною адміністрацією і судівництвом. По вигасненні династії Арпадовичів, коли нові пануючі не респектували здобуті права українського народу, ужгородський й земплинський наджупан підняв кривавий бунт за вольності українського народу і згинув в нерівному бої під замком Мак. Ще раз за часів князя Корятовича тішиться свободою наш народ у Карпатській Україні. Та по його смерті стала завмирати українська воля, стала гіршати українська доля.

Тільки по світовій війні, дякуючи освідомлюючій праці найкращих синів Карпатської України, а головно сороклітній праці батька нашого відродження Августина Волошина, зачинається нове, краще життя на нашій землі.

Вірю, що перший український Сойм Карпатської України розпочату працю поведе так, що наш многострадальний народ буде тішитися своєю свободою, своєю правдою. Прошу Всемогучого, щоб дозволив першому українському Соймові Карпатської України служити інтересам українського народу".

Сойм ухвалив терміново Закон №1, який проголошував:

Карпатська Україна є незалежна держава;

Назва держави є: Карпатська Україна; Карпатська Україна є республіка з президентом, вибраним соймом Карпатської України, на чолі;

Державна мова Карпатської України є українська мова;

Барва державного прапору Карпатської України є синя і жовта, причому барва синя є горішня, а жовта є долішня;

Державним гербом Карпатської України є дотеперішній краєвий герб: медвідь у лівім червонім полі й чотири сині та жовті смуги в правому півполі, і тризуб св. Володимира Великого з хрестом на середньому зубі. Переведення цього місця закону полишається окремому законові;

Державний гімн Карпатської України є: „Ще не вмерла Україна…". Цей закон обов'язує зараз од його приняття".

Таємним голосуванням президентом новоутвореної держави одноголосно був обраний Августин Волошин.

Але вже наступного дня Президент і уряд змушені були залишити столицю. Карпатська Україна не мала сил для оборони проти мадярської аґресії.

Після того як мадяри захопили шляхи сполучення, частина українських військ перейшла в гори, де продовжувала партизанську війну. Частина вояків намагалась перейти до Польщі та Румунії, але більшість з них розстрілювали на місці або передавали мадярам.

Частина членів уряду еміґрувала через Румунію до Югославії. Прем'єр А. Волошин намагався зацікавити справою Карпатської України чужоземні уряди, але Европа байдуже сприйняла угорську окупацію Закарпаття. Гітлер не хотів дратувати Сталіна незалежною українською державою, розраховуючи зробити його своїм союзником при поділі Польщі та забезпечити собі невтралітет з боку СРСР для розправи над Францією.

Августин Волошин відійшов від політики, переїхав до Праги, де став професором, а згодом ректором Українського Вільного Університету. У травні 1945 року його заарештували радянські спецслужби, і 19 липня 1945 року Волошин помер у Лефортовській тюрмі в Москві.

Та справа борців за Карпатську Україну не пропала марно. У 1945 року Чехословаччина змушена була відмовитись від Закарпаття, яке об'єдналось хоч з радянською, але Україною.

Олександер ПАГІРЯ

ЗАХІДНЯ ПРЕСА І ДИПЛОМАТИ – ПРО КАРПАТСЬКУ УКРАЇНУ

Чи Гітлер насправді хотів створити „Велику Україну“? Британські видання протягом останніх чотирьох місяців 1938 року вмістили близько тисячі згадок про Карпатську Україну. Лише у грудні того року французька преса опублікувала понад 300 великих статтей про Україну.

Протягом XX ст. трапилося кілька спалахів міжнародного зацікавлення українським питанням. Один з них припадає на буремний час геополітичних змін у Центрально-Східній Европі напередодні Другої світової війни.

Тоді у складі Чехословацької республіки була проголошена автономія Підкарпатської Русі (Карпатської України). Цю автономію розглядали як перший етап до формування незалежної соборної України.

У постмюнхенський період українське питання знову вийшло на порядок денний у міжнародній політиці. Його почали обго-

ворювати у зв'язку з проєктом формування на базі „українського П'ємонту" в Карпатах „Великої України".

З західньої перспективи ці пляни оцінювалися в контексті зовнішньої політики нацистської Німеччини. Саме її розглядали як головного адвоката українського руху.

Західні домисли

29-30 вересня 1938 року на Мюнхенській конференції Велика Британія, Франція, Німеччина та Італія уклали договір про передання Судетів на користь Третього Райху. Це був найгірший вияв політики „умиротворення", яку проводили західні держави щодо країн-аґресорів в Европі.

Лондон і Париж фактично погодились визнати Центральну Европу „внутрішнім доменом" гітлерівської Німеччини, а її експансію на схід – „природним процесом".

11 жовтня 1938 року Підкарпатська Русь після 20 років зволікання з боку Праги під впливом мюнхенської кризи отримала самоуправний статус у складі триєдиної Чехо-Словацької федеративної республіки.

Проголошення автономії відбувалось у той момент, коли західня дипломатія та громадськість намагалися вгадати найближчі пляни Гітлера та обмірковувала, як захистити західньоевропейські країни від можливої нацистської аґресії.

Фюрер ніколи не висловлював своєї офіційної позиції відносно долі краю, прикриваючись загальними деклараціями про право народів Чехословаччини на самовизначення. Попри таку стриманість Німеччини у питанні автономної Карпатської України та її майбутнього, західні політики та дипломати помилково вважали, що німецька пропаґанда повністю спрямована у бік українського націоналізму.

26 жовтня 1938 року міністер закордонних справ Великої Британії лорд Едуард Галіфакс писав у листі до радника посольства у Берліні:

„Карпатська Україна є трампліном для стрибка на Україну та вихідним пунктом для збудження українського руху".

Британський прем'єр-міністер Невілл Чемберлен 24 листопада 1938 року заявляв французькому міністрові закордонних справ

Жоржу Бонне, що „німецький уряд, очевидно, розраховує почати знищення Росії шляхом підтримки аґітації за незалежну Україну".

Колишній британський прем'єр-міністер, а в 1938 році депутат британського парляменту Дейвид Ллойд-Джордж був переконаний, що фюрер до початку дій проти радянської України відокремить Західню Україну від Польщі, щоб об'єднати її з Карпатською Україною та створити васальну Українську державу.

Французький амбасадор у Берліні Роберт Кульондр дотримувався практично такої ж думки. Третій Райх, на його думку, хотів забезпечити собі вирішальну ролю у Центральній Европі, завоювати Чехо-Словаччину й після цього заснувати „Велику Україну" під німецьким контролем: „Що стосується України, то ось вже майже протягом десяти днів весь націонал-соціялістичний апарат говорить про неї. Дослідницький центр Розенберга, відомство д-ра Геббельса ретельно вивчають це питання. Шляхи і засоби, здається, ще не розроблені, але сама мета, очевидно, вже встановлена – створити Велику Україну (...)

В оточенні Гітлера думають про таку операцію, яка повторила б у більш широких маштабах операцію в Судетах: проведення в Польщі, Румунії та СРСР пропаґанди за надання незалежности Україні, у сприятливий момент дипломатична підтримка та акція з боку місцевих добровольчих загонів. І центром руху стане Карпатська Україна".

Оскільки переважала думка, що Німеччина кинеться на завоювання України, то автономія на Закарпатті розцінювалась у західніх столицях як німецька ідея, перший етап на шляху до підкорення Радянського Союзу. Відчуваючи сильну загрозу з боку Берліну, західні уряди розраховували, що „українська карта" Гітлера стане засобом для спрямування німецької експансії на схід.

З огляду на відсутність оприлюдненої офіційної позиції Третього Райху щодо українського питання у 1938-1939 років та активну спекуляцію у західній пресі на тему німецьких плянів створення „Великої України" та походу на схід, у західньоевропейських колах склалось хибне уявлення про сутність та цілі німецької політики в Східній Европі.

У Берліні питання Карпатської України було визнано неактуальним ще у жовтні 1938 року. Відомство Йоахіма Ріббентропа отримало від фюрера вказівки зайняти стриману позицію щодо

цього утворення й не вступати в контакти ані з українцями, ані з їхніми організаціями. Німецькій пресі були видані інструкції нічого не публікувати про події в Карпатській Україні.

Однак, щоб відвернути увагу західніх демократій від справжніх цілей гітлерівської політики в Европі, зовнішньополітичне управління на чолі з Альфредом Розенбергом розпочало енерґійну пропаґандистську кампанію за кордоном з педалювання німецьких плянів вимаршу на схід задля створення „Великої України".

Під прикриттям цієї інформаційної завіси забезпечувалося маскування справжніх об'єктів нацистської зовнішньої експансії.

Для керівників Третього Райху актуалізація українського питання дала змогу прозондувати можливу поведінку держав Заходу та Радянського Союзу на випадок створення „Великої України" як засобу уникнути у майбутній війні боротьби на два фронти, а головне – визначити напрямок першого удару.

З іншого боку, ідея гітлерівського походу проти більшовизму ідеально вписалася в західньоевропейський горизонт очікувань, фобій та прагнень відвернути нестримну аґресію Третього Райху на схід.

У центрі міжнародної уваги

У 1938-1939 роках світова преса знову почала обговорювати українське питання. У цей час українська проблема не сходила зі шпальт британської преси, зокрема видань „News Chronicle", „Times", „Daily Express", „Daily Telegraph", „Munchester Guardian", „Spectator".

Британські видання протягом останніх чотирьох місяців 1938 року вмістили близько тисячі згадок про Карпатську Україну.

Пильно відстежували події в краї „король" американської преси „New York Times", а у Франції – часописи „Matin", „Figaro", „Monde", „Croix", „Petit Journal".

Лише у грудні 1938 року у французькій пресі було опубліковано понад 300 великих газетних і журнальних статтей про Україну.

Українське питання стало предметом роздумів і обговорень межі 1938-1939 років це було однією з провідних тем міжнародної політики.

З початку 1939 року Хуст перетворився на один з політичних центрів Европи, до якого була прикута увага усієї провідної міжнародної спільноти. До колись невеличкого провінційного містечка Підкарпатської Русі з'їжджались журналісти провідних европейських та американських видань.

Візити чужоземних кореспондентів були зумовлені не тільки зацікавленістю внутрішніми суспільно-політичним процесами в автономії, а й інтересом до практично невідомого европейському обивателеві закутку на сході континенту, його географії, історії, етнічної, релігійної та лінгвістичної структури, звичаїв, традицій та ідентичности місцевого населення.

За кілька місяців у столиці Карпатської України побували десятки кореспондентів і журналістів британських, французьких, бельгійських, голландських, швейцарських, німецьких, італійських, польських, чеських, румунських, швецьких, американських, японських видань.

У січні-березні 1939 року для написання книги про тутешні події в Карпатську Україну приїхав колишній кореспондент аґентства „Reuters" у Польщі британець Майкл Вінч.

На початку року у край прибув редактор лондонського „Times" майор МакНейл Мосс, а наприкінці лютого – заступник американської інформаційної аґенції „Associated Press".

У березні до Хусту завітала провідна кореспондентка газети „New York Times" в Европі Ен О'Гара МакКормік.

Вона була першою жінкою, яка у 1937 році отримала найвищу нагороду у сфері журналістики – премію Пулітцера.

Карпатська Україна стала однією з 13 країн, яку відвідала ця видатна американка у 1939 році, в період наростання кризи в Европі. За свою журналістську кар'єру вона взяла інтерв'ю у кількох провідних світових діячів, зокрема Муссоліні, Гітлера, Сталіна, Рузвельта, Черчілля, Пап Римських Пія XI та Пія XII.

У статті „Рутенія та її доля", що з'явилася 21 жовтня 1938 року у британському журналі „Spectator", англійський журналіст Мервін Гордер, який побував у краї, писав, що віддалена та мальовнича окраїна Чехословаччини „стала одним з головних пішаків в центральноевропейській грі, оскільки чимало чинників роблять її привабливою здобиччю для аґресора, … для неї не вперше ставати сценою збройного конфлікту".

Журналіст припускав, що Третій Райх зробив ставку на український сепаратистський рух, кінцева мета якого „об'єднати Підкарпатську Русь з українськими частинами Польщі, Румунії та СРСР у нову республіку…Здається, нема сумніву у тому, що ця програма буде наступним кроком Німеччини, якщо вона не зламає забагато зубів в процесі поглинання Західньої Чехословаччини…У всіх цих подіях жителі Рутенії повинні попрощатися з тими днями, коли їхня земля була напівзабутим закутком Европи, в який навідувалися лише туристи у пошуках мальовничих краєвидів".

Відомий британський історик Карліл Макартні, який спеціялізувався на Центральній Европі, опублікував статтю у тижневику „Christian Science Monitor", в якій назвав українське питання „найбільш невирішеним на сьогодні політичним питання в Европі".

Цю думку поділяв його колега, британський історик-славіст, член Англо-українського комітету професор Роберт Вільям Сетон-Ватсон, який зазначав, що „українське питання надалі залишається найбільшою проблемою Европи, криючи в собі зародок великих подій".

Будучи рішучим опонентом політики умиротворення, яку проводив уряд Чемберлена стосовно Німеччини та Італії, автор пропонував Лондонові зайняти більш активну позицію в Східній Европі.

„Віддалена область – Карпатська Україна (Рутенія), яку Угорщина хотіла анексувати, дуже швидко стала европейською больовою точкою", – констатував за океаном американський часопис „Washington Post".

Український щоденник Північної Америки „Свобода" восени 1938 року з подивом для себе відзначав небачену актуалізацію українського питання в громадській думці на Заході: „Хто читав американську пресу останніми місяцями, той певно доглянув велике зацікавлення цієї преси українською справою.

Про цю справу заговорили просто всі газети, навіть ті, що, здавалось, давніше зарікалися про неї говорити…

Писала преса не тому, що до писання її штовхали українців, але тому, що самі події висунули на порядок дня українську справу… Передовсім про українську справу почали писати як про німецьку інтриґу…".

Більшість західніх оглядачів були одностайні у тому, що Гітлер таки зробив ставку на українське питання у своєму просуванні на схід, при цьому дискутувалися шляхи та інструменти досягнення кінцевої мети – створення „Великої України“ під німецьким протекторатом.

Західня преса подавала „українські пляни“ Німеччини як вже вирішену справу. Однак, на першому місці всі цих інсинуацій виступали не українські національні прагнення до власної державности та національної єдности, а експансіоністські пляни фюрера.

Деякі автори після хвилі істеричного галасу з приводу перспектив постання „Великої України“ під німецьким патронатом почали дещо уважніше приглядатися до реґіональних особливостей українського національного руху на території СРСР. На Заході не було повної інформації про внутрішнє становище підрадянської України у 1930-х років. Лише одиниці знали про жахіття колективізації та Голодомору 1932-1933 років, що завдали непоправних втрат українському селянству, та про масові репресії, які знищили цвіт української еліти – інтеліґенцію.

Тому редактор „Manchester Guardian“ А. Фойгт у своїй радіолекції на тему „Німеччина та Україна“ 9 січня 1939 року зазначав, що про рух українців за відрив від Радянського Союзу ледве чи можна говорити з впевненістю. Натомість в Польщі, на думку А. Фойгта, українці були перейняті сильним національним почуттям – одним з найсильніших в Европі.

Боротьбу українців в Другій Речі Посполитій за своє національне визволення він порівнював із змаганням ірляндців за самостійність від Британії.

Скептицизм Кремля

У Москві не виключали, що мають справу з пропаґандистською диверсією, метою якої було приспати пильність Англії і Франції і під цим прикриттям приготувати для них „новий сюрприз“.

Водночас у Кремлі доволі серйозно оцінювали загрозу від постання Карпатської України в контексті розвитку українського руху.

Говорячи про настрої Йосипа Сталіна, німецький посол у Москві Вернер фон дер Шуленбург писав у грудні 1938 року, що ра-

дянський вождь вбачає у Карпатській Україні „велику небезпеку“, оскільки ця держава може стати пунктом „кристалізації українського руху за незалежність“.

Відвернути німецьку агресію на схід

Тим часом в англійських колах серйозно розглядалась можливість початку війни в Европі через українське питання.

З цією метою за посередництва британських дипломатичних представництв вивчались реакції Москви, Букарешту та Варшави на німецькі пляни щодо створення „Великої України“.

Особлива увага була зосереджена на позиції Радянського Союзу – головного об'єкта німецьких претензій.

У разі початку німецької кампанії за формування „Великої України“ Лондон мав змиритись з експансивною політикою німців у реґіоні.

Зі спрямуванням німецької аґресії на схід британські кола не тільки пов'язували плани щодо захисту своїх колоніяльних володінь і підмандантних територій від нацистських зазіхань, але і сподівались таким чином послабити Радянський Союз за рахунок індустріяльних та аґрарних ресурсів Наддніпрянської України.

За цих умов Лондон був готовий навіть змиритись із виникненням політичних і військових проблем для Польщі. Подібну позицію поділяла також Франція.

Спостережливі американські дипломати відразу помітили, що на відміну від небувалого розголосу у західньоевропейській пресі навколо української проблеми в контексті створення автономної Карпатської України німецькі засоби масової інформації засвідчували дивовижну стриманість, або ж повну тишу.

15 грудня 1938 року у листі-звіті на адресу Президента США Франкліна Рузвельта американський посол у Варшаві Дрексел Бідл зазначав, що „німецькі пропаґандисти змусили закордонних кореспондентів працювати на їхню користь", фокусуючи увагу світової спільноти на проблемі „Великої України“.

Американець дійшов висновку, що кампанія в пресі щодо української проблеми інспірована самим Берліном і є тактичним маневром, спрямованим на здійснення відволікаючих акцій для прикриття інших проміжних ходів та підживлення інтересу до

накресленого Берліном українського проєкту. Посол США вважав, що Німеччина не стане розпочинати війну з Польщею, Румунією та Радянським Союзом через українську проблему.

Тим часом американські засоби масової інформації далі за інерцією відтворювали старі штампи. Приміром, журналіст газети „Boston Traveler“ Д'ю МакКензі у січні 1939 року писав:

„Навесні Гітлер допоможе Україні постати в якості окремої держави, інспіруючи зовні повстання українців проти радянського режиму, і при цьому поширить на неї свої впливи“.

Така тактика, на думку американця, могла убезпечити Европу від початку широкомаштабної війни.

Американська та европейська громадськість могла лише здогадуватись про німецькі плани переоблаштування Центрально-Східньої Европи та подальшої долі Карпатської України.

Нічого з таємних інструкцій Гітлера не було оприлюднено. Переговори Німеччини з її сусідами в цей час проходили переважно за зачиненими дверима. Успішність фюрера як дипломата полягала в тому, що він, вдало маскуючи свої справжні наміри, створював хибне уявлення про цілі німецької політики в очах міжнародної спільноти, виявляючи таким чином вразливі місця своїх супротивників й вдало граючи на них.

Лише під час зустрічі з польським Міністром закордонних справ Юзефом Беком у Берхтесгадені 5 січня 1939 року Гітлер відкрито заявив, що галаслива пропаґанда з приводу плянів у Берліні щодо України не відповідає дійсності, і тому –

„Польща жодним чином не повинна побоюватися Німеччини".

16 січня 1939 року фюрер пообіцяв угорському міністру закордонних справ графові Іштванові Чакі, що в березні чехословацьке питання буде вирішене і територіяльні домагання Угорщини (на Карпатську Україну) можна буде задовольнити.

Наприкінці січня 1939 року за допомогою гітлерівської служби безпеки (СД) в европейських дипломатичних колах було поширено інформацію, яка свідчила про згасання зовнішньополітичного інтересу Німеччини до української проблеми в Підкарпатській Русі.

Внаслідок цього в перший тиждень лютого 1939 року інтерес до Карпатської України на Европейському континенті сильно впав, а українське питання перестало бути актуальним.

В Америці українська щоденна газета „Свобода“ наприкінці лютого 1939 року зі здивуванням писала про незрозумілий спокій в західній пресі з приводу українського питання:

„Щось притихло з українською справою, коли мати на увазі те, що ще не так давно не було одного дня, щоб американські газети не принесли якихось „новинок“, пов'язаних з „Великою Україною".

Українсько-британський союз?

Активні спекуляції в західній пресі навколо планів створення „Великої України“ під нацистським протекторатом припинились.

Проте це не похитнуло позицій справжніх прихильників українського руху у Великій Британії.

Вони все ще намагалися вплинути на політику офіційного Лондону у Східній Европі загалом та в Карпатській Україні зокрема, і таким чином підтримати прагнення українців до створення власної держави.

У лютому 1939 року в Лондоні, на засіданні Близько- та Середньосхідного товариства, яке зібрало близько 200 представників британської еліти, з доповіддю „Україна – найбільша проблема Европи“ виступив британський журналіст і член Англо-українського комітету Ланселот Ловтон.

Він був одним з головних промовтерів українського питання в Англії Вважаючи, що однією з головних цілей наступної німецької експансії буде Україна, британець закликав офіційний Лондон підтримати Україну й українців у їхніх прагненнях до свободи.На його думку, це був ключ до розв'язання багатьох східньоевропейських проблем.

Деякі члени Англо-українського комітету неодноразово навідувалися до Хусту, зондуючи можливість поглиблення британсько-українських контактів.

Але рекомендації та напрацювання з української проблеми Англо-українського комітету, до якого входили британські парламентарі, політики, військові, історики та журналісти, не були взяті до уваги кабінетом Невіла Чемберлена.

Він і надалі проводив політику „умиротворення“ Берліну, погодившись фактично визнати Центрально-Східню Европу реґіоном його домінуючих інтересів.

Незважаючи на це, на початку лютого 1939 року департамент заморської торгівлі Форін-офісу розробив проєкт створення незалежної України. Аналізуючи економічні аспекти, британські експерти припускали, що відокремлення України від Радянського Союзу може спричинити крах радянської економічної системи і, зрештою, розпад СРСР.

Це врешті-решт і сталося – тільки у 1991 році.

Вмиваючи руки

Проголошення незалежности Карпатської України на засіданні краєвого Сойму 15 березня 1939 року залишилось поза увагою країн Заходу. Жодна з держав світу не визнала самопроголошеної української держави в Карпатах. Її залишили на поталу гортистській Угорщині.

Після невдачі з отриманням протекторату від Німеччини уряд Августина Волошина апелював до демократичних держав.

Щоб уникнути зайвих дипломатичних наслідків, під час окупації Карпатської України угорськими військами 14-18 березня 1939 року Великобританія та Франція зробили вигляд, ніби карпатоукраїнське питання є внутрішньою проблемою Угорщини.

Під час цих подій британський посол у Будапешті засудив угорську аґресію як акт насильства. Проте ані він, ані міністер закордонних справ Великої Британії лорд Галіфакс, ані прем'єр-міністер Невіл Чемберлен – ніколи не висловлювали офіційного протесту на адресу Будапешту. Вони розглядали угорську окупацію Карпатської України не як співучасть разом з Німеччиною у розчленуванні Чехо-Словаччини, а як акт, здійснений проти волі Берліну.

А міністер закордонних справ Франції Жорж Бонне безпосередньо привітав угорського посла в Парижі, зазначивши, що було б краще, якби у Прагу увійшли угорці, а не німці.

Західньоевропейська преса слідом за своїми урядами доволі стримано відреаґувала на демонтаж Чехо-Словаччини в її східній частині, фокусуючись головним чином на тріюмфальному вступові вермахту в чеські землі.

Деякі видання не могли повірити у те, що Берлін дав згоду на окупацію угорськими військами Карпатської України.

Водночас на тлі капітуляції чехословацької армії в ході окупації вермахтом Богемії та Моравії збройний опір, який поставили карпатські січовики наступаючим гонведським військам, вразив багатьох тогочасних закордонних оглядачів.

Інформаційні повідомлення про бойові дії в Карпатах облетіли провідні світові видання. У 1938-1939 роках західні медіа стали заручником мітів та пропаґандистських схем, застосованих нацистськими службами з метою дезінформації та відвернення уваги громадської думки на Заході від справжнього напрямку нацистської аґресії в Европі.

Тільки поодинокі журналісти, історики та громадські діячі на Заході підкреслювали природний характер українського національно-визвольного руху і висловлювали підтримку українським прагненням.

Про автора:
Олександер Пагіря – кандидат історичних наук, Ужгород.

Олексій ШАФРАНЬОШ

ПЕРЕД ВОРОГОМ НЕ СХИЛИЛИСЯ

Від початку березня 1939 року угорські війська сконцентровували свої сили на кордонах Карпатської України. Від 14 березня окремі угорські частини розпочали перехід на територію незалежної держави. Ввечорі того ж дня Августин Волошин, отримавши звістку про те, що Словаччина проголосила самостійність, офіційно проголошує Карпатську Україну незалежною державою і формує склад нового уряду: прем'єр – А. Волошин, закордонні справи – Ю. Ревай, внутрішні справи – Ю. Перевузник, господарство – С. Клочурак, фінанси й комунікації – Ю. Бращайко, здоров'я і соціяльна опіка – М. Долинай. Після цього до Берліну була відіслана телеграма: „Від імені уряду Карпатської України прошу Вас узяти до відома проголошення нашої самостійности під охороною Німецького Райху. Прем'єр-міністер доктор Волошин. Хуст"

Вранці 15 березня 1939 року відомство Ріббентропа через свого консула в Хусті порадило А. Волошинові „не чинити опір угор-

ському вторгненню, бо німецький уряд у цій ситуації, на жаль, не може взяти Карпатську Україну під протекторат".

Своїм першим наказом міністер оборони С. Клочурак призначив командантом Української Національної Оборони (УНО) полковника Сергія Єфремова (1893 – 1966), колишнього офіцера армії Української Народної Республіки та голову Української військової ради Катеринославщини, який у 1918 року командував Гайдамацьким полком у боях з більшовиками. С. Клочурак вже раніше з ним тісно співпрацював при організації військового вишколу в п'ятьох постійних гарнізонах „Карпатської Січі". Своїм заступником та начальником генерального штабу С. Клочурак призначив полковника Михайла Гузара-Колодзінського (1902 – 1939), колишнього референта Крайової екзекутиви Організації Українських Націоналістів.

До Штабу УНО увійшли досвідчені військові з числа колишніх старшин армій Української Народної Республіки та Української Галицької Армії: полковники Аркас, Стефанів, сотник Клименко та ін.

Визначальну ролю у формуванні „Карпатської Січі" відіграла Організація Українських Націоналістів (ОУН). За закликом ОУН туди рушили тисячі членів організації, щоб розпочати військовий вишкіл карпатських січовиків. На Закарпаття вирушили провідні діячі ОУН: Осип Карачевський, Роман Шухевич, Роман Мирович, Осип Бойдуник, Іван Стебельський, Лев-Ярослав Зацний (усіх позбавлено польського громадянства), Євген Врецьона, Осип Тюшка, Станіслав Левицький.

До складу Команди „Карпатської Січі" ввійшли: Дмитро Климпуш – командант, Іван Роман – його заступник, Іван Рогач – генеральний писар та Степан Росоха – референт преси й інформації та зв'язковий з урядом Карпатської України. Генеральний Штаб Карпатської Січі творили полк. Михайло Колодзінський-„Гузар" – шеф штабу, пор. Роман Шухевич-„Щука" та чот. Зенон Коссак-„Тарнавський" – помічники шефа штабу, пор. Осип Карачевський-„Свобода", пор. Гриць Барабаш-„Чорний", пор. Юрко Лопатинський-„Калина" та чот. Євген Врецьона-„Волянський" – члени.

14 березня вранці чотири полки угорських військ перейшли в районі Мукачева кордон і зайняли населені пункти Підгоряни, Кольчино, Пістрялово, Макарево, Верхній Коропець, Барбово. На

захід від Мукачева в районі сіл Горонда і Страбичово опір угорцям вчинили місцеві січовики. Вони понад десять годин вели нерівний бій з переважаючими силами ворога.

За даними історичних джерел, особовий склад Карпатської Січі у лютому 1939 року становив 10–12,5 тис. вояків. 14 березня у містах і селах Закарпаття відбулася мобілізація січовиків. 1,200 мобілізованих розташували в казармах у Хусті, решта були згруповані у підрозділи і далі перебували на різних місцях по території Карпатської України. Між тим Угорщина виставила для воєнного вторгнення 6-ту Східню армію, до складу якої входило вісім корпусів. На озброєнні армії були танки, літаки, артилерія, сучасна стрілецька зброя. У січовиків з автоматичної стрілецької зброї були лише ручні кулемети, та й лише декілька.

15 березня угорські війська розгорнули наступ на трьох напрямках: північному (Ужгород – Перечин – Великий Березний – Ужок), північно-східньому (Чинадійово – Свалява – Воловець) та східньому (Берегово – Севлюш – Хуст – Тячів – Солотвино – Рахів – Ясіня). На всіх цих напрямках у багатьох місцевостях січовики разом з чеськими воїнами хоробро вели бої з реґулярним угорським військом. Наведемо конкретні дані про ці бої, взяті з оригіналів телеграм командирів угорських військових підрозділів, що надходили в Будапешт з Карпатської України і тепер зберігаються у Військово-історичному архіві Угорщини.

На північному напрямі, як тільки угорські війська вирушили з Ужгороду і перейшли міст через канал, яким проходила демаркаційна лінія, в перших же населених пунктах – Доманинці й Оноківці – їм стали на збройний опір січовики разом з чеськими воїнами. Обидві сторони зазнали втрати у живій силі. Потім спалахнув бій на околиці с. Кам'яниця. 15 березня про цей бій повідомляла телеграма до Будапешту: „Ужгородська група вперто обороняється на висоті Кам'яниця“. Цей бій угорцям нав’язали січовики і чеські воїни на висоті над кам’яним кар'єром.

Після Кам’яниці січовики та чеські воїни, просуваючись у північно-західньому напрямі долиною Ужа, ще витримали важкий бій з угорськими військами на Великоберезнянщині. У телеграмі від 18 березня про цей бій сказано: „Ужгородська група військ дісталася до Великого Березного, але змушена була відступити до Малого Березного та Мирчі. Великий наступ здійснили чехи та заго-

ни добровольців. На допомогу їм прийшло багато січовиків. Вони були добре озброєні. Як розповідали полонені, січовики забрали зброю у чеської армії й самі захищали основні позиції. Прорив оборони січовиків угорські війська зробили лише після підмоги з Ужгороду".

На північно-східньому напрямі бої січовиків з угорськими військами відбулися в Чинадієві, на околиці міст Свалява та Іршава. В Іршавському районі січовики робили спроби зайняти бойові позиції в селах Шаркадь (Горбок), Хмільник, Кив'яжд (Кам'янське), Сільце, Загаття.

Шаркадьські січовики 15 березня навіть узяли групу угорських гонведів у полон. Полонені були доставлені в Іршаву, а звідти — в Хуст. Але найбільші сили січовиків були зосереджені у східній частині району — вони чинили твердий опір наступаючим угорським військам. Ось рядки з телеграми, надісланої 17 березня з Іршави до Будапешту: „Велика група січовиків у районі Іршави, Білок, Довгого. Вони укріпилися на горах, добре озброєні і не пускають угорські військові підрозділи вперед. Тут також потрібна допомога. Впродовж 17 березня угорські військові частини втратили 37 чоловік убитими і 134 пораненими. Противник (тобто січовики — авт.) втратив близько 200 убитими і понад 400 пораненими. В полон взято близько 300 осіб".

Ще відчутніші бої січовиків та чеських воїнів з угорськими військами відбулися на східньому напрямі просування. Перші бої мали місце в районі сіл Великі Ком'яти — Шаланки та Фанчиково. Під Севлюшем (тепер Виноградів) угорців зупинили чеські воїни та січовики. Чеська сторона тут використала в бою танки і бронемашини, але тільки до того часу, поки місто не покинули дислоковані там чеські військові підрозділи. Біля Сасова на десять годин було перекрито шлях просування угорських військ. Аґресор втратив убитими до 30 гонведів.

Найдовша суцільна лінія фронту, яку створили чеські підрозділи і січовики, пролягала через населені пункти Королево – Велика Копаня – Рокосово, на підступах до Хусту. Тут захисники Карпатської України тримали оборону цілу добу — від вечора 15 до обіду 16 березня. У смузі цієї оборони січовики провели свій головний бій, що відбувся на Красному Полі поблизу Хуста. На Красному Полі, окрім січовиків і чеських вояків, участь у боях взяла й

учнівська молодь з Хусту, Севлюша, Великої Копані, Білок та інших населених пунктів. Бій був тяжкий і кривавий. Як засвідчує телеграма, надіслана в столицю Угорщини 18 березня, у боях на Красному Полі загинуло близько 230 січовиків, чеських вояків і добровольців – переважно учнів. Втрати угорців убитими становили близько 160 осіб і близько 400 осіб дістали поранення. У телеграмі зазначалося, що в боях на лінії фронту від Королева до Хуста угорці взяли в полон багато чехів і 450 січовиків, серед яких „було багато січовиків з Польщі“, тобто галицьких українців.

Після запеклих вуличних боїв 16 березня у Хусті фронт пересунувся далі на Схід та Північ, карпатські січовики й окремі підрозділи чеської армії ще билися проти угорських військ.

Закарпатці, що об'єдналися в критичний для батьківщини час в організацію січовиків, переважно не мали уніформи, були, як уже згадувалося, погано озброєні, їх було незрівнянно менше, ніж військ аґресора. Та вони були сильні духом, адже боронили рідну землю. Загалом загони січовиків провели понад 20 боїв з угорськими реґулярними військами, а перестрілки з ними, зокрема на Рахівщині, тривали до 23 березня.

Оксана ШТЕФАНЬО

ГЕРОЇЧНА „ЖІНОЧА СІЧ“

Пару років тому, коли тривало активне розсекречування архівних матеріялів колишнього КҐБ, в закарпатському обласному Управлінні Служби безпеки України СБУ відкрили спеціяльний інформаційно-довідковий центр, де можна було працювати з цими документами. Мене цікавили розсекречені архівні матеріяли, пов'язані з Карпатською Україною. Особливо документи про „Жіночу Січ“. Оскільки, зізнаюся, мало що відала про участь українського жіноцтва у визвольних змаганнях у Карпатській Україні в 1938–1939 років

Йдеться всього про два документи, що стосуються цієї теми — реферат відділу „Жіночої Січі“ та „Інструкції для тритижневого інструкторського курсу від 1 лютого 1939 року до 22 лютого“ для Жіночих відділів „Карпатської Січі“ (видані референтурою відділів „Жіночої Січі“ в січні 1939 року. Реферат є своєрідним закликом жінок до оборони держави. Отже, текст (скорочено): „Жінки Карпатської України! Час не жде! Події розгортаються набираючи

актуальности — та важливости. Найвищий час віддати свої сили Батьківщині. Всі, хто є національно свідомим — всі, хто любить свою Землю — свій Нарід, стають в ряди „Карпатскої Січі". І ми, українське жіноцтво, мусимо бути готові разом з січовиками станути в обороні нашої держави… Мусимо бути національно та політично свідомими, щоб бути міцними та не піддатися на аґітації ворожих сил".

Брали до організації лише дівчат віком „від 18 років– вгору".

Для цього треба було звернутися в референтури Жіночих відділів при „Карпатській Січі" у Хусті, отримати інформацію та картку. „Карпатська Жінко! Поруч з мужеськими відділами понесемо поміч і опіку в найдальші закутини нашого Краю… Нехай не лишиться не одна українська жінка поза рамцями Січової Організації. Геть з байдужістю і ліньством! Усі на фронт боротьби за Українську Державу! В силі „Карпатської Січі" лежить майбутність та могутність нашої Держави! Слава Україні!".

Інший документ — „Інструкції для тритижневого інструкторського курсу…" для Жіночих відділів „Карпатської Січі" — не менш цінний. Він стосується „вишколення організаторок та провідниць Жіночих відділів Карпатскої Січі". Навчання відбувалося в Хусті, а в останній його день було „святочне заприсяження та іменування". Кількість жінок, яких приймали, була обмеженою — з кожної округи по три кандидатки та стільки ж з Хусту. В інструкції зазначено й те, що претендентка мала мати „укінчену принайменше горожанську школу та дотеперішню культурно-освітню, пластову чи яку- небудь иншу працю на громадському полі". А до „зголошення" треба долучити „останнє шкільне свідоцтво, дотеперішній перебіг життя", тобто автобіографію. Жінки мали взяти з собою два комплекти вбрання, серед них і до виходу, теплий зимовий плащ, дві пари білизни, сінник, два простирадла, горнятко, ложку, виделку, приладдя до шиття, гроші на необхідне.

Шкода, що час пошкодив папір і не можна прочитати, що курсантки отримають, окрім помешкання.

Натомість головна Команда застерігала, що курс буде інтенсивний, праці багато, тому просили висилати на курс таких, яким „лежить на серці дальший могутній розвиток „Жіночої Січі". Кандидатки на курс повинні мати вже засвоєні поняття організованого

життя“. Водночас зазначалося, що „за підбір, вислання на час та вирядження кандидаток на курс відповідають окружні команди“.

Єдиний матеріал, який вдалося знайти у пресі щодо цієї тематики („Україна молода“, 2010) — молодого історика, закарпатця, а нині киянина Олександра Пагірі, котрий був працівником Галузевого держархіву СБУ України. У своєму дослідженні він підтверджує, що мало хто знає про участь українського жіноцтва у визвольних змаганнях у Карпатській Україні у 1938–1939 роках і про жіночі відділи — так звану „Жіночу Січ“ у структурі військового формування „Карпатська Січ“.

Перед тим закарпатське жіноцтво вправлялося в активності у різних громадських об'єднаннях — „Жіночому союзі“, „Просвіті“, „Пласті“.

Про створення „Жіночої Січі“ в пресі оголосили 1 січня 1939 року. На її чолі стала Стефанія Тисовська, заступником була Марія Химинець, коментує О. Пагіря. Після відповідного заклику в пресі впродовж січня 1939-го у багатьох містечках і селищах Карпатської України до осередків „Жіночої Січі“ вступали жінки та дівчата, тому невдовзі вона стала масовою організацією закарпатського жіноцтва.

У січні—лютому січовички вже організовували художні вечори та вистави, розповсюджували українську літературу, допомагали незаможним закарпатським родинам. Для вишколу провідниць „Жіночої Січі“ з середини лютого до початку березня у Хусті організували інструкторський курс, де навчалося 54 жінки з усіх куточків автономного краю. Цікаво, що, розповідає історик, до програми вишколу входили такі предмети: історія та географія України, обов'язки січовичок, загальноосвітня праця, гігієна, боротьба з неписьменністю, плекання чистоти літературної мови, пошанування материнства, виховання та опікування дітьми, санітарний вишкіл, фізичне виховання (спорт), стройовий „впоряд“, розвідка.

19 лютого 1939 року близько трьох тисяч січовичок прибули до столиці краю, щоб взяти участь в урочистому марші вулицями міста з нагоди II крайового з'їзду „Карпатської Січі“. З балкону „Січової гостинниці“ з вітальним словом виступила командантка „Жіночої Січі“ Стефанія Тисовська.

Переважно січовички шили однострої (чоловічі та жіночі), національні та січові прапори. Були також зв'язковими та розвідницями: передавали вказівки та накази Головної команди в окружні та місцеві осередки „Карпатської Січі". Чимало дівчат працювало на радіотелеграфній і телефонній службі, забезпечуючи зв'язок між військовими командами. Здобували інформацію про розташування чехословацьких військ і пляни їхнього військового командування в краї.

У Хусті „Жіноча Січ створила окремий відділ Червоного Хреста, де працювали також професійні лікарі. У домівці „Жіночої Січі" влаштували лазарет для поранених у боях у ніч із 13 на 14 березня 1939 року. Допомагали бійцям і на полі бою. Відомо, що групу дівчат з „Жіночої Січі" угорці розстріляли 16 березня 1939 року під час боїв на хустському напрямку, каже О. Пагіря.

На нещодавньому семінарі Інституту політичної освіти „Пам'ятати заради майбутнього" в Харкові колишній директор Галузевого державного архіву СБУ України (2008–2010 роки), кандидат історичних наук Володимир В'ятрович на наше запитання щодо кількости розсекречених матеріалів стосовно Карпатської України сказав: „Мало, але всі вони унікальні…".

Ужгород

ПОСТАТІ-СВІТОЧІ

4

Анатолій НОВИКОВ

НАЦІОНАЛЬНІ ПРІОРИТЕТИ ІВАНА КОТЛЯРЕВСЬКОГО

(До 250-річчя від народження першого українського класика)

„Еней був парубок моторний і хлопець хоч куди козак…“. Хто не знає цих слів? Належать вони Іванові Котляревському, який справедливо вважається першим клясиком новітньої української літератури. Творчість І. Котляревського є своєрідним місточком, що з'єднує давню українську літературу з новим національним

письменством. Вихований на творах своїх попередників (авторів інтермедій, інтерлюдій, різдвяних віршів і т. ін.), написаних зазвичай важкою малозрозумілою книжною мовою, він добре усвідомлював, що надалі не можна працювати у такий спосіб, що новий час вимагає нових літературних форм, звернення до народних джерел. Митець сам говорить про це у своїй „Енеїді“:

Я музу кличу не такую:
Веселу, гарну, молодую;
Старих нехай брика Парнас…

При цьому муза його з самого початку має досить чіткі національні пріоритети. На межі XVIII-XIX сторіч, коли І. Котляревський стає на літературну стезю, це був занадто сміливий крок, по суті, виклик, і не лише старому письменству. Адже цей по-справжньому великий майстер слова з'явився саме тоді, коли вже майже не залишилося надії на національне відродження. Це були ті самі роки, коли Україна втратила залишки своєї автономії, коли чи не вся українська еліта (до якої передусім належала козацька старшина) була вже в основному зрусифікованою, українська мова вважалась непрестижною, національний театр ледве животів, а більшість літераторів, вихідців з етнічної України, перейшли (чи невдовзі перейдуть) працювати на поле російської словесности.

Тут доречно згадати й Іполита Богдановича, і Миколу Гнєдича, і Василя Капніста, і Василя Наріжного, і багатьох інших. На вкрай занедбаній ниві національної літератури вже тяжко було запримітити навіть поодиноких робітників. Як слушно зауважує Сергій Єфремов, „ті літа, коли з дитини формується людина, коли перші зародки свідомости прокидаються, … у Котляревського минали за таких обставин, які руба ставили питання: за ким руку тягти — чи за свіже випеченим на Україні „благородним дворянством“, чи за свіже поневоленим простим народом? І. Котляревський рішуче пристав до останнього“. І далі С. Єфремов пише: „Народ був тією матеріяльною підвалиною, на якій заснував свою діяльність батько нового українського письменства; ґрунтом для неї була попередня література — чи то в формі напрочуд багатої народної поезії, чи в інтермедіях та інтерлюдіях відомих авторів попереднього періоду, … чи то, нарешті, в історичних творах, як от літопис Ве-

личка й інших, з їхньою любов'ю до рідної землі, та в етичній науці самостійного філософа Сковороди з його вже принципіяльним демократизмом та свідомою прихильністю до народу".

Це вже після І. Котляревського, на ґрунті, підготовленому насамперед ним, розпочне працювати на користь національного театру Василь Гоголь-Яновський (батько знаменитого письменника), проростуть такі таланти, як Петро Гулак-Артемовський і Євген Гребінка, розквітне геній Григорія Квітки-Основ'яненка, а згодом появиться і наш український батько Тарас Шевченко.

Саме І. Котляревський своєю творчістю вперше посмів нагадати українцям, що вони українці, що не варто соромитись рідної мови, що українською мовою можна створювати справжні шедеври. Його безсмертна поема „Енеїда" вже понад два століття приваблює читачів своєю витонченою поетичною красою, непересічними образами дієвих осіб з їхніми яскраво вираженими українськими характерами, а п'єси „Наталка Полтавка" й „Москаль-чарівник" не сходять зі сцени і в наші часи залишаються такими ж свіжими, як і в добу їхнього автора.

Народився Іван Петрович Котляревський 9 вересня 1769 року в Полтаві. Його дід був дяком, а батько – канцеляристом міського маґістрату. До списку дворян їхню родину внесли 1789 року. Освіту здобував майбутній письменник спочатку в місцевого дяка, а потім, коли йому виповнилося десять років, вступив до Катеринославської (за назвою єпархії) семінарії, що була в ту добу єдиним середнім навчальним закладом у місті. Попри схоластику, яка панувала в семінарії, хлопчина зміг вивчити тут кілька чужоземних мов, зокрема латинську, німецьку і французьку, познайомитися з російською і античною літературами, а також поетикою, риторикою та богослов'ям, навчився майстерности віршування. Особливих успіхів досяг він у перекладах античних авторів (такі заняття передбачались навчальною програмою) — Вергілія, Горація, Овідія та ін. Пізніше подібна практика неабияк прислужилась Котляревському в його творчості.

Проте закінчити семінарію йому не судилося. Після смерти батька 1789 року він змушений був у зв'язку зі скрутним матеріяльним становищем, у якому опинилась сім'я, припинити навчання і піти дрібним чиновником на службу в Новоросійську канцелярію, що знаходилась у Полтаві, а згодом кілька років учителювати

в поміщицьких маєтках, потрапивши таким чином у саму гущу народного життя з його одвічними традиціями і незасміченою мовою. Все це, ясна річ, у майбутньому знайшло відображення в його літературному доробку.

Саме в цей час, тобто в середині 1790-их років, І. Котляревський розпочинає працювати над „Енеїдою“, яка ще в незавершеному вигляді, поширюючись у рукописних списках, користувалась неабиякою популярністю, – як в середовищі простого люду, так і серед шляхетного панства, позаяк автор торкнувся в ній найболючіших питань, що були в центрі уваги тогочасного українського суспільства.

Одним з таких болючих питань була втрачена козацька воля. Перший крок на цьому шляху Катерина II зробила 1764 року, скасувавши гетьманство і організувавши на теренах України Слобідську та Новоросійську губернії. Не менш фатальним у цьому пляні був і 1775 рік, коли за наказом російської імператриці було зруйновано Запорізьку Січ, тобто залишки української державности. Що це означало для українського народу, письменник висловив у таких рядках:

Пропали, як сірко в базарі!
Готовте шиї до ярма!
По нашому хохлацьку строю
Не будеш цапом, ні козою,
А вже запевне що волом... .

З іншого боку, І. Котляревський у своїй поемі постійно нагадує про колишніх українських ватажків, борців за народну волю (Сагайдачного, Дорошенка, Залізняка, Гаркушу), Запорізьку Січ та давні українські порядки:

Так вічной пам'яти бувало
У нас в Гетьманщині колись,
Так просто військо шиковало,
Не знавши: стій, не шевелись;
Так славниї полки козацькі
Лубенський, Гадяцький, Полтавський
В шапках було, як мак цвітуть.

Як грянуть, сотнями ударять,
Перед себе списи наставлять,
То мов мітлою все метуть…

Власне, й очолювані Енеєм троянці — це, по суті, ті ж самі козаки, що видно і з їхнього побуту, і звичаїв, і зовнішности, і всього іншого. А головний герой твору так і говорить: „Я кошовий Еней троянець... “.

Навіть більше того, з усього видно, що І. Котляревський досить чітко проводить паралелі між спаленою греками Троєю і зруйнованою Катериною ІІ Запорізькою Січчю, між троянцями, що блукають по світу в пошуках притулку і, зрештою, засновують Рим, та запорожцями, які після років поневірянь осідають на Кубані.

Іншою нагальною проблемою було запровадження в Україні кріпосного ладу, в результаті чого поміщики отримали повну владу над селянами і незрідка зловживали цим. Для таких хазяїнів життя письменник віднайшов місце в пеклі, де вони несуть покарання згідно зі своїми „заслугами“:

Панів за те там мордували
І жарили зо всіх боків,
Що людям льготи не давали
І ставили їх за скотів…

Значною мірою читачів приваблювало й те, що поема до краю наповнена описаннями українських звичаїв, повір'їв, побутових деталей, етнографічних сцен, що виконана вона в бурлескній манері та ще й до того ж простою, зрозумілою, але разом з тим вишуканою мовою. Це була та сама мова, якою тодішнє вельможне панство вже здебільшого гордувало, але, судячи з резонансу, викликаного появою „Енеїди“, мало хто з колишніх козацьких осавулів чи полковників під впливом твору І. Котляревського розчулено не згадав про своє українське коріння.

Взагалі, появу на межі XVIII-XIX ст. у зрусифікованому українському суспільстві „Енеїди“ можна порівняти хібащо з вибухом бомби, позаяк несподівано з'явився твір, у якому дотепною українською мовою розмовляють усі — від простолюдинів до царів і навіть самих небожителів.

Опубліковано було перші три частини поеми 1798 року в Петербурзі. Зробив це на свої гроші і до того ж без згоди автора один з його палких прихильників – колезький асесор Максим Парпура, який, без сумніву, добре усвідомлював, чого вартий цей твір, оскільки сам займався видавничою діяльністю, а головне, був вихованцем Київської академії — єдиного в ту добу вищого українського навчального закладу, який давав своїм спудеям не лише ґрунтовний вишкіл з широкого кола предметів, а й був своєрідним розсадником українства. Недарма, видаючи „Енеїду“, М. Пурпура зробив присвяту: „Шанувальникам малоросійського слова від усього серця присвячується“, а до книжки ще й додав словник „малоросійських слів“.

І. Котляревський, щоправда, не надто поцінував гуманістично-патріотичний вчинок видавця своєї поеми. Згодом, редаґуючи твір, він запроторив його разом з іншими грішниками до пекла, де того „шкварили на шашлику“ саме за те, що „чужеє оддавав в печать“.

Друге видання „Енеїди“ (також у трьох частинах) здійснив через десять років опісля вже сам письменник. 1809 року І. Котляревський надрукував твір у чотирьох частинах. А повністю поема побачила світ лише по смерті автора — 1842 року в Харкові.

Видання „Енеїди“ 1968 року з ілюстраціями Анатолія Базилевича. (Фото: uartlib.org)

Перебуваючи на військовій службі з 1796 по 1808 рік, І. Котляревський у складі російської армії бере участь у бойових діях проти Туреччини, за що одержує кілька урядових нагород, у тому числі орден Анни 3-го ступеня. 1808 року в чині капітана письменник виходить у відставку й поселяється в Полтаві, де через деякий час (1810 року) призначається на поса-

ду наглядача Полтавського будинку для виховання дітей бідних дворян. Під час війни з наполеонівською Францією митець, як колишній військовий, за дорученням генерал-губернатора Я. Лобанова-Ростовського займається формуванням козацьких полків. 1818 року він вступає до масонської ложі „Любов до істини“, заснованої одним з організаторів декабристського „Союзу порятунку“ Михайлом Новиковим, і майже одночасно обирається членом харківського „Товариства любителів красного письменства“, а 1821 року, за рекомендацією Миколи Гнєдича, земляка поета й відомого перекладача гомерівської „Іліяди“, стає почесним членом „Вільного товариства аматорів російської словесности” в Петербурзі, на засіданнях якого читались і обговорювались чи не всі літературні новинки, в тому числі й фрагменти з п'ятої частини „Енеїди“.

І. Котляревський постійно перебував у центрі уваги відомих тогочасних літераторів, істориків, учених. Він підтримував стосунки з Миколою Гнєдичем, Орестом Сомовим, Дмитром Бантиш-Каменським, Миколою Погодіним, Олександрм Ізмайловим, Михайлом Максимовичем, Ізмаїлом Срезневським, Миколою Гоголем, які високо поціновували його не лише як письменника, а і як неабиякого знавця української історії і етнографії.

По-справжньому великим захопленням І. Котляревського було театральне мистецтво, якому він віддавав увесь свій вільний час, чи то керуючи аматорським драматичним гуртком, чи то виступаючи на сцені в ролі безпосереднього виконавця. З 1818 по 1821 рік письменник обіймав посаду одного з двох директорів Полтавського театру. Будучи керівником театру, він багато зусиль спрямовував на поліпшення репертуару трупи, вносив свої поправки в тексти драматичних творів, висловлював зауваження щодо режисури та гри акторів під час репетицій. Особливо велику увагу приділяв митець вирішенню особистих проблем артистів, яскравим свідченням чого є його безпосередня участь у викупі з кріпацтва великого російського артиста Михайла Щепкіна. Хазяйка останнього графиня Волкенштайн, як відомо, дала позитивну відповідь на прохання мецената театру князя Миколи Г. Рєпніна відпустити на волю свого талановитого кріпака разом з сім'єю, але запросила за це вісім чи, за іншими джерелами, навіть десять тисяч карбованців. Щоб зібрати таку велику суму, Котляревський влаштував 26 липня 1818 року благодійну виставу. На афіші, що анонсувала

постановку, зазначалося: „У відзнаку таланту актора Щепкіна задля вирішення його долі“. Крім того, майбутній декабрист Сергій Волконський у генеральській формі звертався з підписним листом до купців, що з'їхались у Ромни на ярмарок. Завдяки цим заходам було зібрано левову частку від необхідної суми — 7,207 карбованців, а гроші, яких не вистачало, додав князь Микола Рєпнін.

У листі до М. Г. Рєпніна І. Котляревський зазначає, що цю радісну новину Щепкін сприйняв зі слізьми “вічної вдячности“. Утім, зробив це генерал-губернатор не зовсім безкорисно, оскільки після цього М. Щепкін фактично потрапив у його власність. Відпускну від князя одержав актор лише 1821 року, але не для всієї сім'ї, а тільки для себе, дружини і двох старших дочок. За матір, двох молодших дочок і двох синів він мусив залишити М. Г. Рєпніну чотири векселі по тисячі карбованців кожен.

На щастя, за М. Щепкіна поручився уславлений український історик Д. Бантиш-Каменський, і наприкінці 1821 року актор разом з усією своєю родиною одержав нарешті довгождану волю.

І все ж чи не найбільшою заслугою І. Котляревського перед українським театром і вітчизняною драматургією є факт створення ним п’єс „Наталка Полтавка“ (1818) й „Москаль-чарівник“ (1819), які вперше побачили світло рампи на тій же полтавській сцені і якими він за великим рахунком започаткував новий репертуар для національного театру.

На думку Івана Франка, „Наталка Полтавка" була своєрідною відповіддю на появу „Козака-віршотворця“ Олександра Шаховського. Згадана п’єса з’явилася відразу після Бородінської битви і попри те, що написана вона каліченою українською мовою, користувалась у публіки певною популярністю. Багато в чому це пояснюється історичними паралелями. Головний персонаж твору козак Харківського полку Семен Климовський теж брав участь у переможній для російської армії битві — битві під Полтавою 1709 року. Особливо до вподоби глядачам були українські народні пісні в обробці Кавоса, що виконувались протягом усієї вистави. Найвідомішою з них була „Їхав козак за Дунай“.

1817 року „Козак-віршотворець“ виставлявся в Полтаві, а тому немає жодного сумніву, що на виставі за згаданим твором побував і завзятий театрал Іван Котляревський. Власне, це і дало привід І. Франкові дійти висновку, що п'єса О. Шаховського могла по-

служити для українського письменника „товчком до написання його „Наталки Полтавки“. Таке судження має під собою серйозне підґрунтя, оскільки І.Котляревський устами своїх героїв вступає у своєрідну полеміку з автором „Козака-віршотворця“ і, по суті, звинувачує останнього у фальсифікації української дійсности. Особливо чітко це проявляється в одному з діялогів, котрий ведуть персонажі „Наталки Полтавки“. Наприклад, передаючи свої враження від відвідування Харківського театру, Петро зазначає: „Мені полюбилась наша малоросійська комедія; там була Маруся, був Климовський, Прудиус і Грицько.

Виборний: Розкажи ж мені, що вони робили, що говорили.

Петро: Співали московські пісні на наш голос, Климовський танцював з москалем. А що говорили, то трудно розібрати, бо сю штуку написав москаль по-нашому і дуже поперевертав слова.

Виборний: Москаль? Нічого ж і говорити! Мабуть, вельми нашкодив і наколотив гороху з капустою“.

Підсумовуючи, Виборний знаходить досить точні і мудрі слова, котрі могла висловити тільки людина, що має міцний зв'язок з національними джерелами: „От то тільки нечепурно, що москаль взявся по-нашому і про нас писати, не бачивши зроду ні краю і не знавши обичаєв і повір'я нашого“.

Остання фраза є скоріше за все тим вердиктом, котрий виніс п'єсі О. Шаховського, власне, сам автор „Наталки Полтавки“, якого безцеремонне спотворення рідної мови напевно зачепило за живе. Наскільки серйозно подібні проблеми турбували І. Котляревського, можна судити хоча б з того, що не зміг він утриматись від можливости захистити національну гідність свого уярмленого народу і в „Москалі-чарівникові“. Надто красномовно це проявилось у наступній бесіді персонажів згаданого твору:

Солдат: Да спой-ка ты, хохлач, хотя одну русскую песню. Ну, спой!.. Э, брат, стал!

Михайло: Вашу? А яку? Може, соколика або кукушечку?.. Може, лапушку або кумушку? Може, рукавичку або підпоясочку? Убирайся з своїми піснями!.. Правду сказать, єсть що і переймати... Жінко! Заспівай же ти по-своєму ту пісню, що москаль співав. (К солдату.) Сядь та послухай, як вона співає.

Після виконання Тетяною пісні „Ой, був та нема, да поїхав до млина…“ розмова продовжується.

Михайло: А що? Яково?

Солдат: Ну, что и говорить! Вить вы — природны певцы. У нас пословица єсть: хохлы никуда не годятся, да голос у них хорош.

Михайло: Нікуда не годяться? Ні, служивий, така ваша пословиця нікуда тепер не годиться. … Ось заглянь в столицю, в одну і в другу, та заглянь в сенат, та кинься по міністрах, та тоді і говори — чи годяться наші куди, чи ні? … Пословиця?.. Коли на те пішло, так і у нас єсть їх против москалів не трохи. Така, наприклад: з москалем знайся, а камінь за пазухою держи; од чого ж вона вийшла, сам, розумний чоловік, догадаєшся".

Іван Карпенко-Карий назвав „Наталку Полтавку" праматір'ю українського театру. Її не припиняли виставляти аматори навіть у найчорнішу для вітчизняної культури і рідної мови добу, коли після так званого Емського указу українські спектаклі взагалі були заборонені на професійній сцені. Саме з вистави „Наталка Полтавка" восени 1881 року в Кременчуці під керівництвом Марка Кропивницького розпочав свою діяльність новий український театр і чимало театральних сезонів відкрилось у подальші роки. Величезною популярністю користувалася „Наталка Полтавка" й за межами України, в тому числі у Петербурзі, де вибаглива столична публіка звикла до вистав за найвідомішими творами класиків світової літератури. Але й тут під час тримісячних гастролей трупи Кропивницького взимку 1886—1887 років згадана п'єса виставлялась цілих 20 разів. І кожного разу – з аншлагом. Такий небувалий успіх „Наталки Полтавки" протягом багатьох десятиліть (а тепер уже близько двох століть) І. Карпенко-Карий пояснює тим, що „не звисока дивиться Іван Петрович на свій народ, не висміює його, а стоїть поруч з ним і, як художник, злившись в єдину плоть з народом, дає високий художній твір, зразок народної поезії в драматичній формі!".

Ролі в „Наталці Полтавці" у свій час виконували найзнаменитіші українські актори. Наталку грали Налетова, Млотковська і Заньковецька, а Виборного — Щепкін, Соленик і Кропивницький.

Усе своє життя Котляревський волів бути корисним пересічним людям. Дім його завжди був наповнений різноманітними чолобитниками і прохачами, яким він намагався хоч чимось допомогти, використовуючи при цьому свій великий авторитет письменника і громадського діяча, службові важелі попечителя

Полтавського благодійно-лікувального закладу. Зазначену посаду обіймав митець з 1827 по 1835 рік. Подати у відставку він змушений був у зв'язку з тяжкою хворобою. Не стало письменника 29 жовтня 1838 року. Поховано його в Полтаві.

Духовна спадщина Котляревського не надто велика. Вона складається з „Енеїди“, п’єс „Наталка Полтавка“ й „Москаль-чарівник“, поезій „Пісня на новий год князю Куракіну“ і „Ода Сафо“, „Журналу військових дій" та невеличкого епістолярію. Щоправда, є свідчення про те, що письменник здійснив також переклади байок Лафонтена українською мовою. Але жоден ні з цих, ні якихось інших творів, в тому числі ранніх, на жаль, не зберігся. Утім, маштаб таланту митця, а тим більше його місце в пантеоні культури, визначається, як відомо, не кількістю написаного. І. Котляревський є зачинателем нової національної літератури. Своєю літературною діяльністю він розбудив інтелектуальні сили українців і, що не менш важливо, спрямував їх на служіння своєму народові. Саме в цьому й полягає основна заслуга І. Котляревського як письменника і українського патріота. Визнаючи той величезний внесок, який зробив митець у вітчизняну духовну скарбницю, Тарас Шевченко у своїй поезії „На вічну пам'ять Котляревському“ зазначив:

Будеш, батьку, панувати,
Поки живуть люди,
Поки сонце з неба сяє,
Тебе не забудуть!..

Про автора:
Анатолій О. Новиков – доктор філологічних наук, професор Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди.

Анатолій ТИМОЩУК

ВЕЛИКИЙ ШЕВЧЕНКІВ СУЧАСНИК

(До 200-річчя від народження Пантелеймона Куліша)

Короткий життєпис

Пантелеймон Куліш разом з Тарасом Шевченком і Миколою Костомаровим склав славетну наддніпрянську „трійцю“ 1840-1860-их років, яка після піонерського подвигу Івана Котляревського зміцнила підвалини національно-історичної самосвідомости та нової літератури.

Пантелеймон Куліш

Пантелеймон Олександрович Куліш народився 7 серпня (26 липня за старим стилем) 1819 року на хуторі поблизу містечка Вороніж (тепер Шосткинського району Сумської области) в сім'ї заможного козака-хлібороба (батьки походили з давніх козацько-старшинських родів). Закінчив п'ять класів Новгород-Сіверської

гімназії (1836), навчався на філософському (історико-філологічне відділення) та юридичному факультетах Київського університету (1839-1840), звідки його відрахували через відсутність документів про дворянське походження. Як виконувач обов'язків учителя викладав російську мову в Луцькому повітовому дворянському училищі (з 28 січня до серпня 1841 року), у Києво-Печерському (з 21 серпня) та Коєво-Подільському (з 23 грудня 1841-го) повітових дворянських училищах, російську мову та словесність (з 15 вересня 1842 року), історію й географію (з 23 жовтня 1843 року) у тому-таки Києво-Подільському училищі, а впродовж вересня-листопада 1845 року працював старшим учителем історії у гімназії в Рівному.

Під час літніх канікул 1843-1845 років П. Куліш мандрував Правобережною Наддніпрянщиною, головним чином Київщиною та Черкащиною, і записував народні пісні, думи, перекази, леґенди,казки, повір'я. Зацікавлення українським фольклором та етнографією йшло в молодого Куліша в парі з інтересом до пам'яток національної історії, насамперед козацької.

У Києві 1842-1844 років потоваришував з Василем Білозерським, родом з хутора Мотронівка коло Борзни (у січні 1847 року Куліш одружився з його сестрою Олександрою, яка згодом виступила в літературі під псевдонімом Ганна Барвінок), Т. Шевченком (котрий був старшим боярином на весіллі Куліша й Білозерської), М. Костомаровим.

Безпосередньої участи в діяльності Кирило-Методіївського братства Куліш не брав, бо, завдяки протекції ректора Петербурзького університету П. Плетньова, з 14 листопада 1845 року працював у цьому університеті викладачем російської мови для практичних занять зі студентами з Царства Польського та Закавказького краю, а з 15 грудня – ще й старшим учителем російської словесности 5-ої Петербурзької гімназії. Він тільки листувався з київськими „братчиками" (М. Костомаровим, Т. Шевченком, В. Білозерським, О. Марковичем, М Гулаком).

За протекцією Петра Плетньова. Петербурзька Академія наук на загальних зборах 5 вересня 1846 року ухвалила надати Кулішеві оплачуване відрядження до Пруссії, Саксонії та Австрії для вивчення слов'янських мов, літератур та історії протягом двох з половиною років – щоб він, повернувшись, міг стати ад'юнктом Відділення російської мови і словесности. Проте жандарми, ви-

кривши „Слов'янське товариство св. Кирила і Методія", запідозрили в Кулішеві активіста й 2 квітня 1847 року заарештували у Варшаві, куди він прибув по дорозі в закордонне відрядження.

По двомісячних допитах у петербурзьких казематах III відділення Пантелеймона Куліша негласним царським рішенням, без суду, засуджено на кількамісячне тюремне ув'язнення й подальше адміністративне заслання, з забороною писати та друкувати. З книгарень, університетських, училищних і гімназійних бібліотек вилучили його книжки, їх заборонили перевидавати.

Від 9 вересня 1847 року майже до кінця грудня 1850-го. письменник проживав разом з дружиною в Тулі. Спочатку був формально прийнятий на службу до канцелярії начальника Туьської губернії без оплати, від 4 листопада 1848 року став канцелярським урядником на тих самих умовах і лише від 24 жовтня 1849 року призначений на оплачувану посаду помічника редактора щотижневої газети „Тульскіє губернскіє вєдомості" - редактора її неофіційної частини. Наприкінці 1850 року, з нагоди 25-річчя царювання, Микола I дозволив Кулішеві оселитися й працювати будь-де в імперії, зокрема й в Україні та обох столицях, залишивши, проте, чинною заборону друкуватися і служити в закладах Міністерства народної освіти (до того ж за ним і далі провадився таємний нагляд).

Від 1 липня 1851 року Куліш працював у Петербурзі редактором статистичного відділу в департаменті сільського господарства Міністерства державного майна. 11 лютого 1854 рокі звільнився нібито через хворобу, а насправді тому, що не домігся дозволу на наступне підвищення в чині. Мрію мати осідок на власному хуторі здійснив наприкінці червня 1853 року, придбавши без оплати землю в етнографа й фолкльориста В. Симонова на хуторі Заріг поблизу містечка Оржиця Лубенського повіту, й став будуватися на порожній леваді (хутір Баївщина).

В умовах суспільної „відлиги", що настала з приходом до влади Олександра II, 6 квітня 1856 року письменик одержав довгоочікуваний дозвіл на право друку.

1856-1857 років – видав етнографічно-фолкльористичний, історіографічний та літературний збірник „Запіскі о Южной Русі".

З Кулішевої ініціятиви у Петербурзі з червня 1857 року почала працювати „Друкарня П.О. Куліша", в якій він виконував основну редакторську роботу. Це була перша й єдина в XIX ст. українська

друкарня в підросійській Україні. У ній друкувалися російський сатиричний журнал „Іскра“ (1859) і перший загальноукраїнський журнал „Основа“ (1861-1862).

У 1858 і 1861 роках Куліш здійснив дві подорожі по Західній Европі, які сприяли ознайомленню його зі здобутками західньоевропейської цивілізації.

Від грудня 1864 року Куліш працював урядником у так званому Установчому комітеті у Варшаві. Був звільнений зі служби у жовтні 1867 року. До вересня 1868-го редагував переклади адміністративних актів з польської мови на російську, а потім до кінця року чекав у Варшаві грошової винагороди.

У 1869-1871 роках Куліш проживав переважно в готелях Венеції, Відня та Праги, виїздив в Україну – на свій хутір Піддубень коло Мотронівки. У 1867-1871 рок особливо зблизився з галицькими народовцями й членами віденського студентського товариства „Січ“. Він допомагав видавати у Львові єдиний на той час загальноукраїнський журнал „Правда“, частково фінансуючи його й друкуючи в ньому свої твори.

Друга половина 1860-их років стала для Куліша завершенням усього попереднього етапу творчости. У червні 1871 року Куліш повернувся з-за кордону до Піддубня, навесні 1873 року продав цей хутір і перебрався разом з дружиною до Мотронівки, в колишню садибу Білозерських, яку відкупив од швагрів разом з частиною належних їм земель. Від жовтня 1873 року влаштувався у Міністерство шляхів сполучення. Од вересня 1876 року до початку квітня 1877 року мешкав у Москві, читав у бібліотеках та архівах давні рукописи й стародруки. У листопаді 1878-го – лютому 1879-го разом з дружиною виїздив до Парижу, відвідували картинні галерії, музеї Лувру та інших палаців, а також публічні лекції з історії та філософії в Сорбонні та Колеж де Франс. Наприкінці листопада – на початку грудня 1880 року Куліш відвідав Відень.

На початку квітня 1883 року повернувся до Мотронівки, де, усамітнившися з дружиною, зосередився на літературній, перекладацькій та історико-дослідницькій праці. До кінця життя творчо працював, друкував нові твори.

Помер Панелеймон Куліш 14 (2) лютого 1897 р. в Мотронівці (тепер у складі села Оленівка Борзнянського району Чернігівської области). Там його й поховано.

Микола МАРЧЕНКО

ПРЕДТЕЧА УКРАЇНСЬКОГО КОНСЕРВАТИЗМУ

Пантелеймон Куліш – непересічна, талановита, проте, багато в чому суперечлива постать українського культурного процесу XIX ст. Обдарований письменник, критик, публіцист та науковець, він тривалий час залишався незрозумілим для сучасників, зазнавав гострої критики. Микола Зеров влучно зазначав: „Непримиренність його громадсько-культурної позиції раз у раз зачіпала українське громадянство... Кулішеві треба віддати заслужене: з нього був великий майстер дратувати українську громадську думку“.

Суперечливі політичні орієнтації – це наскрізна лінія історіософських поглядів П. Куліша, які можливо зрозуміти лише з прив'язкою до певних суспільно-політичних та культурних подій XIX ст.

Можна говорити про три основні періоди у процесі еволюції історичних поглядів П.Куліша в бік консерватизму.

Перший період – це 1830–1850-ті роки. У цей час П. Куліш перебував під впливом романтичного світогляду та християнської моралі, для яких було характерним надмірне захоплення козацьким минулим, національний патріотизм, бажання змінити соціяльне та політичне становище України на краще. Апогеєм цього періоду стала діяльність П. Куліша як члена Кирило-Методіївського братства, який разом з М. Костомаровим, Т. Шевченком стали його провідною силою. „Братчики“ були об'єднані спільними ідеями: створення федерації слов'янських республік, скасування кріпосного права, рівність всіх слов'янських народів у правах на розвиток національної мови, культури та освіти. Проте засоби досягнення мети різнились. Якщо Т. Шевченко закликав до революційних методів боротьби, то П. Куліш був прихильником ліберально-поміркованого реформізму. Варто пам'ятати, що він ніколи не був революціонером, проте завжди залишався „культурником“.

Уже в цей період зформувалася консервативна програма творчости П. Куліша, яка висувала як найбільш ціннісний чинник української історії її цивілізаційно-культурницький аспект. Саме тому вже в „Чорній Раді“ ми бачимо протиставлення „козака – кармазинника“ – носія культури і цивілізованости, низам козацтва, яке, на погляд Куліша, втілювало в собі анархію і руїнництво.

Сюжет роману відтворив складну соціяльно-політичну ситуацію періоду громадянської війни, що розгорілася в Україні після смерти Богдана Хмельницького. Однією з найголовніших причин національної трагедії П. Куліш вважав низьку політичну культуру звичайного люду, політичні амбіції козацької старшини, руйнівну міжусобну боротьбу.

Однак, у пізніші періоди цей „здоровий“ національний консерватизм П. Куліша, який виставляв на перший плян культурництво, переріс у заперечення козацтва взагалі і возвеличення „культурности“ шляхетсько-магнатської Польщі та абсолютистської Росії.

Другий період охоплює 1860-ті – першу половину 1870-их років, коли у П. Куліша почали мінятися погляди на певні історичні події. Він постійно звертався до національно свідомої інтеліґенції з закликами переглянути історичне минуле, відмовитися від існуючих стереотипів у поглядах на козацькі і селянські повстання як на чинник відновлення української державности. Переконував суспільство, що свобода некультурної людини, сваволя темної

озброєної маси – найстрашніше зло. Боротися за свої права П. Куліш закликав мирними, ненасильницькими методами.

Третій період – це середина 1870-их – 1890-ті роки, коли у П. Куліша остаточно зформувалися погляди на козаччину як деструктивну силу, нове бачення розв'язання проблем української культури в минулому та теперішньому. В цей останній період консерватизм П. Куліша втрачає свій креативний характер. Упереджений погляд на козацтво завадив йому помітити провідну його ролю у національно-культурному процесі.

Важливим етапом у радикальній зміні історичних поглядів П.Куліша дослідники вважають польські впливи, зокрема його дружбу з польським письменником М. Грабовським і варшавський період життя та діяльности П.Куліша (1864–1867).

Деякі дослідники намагаються пояснити зазначені метаморфози егоцентричною вдачею П. Куліша та його схильністю до маштабних й екстремальних творчих експериментів, і водночас неспроможність віднайти їхню оптимальну синтезу. „Безмежна самовпевненість та безмірне самолюбство напрямляло його до широких просторів світу", – зауважує Г. Житецький, характеризуючи психологічний підтекст творчости П. Куліша.

Така особиста вдача П. Куліша, на думку М. Зерова, зумовлювала різні, часом драматичні повороти його життєвого шляху і творчости: „Двадцятиліття, повне боротьби і прикростей громадських, родинних, службових, літературних, повне праці та найрадикальніших зламів в особистій долі письменника, – пише відомий критик. – Від журнальної роботи він кидається в „політику", від польської своєї служби подається до хутірського життя. Бажання придбати від родичів дружини – Білозерських – їхню родову Мотронівку гонить його знов на службу до столиці, а потреба грошей оживляє давній намір уґрунтувати свій погляд на козаччину, познайомити земляків з історичною реальністю замість романтичних уявлень „істориків-козакоманів".

Від кінця 1860-их рр. і до середини 1870-их років історичні погляди П. Куліша суттєво змінюються й остаточно еволюціонують у бік консерватизму, який одначе поєднується з ґльорифікацією „освіченого абсолютизму" Росії, не лише під впливом його оточення, а й в результаті неадекватного узагальнення документальних джерел. Працюючи в архівах і ретельно вивчаючи праці польських,

українських і єврейських літописців, мемуаристів та істориків, П. Куліш доходить висновку, що неможливо об'єктивно вивчати історію однобічно. Щоб „повніше і глибше пізнавати правду", потрібно також враховувати чужоземні джерела.

Але його висновки виявилися зрештою вкрай суб'єктивістськими. Як результат, П. Куліш відштовхнувся від протилежного і повністю переглянув свої погляди на історію України та українське козацтво.

Переломною історичною працею, яка показала суспільству „нового" П. Куліша, стала тритомна студія „Історія воссоєдінєнія Русі", яка виходила в Санкт-Петербурзі та Москві протягом 1874–1877 років Ідеї та положення цього дослідження активно перегукуються з іншим історичним твором П. Куліша – „Отпадєніє Малороссіі от Польші (1340–1654)".

Специфічним консерватизмом, який межує з запереченням позитивного змісту національно- визвольної боротьби, просякнутий белетризований трактат „Мальована гайдамащина" (1876), російськомовня стаття „Казакі по отношенію к государству і обществу" (1877), публіцистична праця „Крашанка" (1882), поетичні збірки „Хуторна поезія" (1882) та „Дзвін" (1893).

У цих творах автор неґативно оцінив козацькі та селянські повстання як такі, що руйнували культуру, початки української державности, засудив народних і літературних співців козаччини та гайдамаччини (зокрема Тарааса Шевченка, Миколу Костомарова), піднісши натомість культуртрегерську місію українського міщанства, української та польської шляхти, а особливо російського „освіченого" абсолютизму в особах Петра І та Катерини ІІ .

Пізній П. Куліш вважав, що ідеальним для українського суспільства є не занархізований демократизм, який має свої витоки у козаччині, республіканізм та суспільна рівновага, а культурництво і „тверда законодавча і виконавча влада, себто абсолютизм з його крутим деспотизмом, яке над українсько-польсько-російською історією, найкраще забезпечувало „наш культурний хід".

У рукописі до другого видання „Історіі воссоєдінєнія Русі" П. Куліш подав спеціяльний розділ, де коротко виклав основні положення свого історіописання. Вони зводилися до такого: Росія стала незалежною та величною, „новою для Европи та Азії державою", тому що ґрунтувалася на принципах єдиновладдя, якого

марно прагнули київські, литовські, польські князі та королі. Саме єдиновладдя, або абсолютизм, довели свій життєвий тріюмф над республіканськими, так званими народоправними русько-литовсько-польськими системами.

Саме тому Русь Південна з'єдналася з Руссю Північною, яка забезпечила цивілізаційний розвиток обох складових: „Ось головна думка історії загальноруського життя. Вона слугує керівною ниткою в лябіринті протилежних єдиновладдю устремлінь, на які, по-моєму, варто дивитися як на вираз відцентрової сили в творенні Великого Руського Світу під всепереможною дією доцентрової сили", – зазначає П. Куліш.

Підносячи ролю та діяльність російських монархів у культурних та державотворчих процесах, автор неґативно оцінював козацтво і не бачив його культурницької та державницької діяльности. Запорозька вольниця, особливо часів Гетьманщини, за П. Кулішем, – це стихійна деструктивна сила, яка становила більшу загрозу для культурного розвитку українського народу, його давніх, хліборобських традицій, ніж деспотизм освічених монархів.

Козацтво в Кулішевому розумінні – це антипод державности, навіть більше, – це „могутня руїнницька" та „морально нікчемна" сила стосовно будь-якого суспільства та влади. „Козак відкидав усі встановлення верховної влади, не міг дорожити нею як чимось священним, – пише він. – Для козаків не була священна навіть і та влада, котру самі вони ставили над собою, як заперечення будь-якої іншої: хоча вони були здатні скоритися найгрубішому деспотизмові обраного ним ватажка, але за невдалий похід ватажок відповідав у них власною головою".

Автор стверджував, що козаки усім змістом своєї діяльности відчужувались від цивілізованого суспільства, породжуючи найпростіші, найпримітивніші, розбійницько-грабіжницькі інстинкти, серед яких майже не залишалося місця для релігії.

П. Куліш жорстко розкритикував не лише суспільно-державницькі позиції козацтва, його найгостріші зауваження спрямовані також проти морального стану козацтва: „Козак уподібнювався птахові, який клав яйця в чужі гнізда або заривав їх у пісок. Його моральність визначалась вже одним його побутом. При його бездомності та байдужості до родини, думка світу для нього не існувала... – відзначав Куліш. – Відкидаючи родинне начало, козак

відкидав й начало суспільне... Козак жив за рахунок здобичі та для здобичі. Здобич і слава в його мові були нерозлучні та оспівані в козацьких піснях як однаково моральні".

Для П. Куліша держава, яка дозволила на своїй території виникнути „кублу крайньої вольниці", приречена на криваву боротьбу з нею і врешті-решт на загибель. У цьому є приховане вихваляння російського абсолютизму в особі цариці Катерини II, яка зруйнувала Гетьманщину і Запорозьку Січ.

У непривабливих і жорстких характеристиках П. Куліша на адресу козацтва чітко простежується крайній суб'єктивізм і упередженість. Для автора воно – це лише знаряддя, „матеріяльна сила", за допомогою якої й відбулося об'єднання Південної та Північної Русі. По іншому не могло і бути, оскільки козацтво по своїй суті було „республікоподібне", а отже „зовнішньо дезорганізоване", „напівполітичне тіло", яке неусвідомлено переходило на службу „руського возз'єднання".

Тотальна критика П. Кулішем козацтва не була б повною без оцінки ролі Б.Хмельницького в історії, який поклав початки українській державності, тобто Гетьманщини. В своїх історичних студіях автор намагався „розвінчувати" образ Б.Хмельницького, поставивши йому в провину розорення багатої країни, голод та злидні, заміну панського ярма козацьким над посполитим людом.

П. Куліш називав Б. Хмельницького „українським хамелеоном", який нібито міняв свій вигляд залежно від обставин, називав його зрадником та ворогом Росії, „малоросійським підпалювачем", який був „постійно п'яний від горілки і від пролитої крові". П. Куліш ставив в провину Б.Хмельницькому, що, незважаючи на всі жорстокі заходи, гетьман не зміг приборкати на підвладній йому території голоту, яку сам підняв на бунт проти панів. Події Переяславської Ради себто „возз'єднання" П. Куліш трактував як „поетичний акт", духовний вибір, який відбувся задовго до фізичного втілення в історії, а ролю і місце Б.Хмельницького та козацької верхівки – як „одностайність розбійників, що рятувалися від кари".

Попри такий суб'єктивізм в оцінці Переяславського акту, П.Куліш у своєму баченні союзу України з Москвою був близьким до поглядів пізніших істориків державницького спрямування (В.Липинського, О.Оглоблина), які вбачали в Переяслав-

ському договорі 1654 року лише ситуативний політичний хід Б.Хмельницького, тимчасовий воєнний союз.

Категоричність поглядів П.Куліша на козацтво зачепила і Т. Шевченка, якого П. Куліш у передмові до „Історіі воссоєдінєнія Русі“ звинуватив у козакофільській „лжі“. Отже, пізній П. Куліш повністю відмовився від тих ідей і романтичних переконань, які були йому притаманні в молоді роки. З козакофіла він перетворився на козакофоба, для якого козаки виявилися просто занархізованою юрбою, які не дбали ні про яку державу, лише про здобич і грабунки. Єдиною ж проґресивною силою в Україні, яка покінчила і з татарськими набігами, і з польським засиллям, вчорашній козакофіл називає Російську імперію.

П.Куліш, без сумніву, мав певні підстави наголошувати на окремих руїнницьких аспектах козацтва як соціюму і особливо його низів, що були носіями анархічних і деструктивних тенденцій, особливо у початковий період своєї історії. П. Куліш перший помітив певні анархічні риси козаччини. Він ставив у провину козакам, що в їхній свідомості були не лише елементи анархізму, антидержавности, а й – що для нього важливо – антикультурности, зневаги до здорового традиційного і аристократичного консерватизму вищих верств населення.

Водночас П.Куліш не помічав величезної креативної ролі козацтва в українській історії, тієї обставини, що воно утверджувало нові буржуазні відносини, оскільки його господарська діяльність базувалася на використанні вільнонайманої праці і йшла у розріз з кріпосницькою основою соціяльно-економічного ладу як Речі Посполитої, так і царської Росії. Як демітологізатор козаччини П. Куліш вдався до надто категоричного засудження й навіть злісного знеславлення запорозької вольниці та гайдамаччини, генералізації „руїнництва“, що було тільки негативним боком великої історичної ролі козацтва.

У літературі існує думка, що, видаючи свою „Історію воссоєдінєнія Русі“, П. Куліш мав великі надії переконати передусім самодержавних високопоставлених чиновників у тому, що єдиний порятунок для українського народу, який начебто руйнував століттями вибудовувану поляками культуру і здобув врешті-решт історичний смисл свого буття і перспективу культурного будівництва в ідеї російського централізму, полягає в вірнопідданому

сповідуванні високої державницької святині – Єдиної Русі. Проте саме ця праця, в якій він так неґативно висловився і про Т. Шевченка, остаточно відвернула його від украпнської громади, як Східної України, так і Галичини.

Прославляння „культурництва“ російських самодержавців, вміщуються і в пізніх поетичних збірках П. Куліша. Зокрема у „Хуторній поезії“ він подає „Гімн єдиному цареві“, де зазначає, що без подвигів і великих праць Петра І „нам прийшлось би всім пропасти“. У збірці „Дзвін“ Петрові І і Катерині ІІ присвячено два вірші „Петро та Катерина“ та „Двоє предків“, де поет, обдумуючи „за“ і „проти“ російського панування в Україні, доходить висновку, що забезпечення культурного розвитку українців можливо лише у складі Московської держави.

Дослідник життя та творчости П.Куліша Микола Жулинський припустив, що П. Куліш сподівався, що колись на ґрунті російського самодержавства проросте майбутня державність України, яка неможлива без розбудови національної культури. Звідси його послідовна подвижницька культурно-просвітницька діяльність, постійні компроміси з самодержавством, а також пошуки леґальних форм у справі розвитку українського слова, спроби об'єднати навколо ідеї культури і цивілізованости українського народу, багатих і бідних, української аристократії і темної черні.

Ця консолідаційна тенденція об'єднання аристократичних верств суспільства і його низів була підґрунтям політичної діяльности українського організованого консерватизму новітньої доби і лягла в основу його ідеології. У своїх працях П.Куліш закликав українську громадськість не намагатися змінювати суспільний порядок: „Нехай царі царюють, а великі пани панують“.

Отож, „пізній“ П. Куліш у своїх працях пропаґував ідеї, які були близькі українському консерватизму ХХ ст. Він вважав, що саме монархізм, правда, в його інтерпретації – російський, давав найбільший шанс на духовно-культурне відродження українців. Закономірно, що подібні думки йшли врозріз з народницькою ідеологією, яка була панівною протягом усього ХІХ ст.

П. Куліш одним з перших відчув слабкі місця в ідеології народників, які заперечували креативну ролю панівних верств українського суспільства та надмірно захоплювалися селянськими масами, закриваючи очі на руйнівний фактор козацько-селянських

повстань. Він цілком слушно зауважував, що для культурного та політичного життя кожного цивілізованого суспільства необхідна участь панівної верстви населення. Проте громадськість ще не була готова сприймати ідеї українського консерватизму, а різкий і непривабливий стиль полеміки діяча тільки сприяв його ізоляції.

Як прихильник монархізму, патріярхальної етики хліборобів-хуторян і як такий, що намагався реабілітувати „землеробський прошарок“, зневажений демократичною літературою та соціялістичною ідеологією, П. Куліш виявився своєрідною предтечею В’ячеслава Липинського.

Про автора:
Микола Марченко – літературознавець, Київ.

Пантелеймон КУЛІШ

До кобзи

Кобзо, моя непорочна утіхо!
Чом ти мовчиш? Задзвони мені стиха,
Голосом правди святої дзвони,
Нашу тісноту гірку спом'яни.

Може, чиє ще не спідлене серце
Важко заб'ється, до серця озветься,
Як на бандурі струна до струни.

Хто не здоліє озватись ділами,
Хай обізветься німими сльозами;
Ти ж своє слово дзвони-промовляй,
Душам братерським заснуть не давай.

Хай недовірки твої туманіють,
Хай вороги твої з жалю німіють;
Ти рідну сем'ю докупи ззивай.

Гей, хто на сум благородний багатий,
Сходьтеся мовчки до рідної хати,
Та посідаймо по голих лавках,
Та посумуймо по мертвих братах.

Темно надворі, зоря не зоріє,
Вітер холодний од півночі віє,
Квилять вовки по степах-облогах.

Кобзо! ти наша одрада єдина...
Поки із мертвих воскресне Вкраїна,
Поки дождеться живої весни,
Ти нам про нашу тісноту дзвони.

Стиха дзвони, нехай мучене серце
Важко заб'ється, до серця озветься,
Як на бандурі струна до струни.

Люлі-люлі

Ходжу-блуджу по городу
Великому, великому
Одкрив би я своє серце,
Та нікому, так нікому.
Цвіте воно, як Божий рай,
Потай миру, потай миру;
Ні любощам, ні милощам
Не йме віри, не йме віри.
Ой, серденько закритеє,
Тихий раю, тихий раю!
Ніхто тебе не нівечить,
Бо не знає, бо не знає.
Цвіти ж собі, живи собі
Самотою, самотою;
Втішай себе солодкою
Дрімотою, дрімотою.
А щоб тебе лихі люде
Не вжахнули, не вжахнули.
Засни, серце, довічним сном…
Люлі-люлі, люлі-люлі…

Lago Maggiore

Хожу берегами,
Та й не нахожуся;
Дивлюсь на сади зелені,
Та й не надивлюся,
Сади-виногради
В воду поринають;
Поуз берег ясні смуги,
Як срібло, сіяють.
Шукаю-питаю
Зеленої рути,
Щоб тебе, мій рідний краю,
Навіки забути.
В тобі, рідний краю,
Люди туманіють;
По степах твоїх розлогих
Будяки красніють.
Тобі, рідний краю,
Не дав Господь долі.
Розкинулась твоя доля
Могилами в полі.
Зійду на могилу,
Гляну на Вкраїну…
Помандрую в чужі землі,
Та там і загину.

До рідного народу

Народе без пуття, без чести і поваги,
Без правди в письменах, завітах предків диких,
Ти, що постав єси з безумної одваги
Гірких п'яниць, сіпак і розбишак великих!

Єдиний в тебе скарб – прапращурівське слово,
Закляв його Боян від кражі й чудоядства:

Одно воно твого життя міцна основа,
Певніша над усі потуги і багатства.

Це голос праведний до тебе з домовини,
Промова душ святих, що марно погибали
В страшенних злигоднях двоїстої Руїни...
Останню козаки твоїм тріюмфом звали.

О варваре сліпий! Покинь тріюмфовати,
Потуп ся, счервоній од сорома тяжкого:
Бо мають всі твої сусіди що назвати
Своїм, а ти своїм не назовеш нічого.

Що не здобув єси мечем серед Руїни,
Все взяв у тебе з рук премудро твій добродій:
Шукаєш помацки десь іншої Вкраїни,
І з материзною ховаєшся мов злодій.

На-ж дзеркало: воно всесвітнє, визирайся,
І зрозумій, який ти азіят мізерний,
Розбоєм по світах широких не пишайся,
Забудь свій манівець, козацький пролаз темний,
І на культурну путь Владимерську вертайся.

Рідне слово

Мовчки предки наші в полі,
Мовчки спочивають,
Тільки чорнії могили
З вітром розмовляють.

Спочивають, дожидають
Праведного суду,
Що судити Україну
Рідне слово буде.

Вже судили княжі віча,
Панські трибунали,
І перевертні гетьмани
Ради радували.

Радували, - утікала
Правда з того суду,
Багатились підмовлянням
На перелюб люду.

Радували, продавали
За маєтки волю,
Засівали головами
Безголів по полю.

Засівали, насипали
Пам'ятні могили,
В тих могилах рідним трупом
Правду придушили.

А неправду поруч себе
За столом саджали,
Не вином, людськими слізьми
Кубки ісповняли.

Ой, пануйте ж, бенкетуйте,
Ми ждатимем суду.
Що судити Україну
Рідне слово буде.

Рідне слово, Божа правдо!
Як мала дитина,
Тебе стала промовляти
Хирна Україна.

Промовляє, - оживає,
Згнічений морозом
Непозичений у німця
Український розум.

Схаменуться, стрепенуться
Стуманілі люде:
Рідне слово, рідний розум,
Рідна й правда буде.

Без напасті завоює
Города і села,
І над людьми зацарює,
Приступна й весела.

І засвітить серед хати
Світло благодатне,
І, як мати, буде дбати
Про сирітство хатнє.

І ходитиме всевіда
З хати до палати,
Щоб убогого сусіда
З багачем з'єднати.

Рідна правдо, люба радо,
Тихому одрадо,
За єдиность і братерство
Праведна наградо!

В дусі правім будем вічно
Об тобі молитись,
Духом правди з ворогами,
Поки духу, битись.

Зенон СТАХІВ

АРАЛЬСЬКА ЕКСПЕДИЦІЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

„…Для чого я на світ родився, свою Україну любив?“
(„Чернець“, 1847, Орська фортеця)

170 років тому Тарас Шевченко вже другий рік поспіль страждав на засланні як звичайний солдат в Орській фортеці, на краю Російської імперії. Відчував себе дуже самотнім, думками і серцем жив дорогою Україною. Ніхто йому не писав, а єдиний засіб самовираження – поезія і живопис – були відібрані від нього бездушним рішенням царя. З почуття самотности і туги за батьківщиною постали ці болючі рядки:

Чому господь не дав дожить
Малого віку у тім раю.
Умер би, орючи на ниві,

Нічого б на світі не знав.
Не був би в світі юродивим,
Людей і бога не прокляв!

(„Мені тринадцятий минало…".
Друга половина 1847 року, Орська кріпость)

Його врятував щасливий випадок – якщо повірити, що в людському житті є щось випадкове: Військове міністерство Росії споряджувало експедицію з усебічного вивчення Аральського моря. Очолював її авторитетний географ і мореплавець, тоді ще молодий лейтенант, а згодом – контр-адмірал, Олексій Бутаков, дворянин з походження, людина дуже освічена і демократична.

Оскільки експедиція вирушала саме з Орської фортеці, О. Бутаков не змарнував нагоди познайомитися з Тарасом Шевченком й належним чином оцінити його талант художника. Це те, що було конче потрібним для успіху проєкту. О. Бутаков звертається до командира Оренбурзького окремого Корпусу Володимира Обручова з проханням дозволити Т. Шевченкові увійти до складу експедиції. Генерал Обручов схвалює цю ідею. Так поета було врятовано, принаймні на кільканадцять місяців, від нужденного й одноманітного солдатського життя.

Під час його подорожей до Аральського моря і назад [1848-1849], Шевченко пережив стільки вражень, мав стільки зустрічей з різними людьми, в тому числі з багатьма такими ж шляхетими засланцями, як сам, побачив, як живуть інші люди в далеких степах і горах, що цього йому потім вистачило для довгої низки яскравих поетичних образів. Та все одно ляйтмотивом Шевченкових поезій того періоду залишається самотність і прагненням до рідної України.

Погано дуже, страх погано!
В оцій пустині пропадать.
А ще поганше на Украйні
Дивитись, плакать – і мовчать!

(Друга половина 1848 року, Косарал)

Кос-Аральський період у творчому вимірі – це приблизно 20 відсотків усієї поетичної спадщини Шевченка, тобто йдеться про

досить сприятливий час, особливо, коли порівняти його з другою половиною засляння (1850-1857), що була набагато тяжчою, а з творчої точки зору – безплідною.

Косарал – острів в Аральському морі, на якому перебував Тарас Шевченко під час його участи в експедиції. Від травня 1848-го до вересня 1849-го, крім значної кількости малярських творів, він написав понад 70 поезій майже невідомого тоді європейцям моря. А як художник змальовує вперше береги і відкриті острови майже невідомого тоді европейцям моря.

Либонь, уже десяте літо,
Як людям дав я „Кобзаря“,
А їм неначе рот зашито,
Ніхто й не гавкне, не лайне,
Неначе й не було мене.

(„Хіба самому написать…“,
„Мала книжка“, січень-квітень 1849 року)

Всі ми знаємо про навколосвітню подорож Чарльза Дарвіна на борту корабля Біґл“ у 1831-1836 роках та його природознавчі дослідження під час цієї подорожі. Ця мандрівка допомогла йому зформулювати теорію природного відбору як основу еволюції. На борту „Біґла“ було також два художники-топографи, і їхні акварелі нагадують видатну колекцію ескізів Тараса Шевченка, зроблених ним на Аральському й Каспійському морях.

Художників стали наймати для супроводу військово-морських дослідницьких експедицій лише починаючи з XVIII ст. В ході розширення кордонів Російської імперії в XIX ст. стало модно організовувати наукові подорожі в пошуках нових торговельних маршрутів і родовищ корисних копалин.

Шевченка заарештували в Києві 6 квітня 1847 року за сатиричні вірші, які вважалися образливими для царя Миколи, а також за його політичні ідеї та зв’язки з Кирило-Методіївським братством –панславістською організацією, що ставила за мету перетворення Російської імперії на конфедерацію слов’янських народів. Цар Микола звелів віддати поета в солдати – з жорстокою забороною писати або малювати.

З 22 червня 1847 року до 11 травня 1848 року фортеця Орськ, розташована в 2,500 кілометрів (1560 миль) на південний схід від Санкт-Петербурґу, в засушливих степах Середньої Азії, стала для Шевченка домівкою. Орськ був військовим обмінним постом і російським митним пунктом для підтримання зв'язків з середньоазіятськими купцями.

Протягом першого року заслання з Шевченком поводились брутально, як з усіма іншими солдатами, він не мав жодних привілеїв.

Не гріє сонце на чужині,
А дома надто вже пекло.
Мені невесело було
Й на нашій славній Україні.
Ніхто любив мене, вітав,
І я хилився ні до кого,
Блукав собі, молився богу
Та люте панство проклинав.

(„Не гріє сонце на чужині",
Друга половина 1847року , Орська кріпость)

Лейтенат Олексій Бутаков та зібрана ним група моряків, науковців і топографів прибули до Орської фортеці 5 березня 1848 року і почала будувати плоскодонну шхуну „Константин", яка мала стати їхнім дослідницьким кораблем.

Будівництво закінчилося 28 квітня, відтак його було розібрано для транспортування караваном, бо в безводних степах Аральського моря не було ані лісів, ані деревини.

11 травня 1848 року караван, що складався з 3,000 верблюдів, 800 коней і 1.500 возів, вийшов з Орська, везучи з собою розібрану шхуну та всі необхідні матеріяли. До каравану, що ним командував генерал Шрайбер, увійшли 200 піхотинців, 600 башкирських вершників та кавалерійський загін. До Шевченка поставилися як до звичайного члена експедиції, і йому не треба було носити військову форму.

Приаральський степ був ще бідніший і пустельніший, ніж біля Орська. Під час мандрівки з Орська до Форт-Раїму Шевченко написав кілька віршів, надхнених побаченим і пережитим тоді, зокрема степовою пожежею.

Встає пожар, і диму хмара
Святеє сонце покрива.
І стала тьма, і од Уралу
Та до Тингиза до Аралу
Кипіла в озерах вода.
Палають села, города,
Ридають люди, виють звірі…

(„У бога за дверми лежала сокира”,
Перша половина 1848 року, по дорозі з Оренбургу до Раїму)

Після тривалої й виснажливої подорожі довжиною майже в 670 кілометрів (420 миль) через пустелю Каракуми караван дістався до щойно збудованого укріплення Раїм (пізніше перейменованого в Аральськ) біля гирла річки Сирдар'я, що впадає у північну частину Аральського моря.

…О Господи!
Дай мені хоч глянуть
на народ отой убитий,
на тую Украйну!

(„Заросли шляхи тернами…“;
I-IV 1849 рік, Раїм)

Як зазначав член експедиції географ Олексій Макшеєв, впродовж 39-денного переходу пустелею (приблизно по 10 миль щодня) Шевченко пройшов усю відстань пішки в цивільному одязі під палючим сонцем, коли спека сягала 120 градусів за Фаренґейтом (45 за Цельсієм). Протягом довгої подорожі О. Макшеєв не раз пропонував Шевченкові скористатися його скромним житлом під час зупинок і вночі, і Шевченко приймав ці пропозиції з вдячністю. 20 червня вони прибули до невибагливих гарнізонних будівель в Раймську.

Склавши конструкції шхуни „Константин“, залога з 27 осіб 25 липня 1848 року відпливла на південь для вивчення східнього узбережжя Аральського моря. Казахську назву „Арал-Тенгізі“ можна приблизно перекласти як „Море островів“, що є згадкою про понад 1,100 острівців, які колись усівали його води.

О. Бутаков ще влітку заклав форт Косарал, де повинні були зимувати моряки разом з півсотнею уральських козаків та групою Орської піхоти. На спорудженні форту працювали всі разом: моряки, козаки й піхота. І Орські солдати та козаки здивовано помічали, що ніхто з начальства не лається, не кричить, не погрожує кулаками та різками, а всі працюють ретельно й сумлінно і не потребують ніяких залякувань. Шевченко спробував й собі вяти участь у цій напруженій загальній роботі, але О. Бутаков категорично заборонив йому братися не за своє діло: „Не застудіть собі руки, добродію мій. Допомагайте Вернерові упорядковувати колекції, пишіть вірші, малюйте, що хочете, читайте. А тут вистачить людей і без вас".

Поруч з Шевченком в експедиції також брали участь декілька високоосвічених політичних засланців з Польщі, включаючи натураліста й ботаніка Томаша Вернера. Шевченко товаришував з багатьма з цих засланців, декотрі з яких також були художниками та поетами.

Члени експедиції О. Бутакова замірювали морські глибин, описували берегову лінію, досліджували течії, обстежували острови, брали зразки порід, збирали геологічні матеріяли й природні зразки, визначали координати, проводили астрономічні й метеорологічні спостереження. Шевченко малював берегові лінії та великі топографічні об'єкти, які склали його знамениту збірку пейзажів.

Експедиції довелося зазимувати на острові Кос-Арал (6 жовтня 1848-го – 2 квітня 1849-го), де нашвидкуруч було збудовано гарнізон.

Чи довго буде ще мені
В оцій незамкнутій тюрмі,
Понад оцим нікчемним морем
Нудити світом?

(„І небо невмите, і заспані хвилі",
Друга половина 1848 року, Кос-Арал).

Серед акварелей Шевченка того періоду несподівано з'являється картина з тигром. Виявляється, восени 1848 року тигр поранив або убив близько 20 мешканців села поблизу болот Сирдар'ї. Голова села попросив лейтенанта О. Бутакова допомогти ліквідувати

страшного хижака. Морські піхотинці вбили тигра, цей момент Шевченко й зобразив у своєму малюнкові

Суворої зими 1848 року Шевченко жив у невеликій хижі разом з лейтенантом О. Бутаковим, з ботаніком Вернером і лікарем експедиції О. Істоміном, який також виконував обов'язки ботаніка.

Шевченкова збірка з-понад 70 віршів та понад 200 акварелей і замальовок олівцем дістала назву „Кос-Арал".

…Прочитай оцю цидулу
І знай, що на світі
Тілько й тяжко, що в пустині
У неволі жити;
Та й там живуть, хоч погано,
Що ж діяти маю?
Треба б вмерти. Так надія,
Брате, не вмирає.

(„Не додому вночі йдучи ...",
24 грудня1848 року, Кос-Арал]

Того року (1848) холера лютувала по всій Росії, а потім з'явилася й завезена з Індії бубонна чума. Скрізь запровдили карантин, з зараженої місцевости не приймали поштових пакунків, а листи обкурювали сіркою. Приїжджі офіцери розповідали, що вимирали цілі села, і їх розповіді навіяли Шевченкові вірш про чумака, який захворів на чуму. Чи не загинули і його друзі цією жахливою смертю там, в Україні, і марно чекає він од них хоч коротенької звістки? Думка про чуму все частіше відвідувала поета. Так була написана напівфантастична баляда „Чума" (Друга половина 1848 року, Кос-Арал].

Наступний експедиційний сезон тривав з 5 травня до 22 вересня 1849 року. Було нанесено на карту решту берегової лінії Аральського моря і відкрито ще багато островів, один з яких було названо „Відродження". Пізніше, в радянські часи, цей острів став сумнозвісним місцем випробувань бактеріологічної зброї – нею могли стати штами сибірської виразки, бубонної чуми та інших вірусів.

Умови були жалюгідними як на борту шхуни, так і в зимовому таборі – роботі експедиції перешкоджали погані харчі, нестача

прісної води (Аральське море солоне) та численні шторми. Багато учасників експедиції захворіли, в тому числі й Шевченко, який страждав від цинги.

10 жовтня 1849 року загін з участю Тараса Шевченка й лейтенанта О. Бутакова на зворотному шляху до Оренбургу довжиною 1000 кілометрів (600 миль) знову перетнув пустелю Каракуми. О. Бутаков прагнув закінчити звіт і взяв Т. Шевченка з собою, щоб упорядкувати ескізи й завершити наукову доповідь. Поки О. Бутаков працював над звітом, Шевченко перебував у його помешканні.

…Нехай гнилими болотами
Течуть собі меж бур'янами
Літа невольничі. А я!
Такая заповідь моя!
Посижу трошки, погуляю,
На степ, на море подивлюсь,
Згадаю дещо, заспіваю,
Та й знов мережать захожусь
Дрібненько книжечку. Рушаю.

(„Лічу в неволі дні і ночі",
січень-квітень 1850 року, Оренбург)

Командир Оренбурзького військового округу генерал Перовський був вражений надзвичайно плідною участю Шевченка в експедиції і надіслав до Санкт-Петербурґу позитивний рапорт, сподіваючись на певне пом'якшення вироку та покращення побутових умов для художника. Та цей шляхетний вчинок став для Тараса Шевченка катастрофою.

Відповідь була швидкою і жорстокою. Генерал Перовський і лейтенант Бутаков одержали сувору догану. 5 травня 1850 року генерал-губернатор Обручев – той самий, що дозволив Шевченкові приєднатися до експедиції на Аральське море – арештував поета і кинув у в'язницю. Його було заслано до однієї з найгірших виправних колоній для політичних в'язнів – віддалену фортецю Новопетровськ на східньому узбережжі Каспійського моря, куди він прибув 8 жовтня 1850 року.

У своєму щоденнику Т. Шевченко описав свій досвід в рамках розповіді про аральську експедицію, зазначивши, що це була

„тюрма без дверей“. В Новопетровську його знов зробили простим солдатом, і він жив у казармі з рештою немитих і неотесаних товаришів по нещастю. І все ж, незважаючи на це, йому благоволив комендант, полковник Маєвський. Т. Шевченко навчав двох його дітей, поета нерідко запрошували в гості на вечерю до коменданта і його родини.

Наступного року, в травні 1851 року, Шевченка знову включили до наукової експедиції як художника-ілюстратора. Основною метою цієї експедиції було геологічне дослідження південно-східньої частини каспійської низовини в пошуках покладів вугілля, необхідного для енерґопостачання військових кораблів на Каспійському морі. В 1851 році два новозбудованих пароплави прибули до Новопетровська зі Швеції, знову-таки за допомогою каравану з Оренбурґу. В ті часи вугілля треба було возити за 1000 кілометрів з Донбасу.

Цього разу компаньйонами Тараса Шевченка були ще славетніші науковці, в тому числі природознавець прибалтійсько-німецького походження Карл Ернст фон Баєр, який був членом Російської академії наук і ставав усе більш впливовим у справі освоєння нових російських територій, спеціялізуючись на вивченні озер і рибних ресурсів.

Шевченко також подружився з польським істориком і художником Броніславом Залеським, який був засланий за політичну діяльність.

Експедиція в Каратауз тривала з 28 травня по 7 вересня 1851 року. Експедиційний загін очолював гірничий інженер Олександер Антипов. Це був останній виїзд Шевченка за межі поселення. Родовища вугілля є на каспійському узбережжі півночі Ірану, але їх не знайшлося на території сучасного Туркменістану, який досліджувала експедиція Антипова.

Протягом останніх шести років Шевченкового заслання через Новопетровськ пройшло немало інших наукових експедицій, і багато науковців затоваришували з Шевченком, а пізніше й виступали на його захист і писали цареві листи з проханням відпустити його на волю. Багато з них дуже тепло відгукувалися про Шевченка в своїх спогадах. Одним з його найпалкіших прихильників українського поета був академік фон Баєр.

Після 10 років заслання Шевченка нарешті визволили з неволі, і він вирушив у довгу і неквапливу подорож до Санкт-Петербургу, у вересні 1857 року зробивши по дорозі зупинку в Астрахані, а потім на пароплаві поплив вверх по Волзі до Нижнього Новгороду, де перезимував зі своїми друзями.

8 березня 1858 року поет виїхав до Володимира, де протягом двох тижнів гостював в адмірала Бутакова та його дружини Ольги, яка сама була художницею. Він подарував їй примірник „Кобзаря". 27 березня Шевченко сів на потяг до Петербурґу, де його зустріли графиня Толстая, Гулак-Артемовський і численні друзі, з якими він листувався протягом заслання і які клопотали про його вихід на волю.

Більшу частину 1859 року Шевченко подорожував Україною, відвідуючи друзів у Переяславі, Каневі, Корсуні, своїй рідній Кирилівці, де народився і де жив його брат Микола зі своєю родиною, а нарешті дістався Києва. До Петербурґу повернувся наприкінці 1859 року.

В лютому 1861 року Тарас Шевченко тяжко захворів. Це були дні, коли передові люди в Російській імперії очікували на маніфест царя Олександра II про скасування кріпосного права (виданий 3 березня 1861 року, 19 лютого за старим стилем).

В ці дні хворого поета щодня відвідували численні друзі. На щастя, Шевченко дожив до дня, коли було скасовано кріпацтво, і помер 9 березня (25 лютого за старим стилем) 1861 року.

Пантелеймон Куліш, який був заарештований разом з Шевченком у 1847 року і висланий за участь у Кирило-Методіївському братстві, говорив під час похорону: „… Саме завдяки йому ми здобули величне й важливе право – говорити про любов до нашої дорогої й далекої землі своєю власною українською мовою. В Україні було багато великих керманичів і законодавців, але ти перевершив їх усіх, і твоя родина найбільша від усіх…".

Ганна ТРЕГУБ

БЕЗЦІННА СПАДЩИНА

(До 100-річчя від народження академіка Омеляна Пріцака)

Ім'ям Омеляна Пріцака не названо жодної з вулиць України, хоча він перебуває в когорті наших істориків-державників поряд з Михайлом Грушевським, Агатангелом Кримським та ін. Цей учений уписав історію України в історію Европи та величезного Східнього світу, від Криму до Китаю, давши їй більше самостійности й упевнености в боротьбі передусім з російським історичним проектом, згідно з яким нашої держави не було й не мало бути. Нехтування східнім вектором власної історії, вітчизняною тюркологією, зокрема переплетінням історії українців та кримських татар, обернулося нині для нас анексією Криму. Так само лише тепер, в умовах неприхованої російської аґресії, Україна відкриває для себе Туреччину не як колишнього ворога, а як партнера. Це той випадок, коли наука, розуміння себе та своїх сусідів іншої культури могли б запобігти багатьом травматичним для країни речам, а розвиток вітчизняного сходознавства нині може стати однією з цеглинок для побудови нашого майбутнього.

Омелян Пріцак народився 7 квітня 1919 року в селі Лука на Самбірщині в сім'ї механіка потяга Йосипа Пріцака та його дружини Емілії Капко. Мати майбутнього вченого згодом вийшла заміж удруге і з новим чоловіком Павлом Сарамагою та малим сином переїхала до Тернополя, де оселились у місцині, яку називали Татарською Слободою, на вулиці Глиняній. Не виключено, що жили в будинку № 6, у садибі Стефана та Ольги Сарамаг, яка простояла до 1980-их років. Перше знайомство майбутнього науковця зі східнім світом сталося на початку життя, у селищі Лука, де під час Першої світової війни розташувався підрозділ турків (союзників австрійського цісаря й німецького кайзера), від яких місцеві селяни запозичили пісенні мелодії та певні мовні елементи.

Мати довго приховувала від Омеляна його українське походження, і доволі тривалий час він по-польськи називав себе Емілем, але в середовищі глузливих однокласників-гімназистів обрав позицію бути українцем.

Тернопіль, зокрема тамтешня заснована 1820 року єзуїтами польська клясична гімназія, не був випадковим місцем. Як історик і сходознавець Омелян Пріцак розпочав свій науковий шлях саме там, здобуваючи класичну освіту між 1928 і 1936 роками. У гімназії під керівництвом Францишека Махальського (польського іраніста й сходознавця, асистента катедри історії ісляму Львівського університету в 1931–1939-му, згодом професора Яґеллонського університету) він вивчає східні мови, зокрема фарсі, й поряд з історією античного Риму та папства цікавиться давнім Іраном (у викладі Фердинанда Юсті). Тоді ж таки читає „Історію України-Руси" Михайла Грушевського, тобто ознайомлюється з першим цілісним наративом, який репрезентує минуле нашого народу.

1936 року О. Пріцак вступає до Львівського університету, фактично йдучи слідами свого вчителя Ф. Махальського, поставивши собі за мету залучити до вивчення української історії ісламські джерела (арабські — щодо періоду Київської Русі, османські й кримські — періоду козаччини).

Праця М. Грушевського з історії України не була комплексна в тому сенсі, що він не використовував східніх джерел, фактично вириваючи таким чином Україну з контексту історії Великого степу й Чорного моря. Омелян навчається під керівництвом одного з найвідоміших польських алтаєзнавців свого часу – Владисла-

ва Котвича та арабіста й медієвіста Тадеуша Левицького, студіює іранські, алтайські, угро-фінські та китайську мови. Тоді ж таки знайомиться з одним із найвидатніших учнів Михайла Грушевського, дослідником козацької доби Іваном Крип'якевичем. 1940 року, після анексії західньоукраїнських земель СРСР, О. Пріцак стає молодшим науковим співробітником та науковим секретарем львівської філії Інституту історії АН УРСР і водночас навчається в аспірантурі Інституту мовознавства АН УРСР у Києві. У Львові він знайомиться з академком, засновником Всеукраїнської наукової асоціяції сходознавства Агатангелом Кримським, якому на той момент виповнюється 70 років. На жаль, їм не судилося довго співпрацювати: влітку 1941-го А. Кримський не потрапляє разом з Академією наук УРСР в евакуацію до Уфи, бо, очевидно, гине так само, як й інший український академік — славіст Кирило Студинський, від рук енкаведистів. Частину його рукописів вдається порятувати.

У листопаді 1940 року О. Пріцака мобілізують до лав Червоної армії та відсилають служити до Башкирії. Згодом він повертається вже до окупованого німцями Києва, де бачить, що Академія наук фактично припинила діяльність, а відтак прямує до рідних місць, звідкіля потрапляє до Берліну на примусові роботи, стає остарбайтером. Влаштуванню його долі допомогло знайомство з відомим німецьким орієнталістом Ріхардом Гартманном, з яким Пріцак листувався ще до того, як опинивсь у Німеччині. Той допомагає йому отримати документи, вступити на навчання і продовжити свої студії в Інституті сходознавства Берлінського університету. Тут Омелян студіює під керівництвом самого Гартманна, а також його колег Аннемарі фон Ґабайн (тюрколога й синолога) та Ганса Гайнріха Шедера.

Наприкінці Другої світової Берлінський університет припиняє діяльність, а професура й студенти розбігаються хто куди, рятуючись. Спершу О. Пріцак планує прийняти громадянство Туреччини, аби продовжити свої студії там, одначе йому це не вдається. Між 1945 і 1946 роками з рекомендаційним листом від професора Г. Шедера прямує до Швайцарії, щоб зустрітись з професором Карлом Буркгардтом і продовжити навчання в одному з тамтешніх вишів. Згодом дістає звістку, що Г. Шедер влаштувався на роботу до Геттінгенського університету. Там провадить свої тюркські сту-

дії, зокрема й під впливом Юліуса фон Фаркаса. 1948 року захищає докторську дисертацію „Караханідські студії. Дослідження з історії державности тюркських народів Центральної Азії“, а 1951-го габілітується роботою „Племінні імена і назви алтайських народів“. У 1952–1957 роках викладає тюркологію в Гамбурзькому університеті. 1960-го стає запрошеним професором у Гарварді. Від 1961-го до 1964-го читає лекції в Університеті Сієтлу, з 1964 року вчений — професор тюркології та лінгвістики в Гарварді.

Наприкінці 1950-х років, іще перед тим, як професор Омелян Пріцак приїхав до США, студенти українського походження, котрих було доволі багато, на чолі з Степаном Хемичем хотіли вивчати те, що умовно можна назвати „українознавством“ – історію, мову, літературу України, тобто гуманітарний бльок, щоб більше знати про себе. „Розумій, звідки ти прийшов, аби збагнути, куди йдеш“, — кажуть євреї. Отого, власне, гуманітарного знання про себе бракувало дуже багатьом студентам українського походження в низці університетів та коледжів США й Канади. 1957 року Степан Хемич став делеґатом III конгресу Союзу українських студентських товариств Америки (СУСТА), де висунув пропозицію створення катедри українознавства в котромусь з американських університетів. Ініціятиву підтримали. Окрім того, вирішили створити Фонд катедр україністики (Ukrainian Studies Fund), який мав збирати кошти для втілення ідеї. С. Хемича обрали керівником фундації, і завдяки їй було відкрито першу українську катедру в Гарварді, а згодом і Український науковий інститут. Адже щоб в американському чи канадському навчальному закладі започаткувати новий курс, потрібен грошовий фонд, який забезпечить відкриття відповідної спеціяяльної катедри чи запрошення потрібного педагога-спеціяліста.

Після 1964 року, коли О. Пріцак приїхав на запрошення Гарвардського університету викладати постійно, він долучився до згаданої вище студентської ініціятиви, розгорнув її на всі Сполучені Штати, а до того ж переконав українську еміґрантську громаду в тому, що спочатку катедру українознавства треба відкрити не в першому-ліпшому університеті Америки (аби лишень було), а в найкращому. На цьому він наполіг, зібравши довкола себе однодумців з-поміж авторитетних членів української громади США.

Було не менше й таких самих поважних її представників, котрі виступали проти.

О. Пріцак наполягав, що катедру українознавства треба відкривати саме в Гарварді, бо потім цей університет зі світовим ім'ям та визнанням працюватиме на українську справу, зокрема й наукову. Він добре розумів, що потрібно дивитися наперед, бачити широку перспективу, не жити лише сьогоденням. Відстоювати цю позицію було нелегко, бо ж не вся діяспора й не всі її медіа сприймали таке бачення.

Професор О. Пріцак реґулярно їздив до різних українських громад по всіх Сполучених Штатах, читаючи в церквах і народних домах лекцію про те, навіщо в Гарвардському університеті потрібно заснувати українознавчий центр. Після тих виступів громада збирала у свою касу пожертви, котрі відтак пересилали до Фонду катедр україністики. Учений не цурався такої роботи й не чекав, що за нього поїде, скажімо, хтось молодший.

Маючи міжнародний науковий авторитет, Омелян Пріцак виніс на обговорення з президентом Гарвардського університету (тоді цю посаду обіймав Натан Марш П'юзі) та деканом гуманітарного факультету питання формування катедри україністики. Певна річ, до його ініціятиви поставилися прохолодно, адже все це відбувалося в середині 1960-их, на піку холодної війни, коли про Україну, крім самих українців, у світі мало хто знав і чув. Доводилося боротися з уявленням серед колег-науковців, мовляв, СРСР стовідсотково дорівнює Росії. Російський центр у Гарварді на той момент уже існував і мав потужне лобі. Необхідно було довести, навіщо потрібен іще якийсь, зокрема україністики. Процес створення українознавчої катедри виявився справді великою боротьбою, коли справі допоміг науковий авторитет світового рівня, адже доводилося дискутувати й розтлумачувати свою позицію тим, для кого Україна мала тоді нульове значення. 1968 року офіційно підписали угоду щодо відкриття українознавчої катедри в Гарвардському університеті: це була катедра історії України. О. Пріцак домовився, що славісти викладатимуть на ній безплатно. Сам він читав там лекції без оплати багато років.

О. Пріцак не обмежився катедрою історії України. Його концепція охоплювала цілий гуманітарний бльок. Річ у тім, що точні науки не є світоглядними, а от гуманітаристики, котра прямо

пов'язана з мізками та серцем, ідентичністю, суттю народу, в Україні 1960-их років не існувало. Зрештою, в Гарварді постали три українські катедри: історії, мови та літератури. Але для них потрібні були викладачі. Омелян Пріцак правдами-неправдами залучав українських науковців не за принципом кумівства („свій, отже, добрий), а з огляду на їхній науковий рівень. Він запросив до викладання на новоствореній катедрі історії України Олександра Оглоблина, працював над тим, щоб залучити Наталію Полонську-Василенко, Бориса Крупницького, філолога й фолкльориста Ореста Зілинського (сина Івана Зілинського). Відразу по створенні трьох катедр О. Пріцак започаткував роботу наукового семінару, який працював за всіма правилами й стандартами німецьких, де головною була наука. Молоде покоління мало вчитись у маститих науковців. Окрім того, професор О. Пріцак, розробивши відповідну концепцію, створив журнал „Harvard Ukrainian Studies", де мали друкуватись україністи й славісти з усього світу.

Для своїх студентів та аспірантів він усіляко добивався різних наукових грантів і стипендій. Орест Субтельний (аспірант О.Пріцака), Зенон Когут, Григорій Грабович, Емма Андієвська, Франк Сисин, Пол Роберт Маґочі, Марта Богачевська та багато інших — їхня доля, очевидно, була б інакшою, якби не професор та його ініціятиви. Ці науковці, нині поважні й відомі, вийшли з Гарварда та Українського наукового інституту. З Омеляном Пріцаком займався й відвідував його лекції Борис Ґудзяк. Джеймс Мейс не був безпосередньо учнем Пріцака, бо не здобував освіту в Гарварді, але останній багато зробив для наукового дослідження Голодомору в Україні. Саме при Українському науковому інституті Дж. Мейс дістав змогу стажуватись і працювати разом з Робертом Конквестом.

Менеджерські стратегії, які професор О. Пріцак відточив у США, спрацювали й тоді, коли на початку 1990-их, запрошений до Києва НАНУ, він відродив українську орієнталістику, створив Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського й став його першим директором, а також виступив співзасновником Археографічної комісії та її спадкоємця — Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського.

Окрім того, вчений заснував при Київському національному університеті імені Тараса Шевченка першу в Україні в пострадян-

ський час катедру історіософії та очолив її. Був абсолютно демократичний у спілкуванні з усіма, чи то зі студентом-першокурсником, чи то з випадковою людиною, що завітала до університету Шевченка, чи то з професурою. Це дуже тоді вражало. Так само, як і свого часу в Гарварді, у Київському університеті О. Пріцак започатковував науковий семінар, щоб виховувати молодих науковців.

Він не любив гучних патріотичних гасел, а те, якими потужними є українці, показував, розвиваючи глибоку клясичну науку. І розрахунок був абсолютно виправданий: протиставити світовому науковому авторитетові ідеологічні речі ані СРСР, ані згодом Росія не змогли.

Однією з тем, які Омелян Пріцак досліджував усе життя, була Україна в контексті історії світу — Заходу і Сходу. Він вивчав не лише Караханідську імперію X–XIII ст., а й гунів, хозар, печенігів, половців, життєвий ареал і доля яких безпосередньо пов'язані з теренами сучасної України. О. Пріцак активно повернув до наукового дискурсу як хозарську, так і варязьку теорію походження Київської Русі. Поряд з такими розвідками, як „Слов'яни і авари", „Від Київської Русі до сучасної України: творення української нації", „Половці і Русь", „Походження Русі", „Коли і ким було написано „Слово о полку Ігоревім", він створює дві монументальні праці, присвячені стародавнім скандинавським джерелам (позафолкльорним поряд з сагами) щодо походження Русі.

До своєї мети науковець ішов наполегливо, роками, і мова не лише про українську наукову діяльність у Гарварді. Це те, чого нині бракує багатьом українцям, які хочуть результату „тут і зараз", бо інакше — розчарування і „зрада". Гарвардський проєкт відзначення тисячоліття хрещення Русі також розроблений Омеляном Пріцаком і затверджувався теж непросто, у дискусіях. Ішлося про те, як цю дату вшановуватимуть в українських діяспорах усього світу. Втіленню цієї концепції мав посприяти Ватикан. Гімназійним товаришем професора був кардинал Владислав Рубін, і О. Пріцак не раз зустрічався з ним, а згодом і з Папою Каролем Войтилою, однак, це не означає, ніби вченому було легко переконати всіх і відразу підтримати його справу.

Підготування відзначення історичної дати розпочали 1981 року. О. Пріцака не задовольняла шароварщина. Він прагнув об'єднати зусилля всієї української еміґрації світу, щоб розставити правиль-

ні акценти у відзначенні Тисячоліття прийняття Україною-Руссю християнства, аби річниця не перетворилася на свято Росії. Річ у тім, що під цю дату врочистости організовували не лише на теренах СРСР, а й з радянського подання – за кордоном, залучаючи сили російської еміґрації. О. Пріцак мав бачення того, що повинне залишитися на віки після відзначення Тисячоліття хрещення Русі й підтверджувати ролю прийняття християнства насамперед Києвом. Про це йшлося в низці ґрунтовних статей ученого. Він довів потребу видати корпус документів писемних джерел досекулярної епохи України, незалежно від мови їх ориґіналу. У „Гарвардській бібліотеці давнього українського письменства“ мало вийти не менш ніж 50 томів, починаючи з літописів і закінчуючи І. Котляревським. У різних бібліотеках та архівах світу вишукували оригінальні тексти, було проведено величезну дослідницьку роботу. О. Пріцак хотів, щоб це видання посіло гідне місце на полицях бібліотек світу, було не менш епічним і маштабним, ніж, скажімо, корпус скандинавських саг. Нині з усієї серії до читача прийшло лише сім томів.

Омелян Пріцак був промовтером українських поетів, зокрема Павла Тичини, Івана Драча, Ліни Костенко, Миколи Бажана: щороку протягом 1960–1971-го наполегливо висував їх у кандидати на Нобелівську премію з літератури. Кожного разу мав зібрати великий пакет документів: наукове обґрунтування, переклади їхніх творів англійською, адже за кордоном цих авторів тоді публікували дуже мало. Для присудження Нобелівської нагороди дуже важливими є знаність і резонансність творчости того чи того письменника у світі. Тож до перекладацької роботи Омелян Пріцак залучав молодих поетів українського походження зі США. Серед них – один з засновників Ню-Йоркської групи поетів Юрій Тарнавський та його дружина Патриція Килина (Патрісія Нелл Воррен).

Промовшен України під час холодної війни був сміливою діяльністю, може, навіть важливішою, ніж чистої води політика. О. Пріцак, так само, як найвизначніші польські довоєнні історики професори Ґейштор, Кула, Гербст, що створили вільне освітнє середовище у своїй країні після Другої світової війни, зробив ставку на формування українського науково-педагогічного простору, нехай і в діаспорі.

Результати його титанічної діяльности допомагають уже незалежній Україні вистояти й перемогти сьогодні, в умовах російської аґресії.

Про автора:
Ганна Трегуб – історик, член редакційної колегії журналу „Український тиждень“, Київ.

УКРАЇНА В АМЕРИЦІ

5

Лука МИШУГА

ЯК ФОРМУВАВСЯ СВІТОГЛЯД УКРАЇНСЬКОГО ІМІҐРАНТА

АМЕРИКАНЗАЦІЯ

Як зачала напливати з Европи масово іміґрація, почало разом з тим виринати питання, що має статися в Америці з тим різнородним напливним елементом. Уже в 1875 році було на 40 міліонів населення сім і пів мілійона мешканців, роджених поза Америкою. Архиєпископ Айрленд (Ireland) з Сейнт-Полу давав на це просту відповідь: „Кожний поселенець повинен на американській землі якнайскорше замериканізуватися“. А ліберальний проповід-

ник Ф. Г. Райт казав, що „злиття чужинецької крови з американською є цінністю, бо спиняє національне звиродніння“. Та зате люди такого впливового значення, як Елігу Рут (Elihu Root) гляділи на іміґрантів, як на тих варварів, що колись залляли були Рим і довели до упадку й звироодніння римський нарід.

Та як би не було, англо-саксонська раса, яка досі становила в Америці вирішальну перевагу, зачала чутися загроженою в своїм стані посідання, у своїй культурі, бо напливало чимраз більше іміґрантів з не-нордійської раси. Отже, зачали писати про те, що в Америці „загибає велика раса“, себто раса нордійська.

Не можна тут добачувати нічого дивного з американськогго боку, коли 22 листопада 1908 року поляк Іґнац Падеревський, відомий у світі піяніст, заявив, що чужинецька іміґрація загрожує силі і характерові американського народу, а проф. Лотославський з Москви напророкував, що Америка захворіє на „політичну нестравність“, коли схоче асимілювати чужинецьке населення.

Для вияснення треба згадати, що тоді прибували до Америки великі маси народу переважно з слов'янських країв і полудневої Европи, а в самім тільки 1907 році прибуло до Америки 1, 285, 349 чужинців.

Так виринуло зокрема ще й муринське питання. Це ж зачався тоді емансипаційний рух серед муринів, бо були закладені основи під „Normal and Industrial Institute“, що потім так широко розвинувся. Заснував його славний муринський емансипатор Букер Т. Вашінґтон (Booker T. Washington).

На муринів глшядів тоді білий культурний загал менше-більше так, що в теорії тим чорним, жовтим чи мідяної краски істотам треба признати право на життя. А в практиці можна б це визнати тільки тоді, якщо вони знатимуть „своє місце“ і будуть займатися тільки чищенням чобіт чи пранням білизни для своїх панів.

Яке було тоді ставлення до муринів, видно найкраще з того, що білі робітники не хотіли приймати чорних робітників не те що до робітничої спілки, але навіть до праці. З цієї одної причини було між 1882 і 1890 роком аж 39 страйків з боку білих робітників. І навіть коли Президент Т. Рузвельт запросив до Білого Дому на обід муринського провідника Букера Т. Вашінґтона, ще було лінчовано 214 муринів (1900-1901 роки).

Навіть такі дуже культурні і людяні американці, як Вилієм Ален Гвайт (William Allen White) обстоювали вищість англо-сасонської раси і визнавали, що тільки вона одна вміє собою правити, що вона одна має правити світом та що вона одна є вибраним народом, що таке її призначення і так має бути.

Згідно з тим, нащадки тих, що перші висіли в Плимуті на американський берег, вважали себе законними господарями краю, а їхні ідеали і їхні моральні засади мають бути прийняті тими, що схочуть на тій землі осісти.

На таких пришельців, як український іміґрант, англо-сакси гляділи як на тих, що їм треба дати можливість тут жити. Це повинно бути, на їхню думку, вповні вистачальним, бо ж вони того не мали в своїм ріднім краю.

Треба визнати, що перше покоління таких іміґрантів, як наші українські, це все спершу приймало мовчки, бо і так тих справ не розуміло. Подібно, як не розуміло, що це за край і які тут родинні зв'язки, коли тут за один тільки рік (1888) статистика виказує аж 29,000 розлучень, або що тут не допускають до Юнії (1890 рік) цілого стейту Юта – б в нім толеровано многоженство…

КРАЙ КОНТРАСТІВ

Але правда така, що як тепер, так і тоді, годі було пізнати Америку з книжки чи з оповідань. Її треба, як це визнає Кайзерлінґ, завжди наново „відкривати", і то кожному зокрема. А як це тяжко мусло даватися нашому іміґрантові, людині здебільша сентиментальній, можна уявити собі з того, коли зважимо, що Кайзерлінґ характеризує Америку як країну без душі. Каже, що ті люди, що прйшли сюди з Европи, залишили душу в Европі, а до Америки привезли тільки тіло, й тому тільки фізично опанували Америку, а не дбали про її „душу".

Поминаючи того роду філософічні міркування, які для нашого іміґранта були недоступні, він усе ж таки був приневолений стикатися тут з деякими проявами, що мусіли його дивувати. Бо ось у тім багатом краю було ще в 1900 році понад 6 міліонів неграмотних, як виказував перепис, хоч з державних і приватних джерел видавано величезні суми на школи і наукові установи. Він теж відчував, як з нього витискають у фабриці чи де там останній піт в ро-

боті за нужденну платню, а здругого боку, чув, що власники тих же фабрик сиплять грубими міліонами на будову шпиталів, церков, музеїв, бібліотек і т.п. До нього доходили слухи, що багатії платили по 10,000 дол. за одну вечерю для 75 осіб, як платили по 55,000 дол за одну льорнетку і як тримали слугу і карету для мавпи.

Але разом з тим впадало у вічі й те, що під час голоду вся американська суспільність поспішила з великими пожертвами на допомогу безробітним і голодуючим.

Бо так було, наприклад, у часі паніки з 1893 року, коли вулицями міст переходили „курені голодних“, або в 1894 році, коли Джекоб Коксі (Jacob Selcher Coxey) йшов „походом на Вашінґтон“.

Щобільше – як у 1891 році вибухнув голод у Росії, то фармери Айови і західніх стейтів слали туди через Червоний Хрест багато збіжжя. Таке саме було і з Вірменією. Слухаючи про те, мимоволі находила на нашого іміґранта згадка, що йому доводилось в старім краю, котрий мав „душу“, теж голдувати, але там його голодом ніхто не журився і ніхто його не рятував.

Наш іміґрант відразу пізнав, що в Новім Світі тяжко пробиватися кріз життя. Але він теж чув, що в цім краю навіть президентами держави ставали сини звичайних і бідних людей. До нього доходили слухи про маґната Карнеґія (Andrew Carnegie), у чиїх заводах він, можливо, й працював, а який був з походження теж іміґрантом, сином бідного ткача. Він чув, що Ракефелер (John D. Rockefeller), який добився міліярдового майна, був собі звичайнісіньким дрібним урядовцем; що вчений Пупін (Michael Pupin) був пастухом у Сербії, що славний редактор і видавець Пуліцер (Joseph Pullitzer) прубув до Злучених Держав теж як іміґрант, і то „голий, як турецький святий“.

З одного боку, в Америці дуже гостроо критиковано тоді Англію за її війну з бурами в Африці, мовляв – „малий хлопчина з бриліянтами не може дати собі ради з великим і досвідчени зломником“, розуміючи під тим зломником Англію. А з другого боку – оправдувано анексію Филипин Америкою. Сенатор Беверідж (Beveridge) просив Бога, щоб мамона й легке життя не зіпсували американської крови до тієї міри, щоб американці боялися проливати кров у таких справах, як загарбання Филипин, та щоб не вміли постояти за свій прапор і його „імперіялістичне призначення“.

А під час кубинської війни Вилієм Ален Гвайт писав виразно, що Кубі треба дати деспотичний уряд, і що там не буде кінця анархії, поки острів не наповниться єнками.

Та, не зважаючи на те, красномовний Браєн тріюмфував зі своєю славною бесідою про принципи, котрі єдині щось важать і в Америці, і котрі єдині є вічними. До тих принципів належала в першій мірі свобода, про яку так багато говориться в американській Конституції і яка по суті противиться імперіялістичним зазіханням і вважає поневолення чи підбиття іншого народу беззаконням.

Навіть в американських шкільних підручниках так тлумачили американську Конституцію. Та, пише Вен Лун, прийде час, коли і в Америці вчитимуть, що Америка не дуже то звертала увагу на моральні засади, а зростала в такий спосіб, що дуже часто нехтувала тим, до чого зобов'язувалася договорами, послуговувалася жорстокістю і захланністю, не держачись ніяких етичних принципів. Бо чим є ті принципи супроти законів природи? І чи це неправда, що говоорив Бісмарк – що „світом рядить сила, а не право"? Ось так висловлюючись, Генрик Вен Лун передбачає, що вже „праправнуки могтимуть про такі справи говорити цілком щиро й відверто, й не будуть боятися, що їх за те назвуть брехунами".

Направду, дивним і незрозмілим виглядав цей Новий Світ для того, хто прибував з українських земель….

ЛЬОЯЛЬНІСТЬ ДЛЯ АМЕРИКИ

Все те, про що так багато пишеться у „Свободі", занадто віддалене від Амерки. Так нам здається. А ми ж живемо в Америці, й хто знає, чи не назавжди тут останемось. Виходить, що ми ніби говоримо, що „американізуємось", а здругого боку, властиво, тільки „українізуємось". Ми цього, може, й не завввважили б, якби не чулися щораз частіше різні американські голоси, котрі бажали б цілковито віддалити іміґранта від тої землі, зідки він вийшов. Крім цього, зачалася світова війна, а з нею і кампанія за потребу насильної і якнайскорішої асиміляції чужинецького елементу.

„Свобода" виступає проти цих змагань насильної асиміляції. Вона викаузє, що національна відрубність іміґрантів не противиться ідеалам американізму. Вона твердить, що іміґрант до цього

ідеалу дійде далеко скорше, як матиме змогу говорити своєю рідною мовою і читати свою власну газету. Є певним що той, хто набув громадянство, як подає німецький журнліст Віктор Рідер, вміє краще цінити американські інституції й привілеї, ніж ті, що їх у спадку дістали – ніби як те, що їм належиться з природи.

Це та причина, чому уродженець чужого краю є часто ліпшим громадянином, ніж уродженець Америки. Добро, набуте у спадок, має завжди для людини меншу вартість, ніж добро, тяжко запрацьоване самою людиною. Тому чужинець, що стає американським громадянином, глибше відчуває добро, яке йому дає тутешній край, ніж роджений тут американець.

„Свобода“ виявила своє наставлення до тих ідеалів американізму й Америки тоді, коли прийшла вирішальна хвиля й Америка вступила у війну. Тоді вона писала: „Українські іміґранти! Пам'ятайте про свої обов'язки супроти Вільної Землі Вашинґтона, на якій ви знайшли захист і добробут. Пам'ятайте, що ми мусимо бути льояльні супроти нашої прибраної Свобідної Вітчизни! Пам'ятайте, що Америка не була для вас мачухою, а навпаки - заопікувалася вами, наче рідними дітьми.

Українці! Пам'ятайте, що вашим святим обов'язком є любити свобідну Америку й боронити славу американського прапора“.

Коли ж Америка вступила у війну, а царат – наш найбільший ворог – впав, то „Собода“ писала: „Стоячи льояльно з Америкою у війні, ми можемо надіятися, що вона підіпре на мировій конференції наші національні домагання. А першим і найважнішим нашим домаганням є: Злука українських земель в одну цілість“.

Вище поданий текст – це короткі уривки з великої і фундаментальної змістом та фактажем праці колишнього Головного редактора „Свободи“ д-ра Луки Мишуги „Як формувався світогляд українського іміґранта в Америці“, надрукованій в 1936 році у „Пропам'ятній книзі“, виданій на честь 40-річчя Українського Народного Союзу.

Орест ДЕЙЧАКІВСЬКИЙ

ВЖЕ 100 РОКІВ КОНҐРЕС США ПІДТРИМУЄ УКРАЇНУ

Незалежність 1918-го і 1991-го

Україні бувало скрутно з міжнародною підтримкою, але можна впевнено сказати, що Конґрес Сполучених Штатів є чи не найліпшим її світовим другом протягом вже ста років. Це особливо стосується останніх десятиліть радянського часу, коли Україна належала до поневолених націй і була маловідомою родичкою для Америки. Детально висвітлити цю історичну ролю Конґресу в одній статті просто неможливо, але я хочу, щоб читач відчув, принаймні, обсяг уваги Конґресу до України.

Всю роботу Конґресу стосовно України об'єднує одна тема: підтримка свободи. Я коротко розповім про те, що, коли, де і чому було зроблено Конґресом у цьому розумінні.

Ціле століття тому, в 1917 році, конґресмен Джеймс Гемілл (демократ від штату Ню-Джерзі) ініціював проголошення Дня України в Америці спільною резолюцією обох палат. Хоча Україна була тоді зовсім незнаною для Америки, резолюцію ухвалили, а Пре-

зидент Вільсон проголосив 21 квітня 1917 року днем збирання грошей для допомоги „потерпаючим русинам (українцям)“. За один день було зібрано 85,000 дол. – це становить 1,75 млн. дол. у сьогоднішньому обчисленні. Пізніше при офісі конґресмена Гемілла було створено Українське інформаційне бюро. Гемілл брав участь у спробі домогтися визнання Америкою незалежної України; зокрема подав проєкт такої резолюції в грудні 1918 року, напередодні Версальської конференції. Але голосів для її прийняття тоді забракло, бо у той час політика США не була націлена на підтримку національних прагнень українців. Ті події докладно висвітлені у грунтовній книзі Мирона Куропася „Українці в Америці“.

Зазирнемо тепер у осінь 1991 року, коли резолюція з закликом до визнання української незалежности, внесена головою Гельсінкської комісії сенатором Деннісом Деконсіні та членом комісії конґресменом Доном Ріттером, отримала велику підтримку і була прийнята (як поправка до більшого законопроєкту), незважаючи на незгоду з боку адміністрації Президента Джорджа Буша-старшого.

Адміністрація Дж. Буша не була проти незалежности України як такої, на відміну від Президента Вудро Вільсона у 1918-му. Уряд Дж. Буша схвально ставився до національних прагнень України, але з різних причин зайняв обережну позицію. Але минуло трохи більше місяця, і понад чверть сенаторів та близько п’ятої частини конґресменів записалися у співавтори резолюції. Такий результат був великим досягненням різноманітних організацій та окремих осіб, що представляли українсько-американську громаду. В певному сенсі ця резолюція стала вінцем всіх зусиль громади українців Америки та її численних друзів у Конґресі США, які допомагали українському народові у його прагненнях прав людини, свободи й незалежности.

Після Другої світової війни

То що ж відбулося в Конґресі між 1918 і 1991 роками? У період між двома світовими війнами Конґрес займався українською темою доволі мало; важливим винятком була резолюція про сталінський Голодомор, подана конґресменом Гамільтоном Фішем у 1934 році. Але після Другої світової війни українські питання отримали піднесену увагу. Закон про переміщених осіб 1948 року і додатко-

ві до нього закони не говорили про українців безпосередньо, але вони дали можливість прийняти у Сполучених Штатах близько 80 тис. українських біженців, що перебували після війни в Европі. Попередні хвилі української еміґрації багато зробили для організації української громади в Америці, а нова хвиля політично активних іміґрантів та їхні діти, народжені у Сполучених Штатах, підштовхнули українську громаду до більш активної політичної діяльности, особливо щодо Конґресу.

В період з кінця 1940-их до кінця 1960-их років українськими питаннями у Конгресі найбільш активно займався Український Конгресовий Комітет Америки (УККА), особливо коли його очолював д-р Лев Добрянський. Зокрема він лобіював розвиток українського відділу в „Голосі Америки" та давав свідчення на слуханнях у різних комітетах Конґресу з питань стосовно України. Завдяки його впливові Конґрес прийняв у той час два визначних документи. Першим з них була резолюція 1959 року про поневолені народи, яку написав саме Л. Добрянський. Він мав добрі зв'язки в обох партіях Конґресу і зіграв видатну ролю у руйнуванні леґітимности Радянського Союзу.

Другим документом був закон 1960 року про встановлення пам'ятника Тарасові Шевченкові у Вашінґтоні. На урочисте відкриття пам'ятника у 1964 році зібралися близько 100 тис. американських українців – нечувана до того кількість. Обидва ці документи, особливо резолюція про поневолені народи, спричинили велике роздратування радянського керівництва.

Також у той період Конґрес щороку відзначав річницю проголошення Незалежности України 22 січня 1918 року, роблячи заяви та влаштовуючи різні заходи. Подам лише один показовий приклад: у газеті „The Ukrainian Weekly" за січень-лютий 1956 року я знайшов цілу низку повідомлень, присвячених річниці проголошення Незалежности. Повідомлялося про різні заяви, зроблені у Конґресі, про молитви за вільну Україну у Сенаті та у Палаті представників, про внесення резолюції з засудженням російського комуністичного гноблення України. Автором тієї резолюції був сенатор Гюберт Гамфрі, майбутній віце-президент США. Отже, в той час у центрі уваги були національні права українців та України.

Найбільша увага Україні: 1975-1991 роки

Саме у ті півтора десятиліття, що передували здобуттю незалежности, починаючи з кінця 1970-их років, Конґрес працював по українських питаннях активніше, ніж будь-коли до того. В цей час головна увага перейшла до індивідуальних прав людини – хоча це не суперечило захистові також і національних прав. Сполучені Штати почали надавати більшу увагу правам людини у світі відповідно до положень Заключного Акту Гельсінської угоди 1975 року. Особливо заговорили про тяжке становище політичних в'язнів, в тому числі спостерігачів Гельсінкських Груп. Ці сміливі люди вимагали від радянського уряду дотримання добровільно взятих на себе в Гельсінкі зобов'язань щодо прав людини. Найбільшою з п'яти таких груп у Радянському Союзі була Українська Гельсінська Група, і вона також зазнавала найбільших репресій. Її активісти не тільки мирно відстоювали індивідуальні права й свободи, вели хроніку численних порушень, але й вимагали більших культурних і мовних свобод та самовизначення для України. Не дивно, що вони вважалися особливою загрозою для радянської влади і жорстоко переслідувалися: четверо з них померли в карних таборах у 1984-1985 роках, напередодні епохи „гласности-перебудови".

Багато членів Конгресу активно долучилися до захисту тих активістів разом з українсько-американською громадою. Після виходу на волю чимало з гельсінських активістів брали участь у діях українського Руху за незалежність; серед них були й самі співзасновники Руху Михайло Горинь і В'ячеслав Чорновіл.

Заснування Комісії з безпеки та співробітництва в Европі Конґресу США (широко відомої як Гельсінкська комісія) незабаром після підписання Гельсінкського Заключного акта 1975 року створило інституційний ресурс для більш активної уваги Конґресу до України – бо ця Комісія мала повноваження тиснути на радянський уряд з вимогами дотримання прав людини.

Проявами уваги до України були резолюції на захист окремих українських політичних в'язнів, слухання з прав людини в Україні (іноді з участю колишніх політичних в'язнів), робилися заяви Конґресу, розсилалися прес-релізи, влаштовувалися тематичні заходи у Капітолії, відбувалися прямі контакти з радянськими офіційними особами як у Вашингтоні, так і на міжнародних кон-

ференціях. При цьому інтерес до України не обмежувався лише Гельсінкською комісією та лише питаннями політичних в'язнів або порушень прав людини. У 1980-их роках було прийнято резолюції у зв'язку з 50-річчям Голодомору. Надзвичайно важливим було створення конґресової Комісії з питань голоду в Україні – вона багато зробила для вивчення й висвітлення цього доти майже невідомого світові геноциду. Також зусилля Гельсінкської комісії та інших організацій у Конґресі – особливо Спеціяльного комітету у справах Балтії та України – зосередилися на тяжкому становищі офіційно забороненої Української Греко-Католицької Церкви. Вони виступили з закликом до її леґалізації і внесли це питання у конґресову резолюцію з приводу Тисячоліття християнства у Київській Русі-Україні. За ініціятивою українсько-американської громади, особливо її Комітету з відзначення Тисячоліття християнства Русі-України, як ніколи багато сенаторів та конґресменів написали особисті листи радянському керівникові Михайлові Ґорбачову з закликом леґалізувати Українську Греко-Католицьку Церкву.

Значна увага була привернута до України і внаслідок Чорнобильської катастрофи 1986 року, і з цієї теми теж було проведено чимало слухань і прийнято резолюції.

Неодноразово Конґрес порушував українькі питання перед власним урядом: наприклад, закликав Державний департамент обговорити порушення прав окремих осіб або інші подібні питання з радянськими представниками. Конґрес пропонував відкрити консульство США у Києві (з метою зменшення міжнародної ізоляції України). Конґрес висловив своє сильне незадоволення, коли у 1985 році державні органи відмовили в наданні притулку українському морякові Мирославові Медведеві — він втік з радянського корабля, стрибнувши у воду поблизу Ню-Орлеану. Чимало з таких звернень та кампаній відбувалися з ініціятиви громадських організацій, причому не лише діяспорних – таких, як УККА, Український Народний Союз (УНС), Союз українок Америки (СУА) — а також і численних груп місцевих активістів, які „сипали перець" своїм конґресменам і сенаторам телефонними дзвінками, листами, факсами, зверненнями під час зустрічей; зауважте, що тоді ще не було Інтернету.

Серед таких громадських груп були: Американці за права людини в Україні (Americas for Human Rights in Ukraine – AHRU), Філядельфійський комітет людських прав для України, організація „Смолоскип“, а також різні комітети з прав людини в містах, де жили українці, по всій території США.

Також слід відзначити роботу окремих підрозділів організацій – як то Українська національна інформаційна служба УККА (УНІС), Бюро з прав людини Всесвітнього конґресу вільних українців (СКВУ). Також видатну ролю у критично важливі роки напередодні та відразу після відновлення незалежности зіграли Вашінґтонське представництво УНСоюзу (1988-1995) та комітети на підтримку Руху й „України-2000“. Наприклад, директор з міжнародних питань комітету „Україна-2000“ Роберт Макконнелл давав свідчення стосовно України на слуханнях у Конґресі понад сорок разів за неповні два роки. Ще слід відзначити великий внесок, зроблений українсько-американською пресою, найбільше газетою „The Ukrainian Weekly” – вона постійно інформувала громаду й закликала до участи в акціях на підтримку України.

Головне полягає в тому, що українська громада США була в ті роки особливо активною, і без неї не сталося б більшости всіх тих важливих подій, що відбулися в Конґресі протягом останніх років перед відновленням незалежности. Треба пам’ятати, що до того часу багато американців не знали про Україну й часто плутали українців з росіянами, а Росію – з Радянським Союзом.

Отже, Конґрес активно займався українськими питаннями, тоді як на політичному ляндшафті США в цілому, за винятком Конґресу, Україна ще залишалася незнаною територією. Виконавча влада США приділяла Україні відносно мало уваги, бо то була по суті периферійна колонія радянської держави; головна увага ж, зрозуміло, зосереджувалася на центрі, тобто на Москві. Це не означає, що Україну повністю іґнорували; у виконавчій владі працювали й затяті прихильники України, включно з деякими американськими українцями.

Після відновлення незалежности й встановлення офіційних ввзаємин з українською державою увага до України різко зросла. У той час – цілком зрозуміло – з відкриттям посольства США у Києві ініціятива в політиці щодо України перейшла до виконавчої влади та Державного департаменту. Однак, Конґрес і надалі актив-

но підтримував Україну, причому на двопартійній основі – тобто і Республіканська партія, і Демократична. Важливо підкреслити, що спільна позиція обох партій в українських питаннях існувала і до відновлення незалежности.

Після відновлення незалежности (1991-2013 роки)

За роки після відновлення незалежности Україні присвячена увага у закодавчих актах Конґресу, слуханнях та брифінгах, зустрічах з українськими депутатами та іншими посадовцями, особливо з дипломатами Посольства України у Вашінґтоні, а також у візитах делеґацій Конґресу до України. Ця діяльність найбільше спрямовується Гельсінкською комісією Конгресу, Групою з українських стосунків (українським кокусом) Конґресу, Комітетом міжнародних стосунків Сенату і Комітету у закордонних справах Палати представників. Проводяться слухання про політичну ситуацію в Україні – іноді з участю укрїнських посадовців високих ранґів; прийнято законодавчі акти про створення Меморіялу Голодомору у Вашінґтоні, про встановлення постійних нормальних торговельних взаємин з Україною (тобто, про скасування обмежень, визначених „поправкою Джексона-Веніка“). Було прийнято резолюцію з закликом до ухвалення Пляну дій для прийняття України у НАТО; резолюцію з привітанням демократичних успіхів України.

Також було чимало резолюцій, заяв і брифінгів на підтримку вільних і справедливих виборів в Україні, з питань Голодомору, Чорнобиля та ін. В потрібні моменти Конґрес також піорушував питання прав людини та недостатніх демократичних реформ. Така увага Конґресу була особливо помітною напередодні, під час та після Помаранчевої революції. Конґрес рішуче підтримував демократичні прагнення народу України. Тому він завжди засуджував порушення прав людини та недемократичні дії уряду, особливо в пізній період президентства Леоніда Кучми, а також у роки Президента Віктора Януковича. Наприклад, Конґрес дуже активно засуджував політично мотивоване ув'язнення Юлії Тимошенко та інших опозиціонерів.

Конгрес слідкує за нинішньою ситуацією в Україні; голова Гельсінкської комісії сенатор Бен Кардін зробив дві заяви з прес-релізами з закликом до розгляду цілеспрямованих санкцій

щодо посадових осіб, відповідальних за порушення прав людини. Стосовно резолюцій, слухань або заяв Конґресу з критикою дій української влади, треба підкреслити: ті, хто критикує Україну у Вашінґтоні, як в Конґресі, так і за його межами – це здебільшого найкращі друзі України, які щиро дбають про неї і хочуть, щоб вона стала успішною европейською демократією.

Були прийняті й такі важливі законодавчі акти, як Закон Нанна-Луґара, що надав 1,3 млрд. дол. допомоги на безпечне утримання й демонтаж зброї масового знищення, а також низка аси\нувальних законів, які сукупно профінансували за два десятиліття майже 5 млрд. дол. прямої допомоги Україні від Сполучених Штатів. Програми допомоги стосувалися аспектів оборони, безпеки, економічного розвитку, енерґозабезпечення, охорони здоров'я, сільського господарства, захисту прав людини, розвитку демократії та якісного урядування. Всі ці програми були спрямовані на те, щоб допомогти Україні стати більш безпечною, демократичною, здоровою й квітучою країною. Треба пам'ятати, що Конґрес має „владу гаманця" – бо Конституція США надає Конґресові виключні повноваження з асиґнування грошей. В деяких випадках Конґрес асигнував додаткові фонди на допомогу Україні в більшому розмірі, ніж запитував уряд. Також Конґрес виділяв гроші на діяльність конкретних організацій, у тому числі Фундації „США-Україна".

Декілька років поспіль у середині 1990-их років Україна займала третє місце в світі за обсягом прямої допомоги від США. Ця допомога стосувалася не лише сфер оборони й безпеки, а також економіки, енерґетики, гуманітарної сфери, охорони здоров'я, демократизації та якісного урядування.

Після Майдану: 2014-2018 роки

Зрозуміло, що увага Конґресу до України ще більше зросла під час Революції Гідности. Американські сенатори декілька разів відвідали Майдан з великим резонансом. На початку 2014 року обидві палати Конґресу прийняли резолюцію на підтримку прагнень українського народу до свободи та демократії. Вони також закликали до розгляду санкцій проти осіб, відповідальних за застосування сили проти мирних демонстрантів.

Ще щільнішу увагу Конґрес приділяє Україні після грубого порушення Росією міжнародних норм, незаконної окупації Криму та аґресії на Донбасі. Зусилля Конґресу зосереджені на трьох основних напрямках: військова й безпекова допомога (включаючи смертельну зброю, іншу військову техніку, обладнання, матеріяли, а також навчання) санкції проти Росії та її маріонеток в Україні; економічна та технічна допомога Україні. Ця діяльність була особливо інтенсивною в 2014-2015 роках.

Що зробив Конґрес після вторгнення Росії? Ще ніколи не було стільки офіційних заяв, прес-релізів, листів до посадових осіб Адміністрації, слухань, брифінгів та зустрічей з українськими посадовцями, як у період від початку 2014 року. Як ніколи багато членів Конґресу, особливо сенаторів, відвідали Україну, особливо в 2014 і 2015 роках – у найбільш гострій фазі війни. Відбулося як ніколи багато публічних слухань з приводу України, особливо у Комітеті з питань зовнішніх відносин Сенату, який відіграє ключову ролю у політиці США щодо України. Ще ніколи сенатори й конґресмени так багато не виступали у засобах масової інформації стосовно України та російської аґресії. Ніколи раніше не було такої тактивної взаємодії між членами Конгресу (і сенаторами, і конґресменами) та виконавчою гілкою влади у питаннях України та тиску з боку Конґресу на Адміністрацію для більш твердої політики США проти аґресії Росії. Згадаймо виступ Президента Петра Порошенка на спільному засіданні палат Конґресу у вересні 2014 року. Не так часто керівник ічужоземної держави має можливість виступити перед Конґресом; а цей виступ Президента П. Порошенка був прийнятий дуже схвально. Важливо зазначити, що це був вже другий виступ українського Президента перед Конґресом, бо у квітні 2005 року тут урочисто приймали Президента Віктора Ющенка.

В цьому відношенні Україна приєдналася до обраної групи особливих друзів та союзників Америки – тих країн, чиї керівники неодноразово виступали у Конґресі, та ще й в межах одного десятиліття.

До 2014 року основну увагу Україні приділяли, зі свого кола питань, Гельсінкська комісія та Українська група („кокус") Палати представників. Важливу ролю відігравали також підкомітети Комітету з асиґнувань Палати представників та Сенату, бо вони виділяли фінансову допомогу Україні. Після російської окупа-

ції Криму Україна стала на порядку денному в Комітеті з питань міжнародних взаємин Сенату та в Комітеті з питань закордонних справ Палати представників. Вони підносять питання України до найважливіших пріоритетів зовнішньої політики США.

Внаслідок військової аґресії Росії більш активно тепер займаються Україною також комітети Сенату та Палати представників з питань збройних сил. У той же час далі активно працюють Гельсінкська комісія та Український кокус Палати представників. У лютому 2015 року було започатковано Український кокус у Сенаті – його очолили республіканець від Огайо Роб Портман та демократ від Ілінойсу Дік Дурбін. Сенатський кокус активно займається українськими питаннями, особливо у сфері військової та безпекової підтримки. Треба відзначити, що члени Гельсінської комісії та українських кокусів Палати представників та Сенату часто відіграють ключову ролю в інших комітетах, що розглядають українські питання. Вони активно підтримують українські питання в своїх комітетах.

Конгрес також виступив на підтримку України в міжнародних організаціях – наприклад, у Парляментській асамблеї НАТО та Парляментській асамблеї ОБСЕ, що складається з 56 країн. Наприклад, на засіданні Парляментської асамблеї ОБСЕ, яке відбулося в Баку в 2014 році, голова Гельсінкської комісії сенатор Бен Кардін ініціював резолюцію про порушення Росією міжнародних зобов'язань внаслідок анексії Криму та прямої участи у збройному конфлікті в Україні. За резолюцію проголосували три чверти учасників, незважаючи на бурхливий спротив Росії. Пізніше Сполучені Штати рішуче підтримали резолюції, запропоновані Канадою та Україною, спрямовані на продовження і розширення положень резолюції 2014 року. Варто згадати, що конгресмени і сенатори, й особливо штатні співробітники Гельсінкської комісії, були спостерігачами практично всіх всенаціональних виборів в Україні з 1990 року в рамках місій Парляментської асамблеї ОБСЕ.

Найбільшим результатом роботи Конґресу по українських питаннях були прийняті закони — особливо два закони, підписані Президентом США у 2014 році. Обидва ці закони отримали сильну двопартійну підтримку, що не часто трапляється за теперішньої поляризованости американського Конґресу.

3 квітня 2014 року, незабаром після вторгнення Росії, Президент Барак Обама підписав закон „Про підтримку суверенітету, цілісности, демократії та економічної стабільности України". Цей закон дозволив надання допомоги Україні у проведенні реформ та підтримку України й інших країн Центральної та Східної Европи у сфері безпеки. Закон також вимагав від Президента вжити санкції (заборона в'їзду та арешт активів) проти тих осіб в Росії та Україні, хто несе відповідальність за насильство або підрив територіяльної цілісности України. Президент також підписав закон, що зобов'язував Радіо „Свобода" та „Голос Америки" збільшити обсяг мовлення у Східній Україні та в Криму.

Ще через дев'ять місяців, 18 грудня 2014 року, Президент Б. Обама підписав Закон про підтримку свободи України. Цей закон дозволив Президентові запровадити санкції проти російських оборонних, енергетичних та інших підприємств та фізичних осіб. Закон також дозволив збільшити військову, економічну, енерґетичну та демократичну допомогу для України, а також збільшив фінансування американського російськомовного мовлення в реґіоні.

Те, що Конґрес США прийняв два великих закони, присвячених одній країні з проміжком у дев'ять місяців – явище справді унікальне! Треба пояснити: переважна більшість законопроектів у Конґресі не стають законами. Шлях законодавчої процедури, який має пройти кожний законопроект, нерідко триває роками. Щоб закон набув чинности, його має схвалити кожна з двох палат (Палата представників та Сенат), а тоді він іде на підпис Президентові. Те, як швидко були прийняті названі два закони – обидва ініційовані Сенатом – стало вражаючим і відносно рідким проявом двопартійної злагоди як в Палаті, так і в Сенаті. Вона засвідчила, наскільки сильно підтримують Україну американці (в особах своїх обраних представників). Крім того, Конґрес ухвалив чимало резолюцій (з висловленням думки Конґресу з певного приводу), які підтримують суверенітет та територіяльну цілісність України.

Є також законопроєкти, присвячені Україні, які схвалені однією з двох палат Конгресу, але досі чекають на затвердження в другій. Це трапляється не тому, що одна палата краще налаштована до України, ніж інша. Скоріше, це прояв складнощів законодавчого процесу. Прийняття законодавства в будь-якій демократії є непро-

стим процесом, а коли законодавчий орган складається з двох палат, як у США – це ще більше ускладнює процедуру.

Прийняття закону обома палатами Конґресу й підписання його Президентом – важливе досягнення, але цього не завжди досить. За виконання законів відповідає виконавча гілка влади. Іноді бувало, що президентська Адміністрація виконувала деякі закони без бажання та неповною мірою – в тому числі й ті, що були прийняті на підтримку України. Але стосовно України члени Конґресу виконують критично важливу ролю – чинять тиск на Адміністрацію, вимагаючи виконання прийнятих законів у повному обсязі.

Хоча більшість поданих законопроєктів не стають законами, навіть саме подання проекту закону чи резолюції теж має значення. Будь-яка дія Конґресу несе користь: слухання, брифінг, заява у протоколі засідання, прес-релізи та прес-конференції, публічні виступи, зустрічі та листи до Білого Дому й Адміністрації. У 2014 році їх було кількасот. Кожна така подія є способом повідомити виконавчій владі думку й позицію Конгресу, його інтерес до стосунків з Україною. Саме взаємодія Конґресу з виконавчою владою допомогла інформувати та підштовхувати Адміністрацію до більш рішучої політики на підтримку України. Цей принцип діяв протягом всього століття, але за останні чотири роки він проявився особливо виразно – коли Конґрес тиснув і на Президента Б. Обаму щодо надання Україні летальної зброї, і на Президента Дональда Трампа щодо санкцій.

Формулювання, вжиті навіть у відхилених проєктах законів чи резолюцій, часто потрапляють до законів, що приймаються – особливо тих, що асиґнують або авторизують гроші на міжнародну допомогу. Наприклад, конкретні положення стосовно України були включені до об'ємистого закону про виділення фінансів на національну оборону (National Defense Authorization Act). Закон асиґнує 250 млн. дол. Міністерству оборони у 2019 році для бепекової допомоги Україні включно з сумою 50 млн. дол. для летального озброєння. Закон також включає важливі положення проекту закону „Про кібер-безпеку України" (Ukraine Cyber-Security Act) затвердженого у Палаті представників на початку 2018 року. Конкретні положення щодо України тепер часто присутні у великих комплексних законах про фінансування бюджету всього американського уряду. Лише пряма американська допомога Україні по

всіх категоріях, включно із військовою, безпековою, економічною, у сферах розбудови демократії, охорони здоров'я, екології досягла приблизно 8 мільярдів доларів за весь час від 1991 року.

Чи не найважливішим із усіх „нефінансових" законів щодо України за останні пару років є закон про санкції проти „американських противників" (Countering American Adversaries' Through Sanctions Act або CAATSA). Він був прийнятий майже одностайно сенаторами і конґресменами від обох партій та неохоче підписаний Президентом Трампом у серпні 2017 року. Більша частина положень CAATSA стосується санкцій проти Росії за втручання у вибори та інші спроби підірвати американську демократію. Але там є також важлива складова, що стосується України. Цей закон закріплює положення шести указів Президента Б. Обами, якими Адміністрація відповіла на дії Росії в Україні. Значна частина їх пропонувалася, але не потрапила у раніше прийняті закони. Вони стосуються галузевих санкцій проти Росії – у сферах фінансових послуг, енерґетики, оборони та інших. Таким чином, жоден президент не зможе скасувати ці санкції без згоди Конґресу. Крім того, CAATSA також авторизує допомогу Україні в енергозабезпеченні та інших сферах і закріплює політику невизнання анексії Криму Росією. Значна частина положень закону CAATSA щодо України була присутня в іншому законопроєкті, поданому сенаторами Беном Кардіном та Джоном Маккейном, але потім їх перенесли у цей більш комплексний закон.

Інформування Конґресу та зовнішня адвокація

Важливим, хоча й далеко не єдиним чинником, що заохочує інтерес Конґресу до України, є адвокація з боку українсько-американської громади та інших численних друзів України, особливо у Вашінґтоні. Конґрес є гілкою влади, яка найбільш наближена до людей. В часи до незалежности українсько-американська громада як рушій підтримки України виступала „зовнішнім" чинником для вашінґтонського політикуму. Але тепер є чимало вашінґтонських неурядових організацій, які теж зайняті Україною і звертаються до Конґресу за підтримкою безпеки, демократії та правовладдя в Україні. Зформувалася ціла мережа авторитетних американських неурядових організацій, аналітичних центрів та колишніх урядов-

ців, які виступають з проукраїнських позицій, і до них з повагою дослухаються члени Конґресу та їхні радники. Найбільш послідовно активними з них протягом багатьох років є Міжнародний Республіканський Інститут (IRI), Національний Демократичний Інститут (NDI), Національний Фонд Демократії (NED) та Фонд „США-Україна“ (U.S.-Ukraine Foundation). Багато відомих аналітичних центрів у Вашінґтоні також займаються Україною вже багато років. Після 2014 року особливо активна в цьому напрямку Атлантична Рада.

Менше з тим, роля українсько-американської громади залишається ключовою. Адвокація українських інтересів в Конґресі також активізувалася порівняно з 2013 роком. У цій діяльності в різні часи бували піднесення й спади. Вона була найбільш активною в останнє десятиліття Радянського Союзу – і наголошувала тоді на правах людини, долі політв'язнів та заклику до незалежности. В перші роки після відновлення незалежности адвокація була зосереджена на конкретній допомозі новій українській державі. Основні зусилля з адвокації українських інтересів тоді робили політично активні емігранти „третьої хвилі" (повоєнної) та їхні діти. Однак, починаючи з 2014 року, еміґранти „четвертої хвилі" (після 1991 року) – які раніше не дуже брали участь у політиці – стали більш активно залучатися до адвокаційних кампаній.

Чимало адвокаційних заходів проводять вашінґтонський офіс Українського Конґресового Комітету Америки (УККА) та „Українська національна інформаційна служба (УНІС). Декілька разів на рік вони влаштовують „українські дні", коли виборці відвідають в адвокаційних справах кабінети конресменів у Вашінґтоні.

Українсько-американські організації та окремі активісти роблять багато таких звернень до сенаторів і депутатів Палати представників: і в соціяльних мережах, і в традиційних формах листів та теелфонних дзвінків, і при особистих зустрічах.

Після вторгнення Росії Фундація „США-Україна“ ініціювала створення Мережі друзів України (Friends of Ukraine Network – FOUN), яка об'єднала низку колишніх послів США в Україні та в інших країнах реґіону, а також колишніх високопосадовців Державного департаменту США, Аґґнтства США з міжнародного розвитку, Департаменту оборони, Конґресу. До неї також увійшли експерти аналітичних центрів та представники ключових неуря-

дових організацій, що займаються українськими питаннями. Незабаром після вторгнення Росії у Донбас робочі групи FOUN підготували рекомендації уряду США щодо санкцій та закликали Конґрес і Білий дім їх прийняти. У 2017 році робочі групи FOUN виступили з рекомендаціями щодо допомоги Україні у чотирьох сферах: національна безпека, економіка та енергетика, гуманітарні проблеми, демократія та громадянське суспільство. Ці робочі групи, особливо група з питань національної безпеки, взаємодіяли з ключовими фахівцями Конґресу, допомагаючи забезпечити підтримку України. У березні 2018 року FOUN звернувся до Уряду та Верховної Ради України з „Закликом до рішучих заходів щодо боротьби з корупцією в Україні".

Проукраїнські організації діють в партнерстві з тими, хто поділяє стурбованість російською загрозою – наприклад, з американськими організаціями, що представляють народи Центральної та Східньої Европи, особливо спільноту Балтії. Американські єврейські організації також активно виступають за розвиток взаємин між США та Україною.

Окрім американських організацій, що займаються адвокацією українських інтересів, зустрічі з сенаторами та конґресменами також проводять державні посадовці України, члени Верховної Ради – у Вашінґтоні, у Києві або на міжнародних форумах. Посольство України в США підтримує контакти з членами Конґресу протягом усіх років незалежности – не тільки на рівні посла, а й інших дипломатів посольства, які часто зустрічаються та обмінюються інформацією з працівниками апарату Конґресу. Зважаючи на те, що члени Конґресу мають дуже насичений робочий графік, адвокаційні зустрічі та обмін інформацією часто відбуваються на рівні помічників і радників сенаторів та конгресменів. Як відомо всім, хто знайомий з вашінґтонською політикою, помічники й радники відіграють вирішальну ролю – особливо в апараті ключових комітетів – у підготуванні законопроєктів, резолюцій, заяв, пресрелізів та доповідей. Чимало з цих професійних працівників апарату особисто добре знають і підтримують Україну.

Висновки

Чому Конґрес протягом вже ста років так багато цікавиться Україною? Справді, має значення чутливість до бажань виборців — коли конґресмени й сенатори реаґують на звернення американських українців зі своїх виборчих округів. Але в багатьох конґресменів практично немає виборців українського походження, проте вони щиро вірили й вірять у ідею незалежної, вільної, демократичної України, де поважаються права людини — особливо у світлі трагічної історії України ХХ ст. Ще більше вони обурені російською окупацією Криму та триванням штучно створеної війни на Донбасі, грубими порушеннями міжнародного права й порядку. Незважаючи на теперішні глибокі міжпартийні протиріччя у Конгресі, в питаннях України існує широкий консенсус. За рідкісним винятком, як республіканці, так і демократи, як в Сенаті, так і в Палаті представників виступають за незалежну й демократичну Україну. Така двопартійна підтримка України триває вже ціле століття. Хоча можна стверджувати, що в радянські часи Республіканська партія займала більш рішучі антикомуністичні та антирадянські позиції, у Демократичній партії теж завжди існувала сильна течія, яка була занепокоєна радянською загрозою і підтримувала Україну. А тепер, звичайно, обидві партії добре усвідомлюють загрозу для України та міжнародного порядку з боку путінської Росії.

Отже, головна тема, яка об'єднує всю роботу Конґресу стосовно України – це тема свободи. Національні права, права людини, людська гідність, демократія – всі ці питання, що Конгрес так чи інакше піднімав протягом цілої сотні років, тісно пов'язані та мають спільну основу, а саме поняття свободи. Тема поневолених націй підкреслювала свободу для народів; тема релігійної свободи звучала у вимогах свободи для таких Церков, як УГКЦ та УАПЦ; тема особистої свободи була у виступах на захист українських політичних в'язнів; законодавчі акти та резолюції щодо пам'яті про Голодомор підкреслювали, що морення голодом було найжорсткішим знищенням свободи. Подібним чином, конгресові документи про НАТО націлені на підтримку свободи України шляхом зміцнення її безпеки. Закон про нормальні торгівельні відносини стосується зміцнення економічних свобод. Численні слухання,

брифінги, заяви про стан демократії, прав людини і верховенства права в Україні — це зусилля, спрямовані на розширення сфери свободи, розширення прав і свобод українського народу.

Коли Конґрес приймав резолюцію про поневолені народи, і коли він відзначав пам'ять про незалежність України в 1918 році, і коли він приймає закони й робить інші зусилля, щоб допомогти Україні протистояти аґресії Росії та зберегти її суверенітет та територіяльну цілісність — у всіх цих діях захист свободи був і є основним мотивом діяльности Конґресу. Зрештою, незалежна, суверенна, демократична Україна – це і є вільна Україна.

Конґрес США вже сотню років стоїть на передових позиціях у захисті та підтримці свободи для України та свободи в Україні. Конґрес може пишатися сильною двопартійною підтримкою України. Але належить ще багато зробити далі, допомагаючи Україні протистояти російській аґресії та підтримуючи розвинуте демократичне европейське майбутнє, яке вільно обрали українці.

Український переклад: Петро Войцехівський

Про автора:
Орест Дейчаківський працював у Комісії з безпеки та співробітництва в Европі (Гельсінкська комісія США – організація Уряду США, що складається переважно з сенаторів та конґресменів) від 1981-го по 2017 року. За 35 років роботи він відповідав і за українські питання в її діяльності. Він працював у складі багатьох офіційних делеґацій США в ОБСЄ (та її попереднику КБСЄ), також був спостерігачем на виборах в Україні та в інших країнах. В теперішній час Орест Дейчаківський є віце-головою ради директорів Фундації „США-Україна" та членом консультативного комітету Американсько-української бізнесової ради. Також він веде щомісячну колонку коментарів у газеті „Ukrainian Weekly" під назвою „Погляд на Вашінґтон".

Лев ХМЕЛЬКОВСЬКИЙ

ІСТОРІЯ ВАСИЛЯ БОЛОНКИ З МОНАСТИРИЩА

У своєму архіві я знайшов пачечку давніх листів Василя Болонки, з яким я ніколи не зустрічався, але мав листування. Я прочитав листи, з яких постав образ простої української людини з невеликого міста Бутвина в Пенсильванії, яка усе життя працювала для Америки, а також для себе, радіючи, що Америка дає життя тим, хто працює. Раджу їх прочитати.

Вельмишановний пане редакторе! Прилетів з Фльориди і мене зустріла несподіванка: сусідка принесла торбу з листами і дві книжки. Це була радість для мене, бо Україну я трохи бачив, але все одно багато дечого не бачив. Отож „Портрет України“ мене дуже зацікавив, і я Вам дуже дякую. Я знаю, що Ви часто буваєте на нашій батьківщині, і може Ви коли поїдете знову, то передайте привіт від мене містечку Цибулів, моєму районові Монастирищу, Христинівці, нашій любій Умані. Ще раз дякую за книжки і з глибокою до Вас пошаною Василь Болонка. 10.22.2004 р.

Дорогий земляче! Я вітаю Вас з Днем незалежности України, а також вітаю усіх редакторів й усіх працівників „Свободи“ та бажаю доброї праці для нашої, уже самостійної України, і щоб Помаранчева революція і обіцянки нового президента збулися у нашій багатостраждальній Україні. І щоб усі заспівали „Щоб наша доля нас не цуралась, щоб краще в світі жилося“. Дістав Вашого листа й дуже вдячний, що пише мені мій земляк, бо може колись ходив тією самою дорогою, що і мої дитячі ноги бігали понад жовтими житами на нашій Україні. Але я почуваюся не дуже добре, що Ви витрачаєтеся на моє листування, на марки, а головне тратите час. Андрійову маму усі кличуть Марія і так писали в американських газетах, як вона була головою СУА в Честері, я Вам наче вислав декілька уривків з американських газет. Андрій уже закінчив школи і його послали на шість місяців на тренінг, бо він мріє є бути детективом і мусить пройти усі кримінальні правила, фізичні і розумові, бо так вимагає поліційний закон. Зараз він займає посаду помічника в бюрі шерифа, а також виконує службу рекрутера в штатах Флорида і Джорджія. Я дзвонив до Андрія, щоб він мені прислав фотографію, а там якраз проходив буревій і не міг дозвонитися. Я Вам висилаю його візитову картку і як бачите він тепер займає дві посади. А тому що моя дружина нагримала на мене, що я так часто турбую Вас і Ви витрачаєте час і гроші на мої примхи, то вона заставила мене вислати Вам пару доларів, щоб покрити Вашу пошту. З глибокою пошаною до Вас і бажаємо доброго здоров'я. Василь і Марія Болонки

Вельмишановний пане редакторе! Дякую за листа, якого Ви мені так швидко вислали і стараюсь подати відповіді. Андрій наш народився 20 грудня 1967 року в Честері, Пенсильванія. Англійської мови не знав, аж поки почав бавитися з американськими дітьми, бо у нас в хаті уживалась лише наша українська мова. Аж до коледжу вчився лише у приватних католицьких школах. Спершу ми його віддали в приватну Українську греко-католицьку школу при церкві Святого Духа в Честері. Там була година української мови. Після тієї школи ми його послали у вищу школу Святого Джеймса, де навчались самі хлопці. Він брав участь у танцювальній групі, яка була при церкві Святого Духа в Честері. У День незалежности Америки виступали на телевізії у Філядельфії. Маму Андрія звати

Марія і він каже, що на світі кращої мами немає. Дружину мого сина звати Кім і вона працює у компанії RF/Max, мають доньку Рейтон, чотири роки. Оце думаю її вписати до Українського Союзу. Після закінчення школи Андрій поїхав на Флориду і став навчатися у Emby Riddle Aeronautical University як 17-річний юнак. Після закінчення університету вподобав собі кримінальну справу і за рекомендацією шерифа в Порт Сейнт Люсі його покликали і після довгого інтерв'ю і лікарської перевірки прийняли в Поліцейську академію, а по закінченні навчання його вибрали як найкращого студента у „Індіан Рівер Коледж" вивчати кримінальну справу. Він і досі вивчає усі поліційні закони, хоча й досяг посту детектива. Отже, Ви бачите, що наш Андрій не геній, не професор, але добрий українець, ще малим любив ходити до церкви, прислужував священикові, читав Апостола, але не любив, коли люди його гладили по голові. Мав повагу до старших людей. Вибачайте, що погано написав. Я ще й досі не відійшов від хвороби. Передаю привіт Вам і усій Вашій родині від мене і моєї дружини Марії. Василь Болонка.

Вельмишановний пане редакторе! Їхав з Флориди і по дорозі заїхав до Потомаку, Мериленд, до свого знайомого Михайла Єдинака і Василя Мейса та його мами д-ра Глорії. Там мене зустріла сумна звістка, бо помер наш друг України Джеймс Мейс далеко в іншій країні. Це мене засмутило, бо він був мені трохи знайомий, ми часом зустрічалися в хаті його будучої дружини д-ра Глорії, а також був запрошений на його весілля. Між іншим Васильків дід уже має 95 років і нахваляється, що не пам'ятає такого дня, щоб він не випив чарку горілки. Дід Васильків, хоч народився в Америці, але говорить дуже добре українською. Любить Україну і так виховує свого внука. Він та Василькова мама Глорія стараються його направити на батькову дорогу, любити невідомий для нього край Україну та навчили його української мови. А вдома мене зустріла новина. Через океан, через тисячі миль, прийшло до мене моє місто Умань.70 років минуло і мої мрії здійснилися. Це була для мене несподіванка і я дуже вдячний за такий гарний подарунок. З пошаною, В. Болонка

Вельмишановний пане редакторе! Я Вам дуже дякую за альбом, ми з дружиною довго роздивлялися, думали-гадали, бо то іс-

торична річ, і вирішили альбом подарувати Андрієві. Він завжди цікавився Україною і коли я його закликав, він дуже зрадів. Ще раз дуже дякую. Вибачайте мені, я забув вислати за пересилку альбома і взагалі альбом коштує щонайменше 100 долярів. Мені вже цікаво, як Андрій буде цікавитися альбомом. З привітом земляк Василь Болонка. Бутвин, Пенсильванія, 7.5.2005

Вельмишановний пане редакторе! Який я щасливий, що маю когось, хто, може, ходив колись по тих самих дорогах на нашій рідній землі, де і мої ноги ступали, і я радий, що я на цій заокеанській землі не самітній. І оце в одну чудову неділю, коли приїхали з церкви, ми сиділи на веранді і насолоджувались нашим містом Умань. За столом сидів ще один наш земляк, тут народжений українець називався Янковий. Він любить похвалитися, що його батько приїхав з Київської губернії і жив недалеко від Умані. А тут ще й моя старша сестра мала чоловіка, що теж називався Янковий. Він казав, що його брат залишився в Україні і хто знає, чи ми не якісь там родичі. Він так уважно роздивлявся альбом, що навіть не чув, як жінка кликала на сніданок, а в мене серце раділо і я про вас згадав, про земляка свого. Я так радів, бо хоч з книжки, а повіяло Україною і тими зеленими вербами, що у нас над річкою росли. За Ваш труд і за радісну згадку про Україну, яку Ви мені постарались, я Вам дуже дякую і бажаю доброго здоров'я. З привітом до Вас Ваші земляки Василь і Володимир.

Вельмишановний пане редакторе! Альбом листоноша приніс, картку теж дістав і велике Вам спасибі, що мене не забуваєте, бо я кожною новиною цікавлюся. Дуже дякую за смішний листочок, я сміявся і дружина сміялася. Ви щось натякнули про мого сина Андрія. Колись О-КА писала у „Свободі", що кожна мама думає, що її діти є генії. Наш Андрій не є геній, він лише є добрий українець, довголітній член Українського Народного Союзу (Відділ 231-ий), ще покійний Пастушок, мій бувший сусід, записав його до Союзу. Наш Андрій добре володіє українською мовою, пише і читає, бо дуже любив... Він ще малим декламував „Іван Підкова" на багатолюдній сцені. Тепер, хоч він і молодий, але дійшов від простого заступника до детектива в штаті Флорида. Вибачайте, що я так розхвалився. Я зберігав усі програмки з усіх академій і свят, де мій

Андрій виступав, а якби Ви бажали подивитися і провірити, що то правда, я можу Вам вислати з умовою, що Ви вишлете назад і я, звичайно, заплачу за пошту і за Ваш дорогий час. Це я так, якщо Ви матимете час подивитись. З глибокою до Вас пошаною Ваш земляк Василь Болонка.

Вельмишановний пане редакторе! Я потребую помочі, може Ви мені допоможете. Наша церква буде святкувати 75-річчя, як була збудована і на другий місяць до нас завітає Владика Константин, а тут парафіяни вибрали мою дружину Марію зустрічати Владику хлібом і сіллю. Вона мусить спекти хліб, що дуже легко, а от маленьку промову скласти – це вже інша справа. Хоча я їй в інших випадках і помагав, але тут я не в силі. Буду Вас просити на одну або дві хвилини, щоб Ви мені помогли написати це привітання. Я Вам цієї допомоги не забуду. Привіт Вашій дружині. Владика приїде 8.05.2006. З привітом Василь і Марія Болонки

Вельмишановний пане редакторе! Мушу написати до Вас листа, бо дружина мене трохи пробрала, каже, що пан редактор висилає до тебе листи, а я Вам навіть не вислав за поштові марки. Каже, що я хотів би усе задаром. Я вибачаюся і висилаю Вам пару долярів за поштові марки. Мені дружина оповідала, що вона мешкала до самої війни в містечку Летичів. Тоді там жило багато польського населення і в містечку був великий польський костьол. Чи це те місто, де Ви були в школі недалеко від Летичева? З повагою, В. Болонка

Вельмишановний пане редакторе! Для мене було несподіванкою, що Ви хотіли приїхати на наше святкування, але жаль, бо вже запізно. Квитки випродались до 12 серпня і місця вже усі зайняті. Люди, які приготовляли свято, ріжні замовлення зробили наперед і все є приготовлене. Але ще не все запізно, ще будуть свята, бо ми ще живемо і буде якась нагода. Мій телефон 610-494-1735. Я дістав Вашого листа і все, що там написано було дуже гарно, за що я Вам дуже дякую і моя дружина також. Мені дуже приємно, що Ви мені ніколи ні в чому не відмовляєте, тому я ніколи не забуду Вашої доброти. Шкода, що ми уже в літах і надходить старість. Мені написав з Канзас Сити д-р В. Кухар, що він також жаліється на серце.

З великою я пишу Вам цей листочок вдячністю, що така людина як Ви багато мені помагаєте у скрутну хвилину. З привітом до Вас я і моя дружина Марія. Доброго Вам і Вашій дружині здоров'я. Ще раз дякую. Василь Болонка.

Вельмишановний пане редакторе! Оце прийшов пакунок з чорним хлібом аж з Вайлайлу, Ню-Джерзі, кума прислала, то я згадав, як Ви писали, що купували чорний хліб, то висилаю пару доларів на чорний хліб, бо я люблю хліб, щоб виглядав як домашній. Андрій уже скінчив школу і буде інструктором в поліцейській академії. З пошаною до Вас і вашої дружини Василь і Марія Болонки. Дякую за добро, що Ви для мене зробили. 6.12.2006 р.

Вельмишановний пане редакторе, дорогий земляче! Листоноша поклав у скриньку книжечку „Мобілізовані на смерть", я дуже дякую і якнайскоріше хочу вам вислати рахунок, але біда, що газету уже забрала моя знайома і я не знаю, скільки коштувала книжечка, старий роблюсь і забуваю. Але мене виручила моя дружина. Каже, чого ти журишся? Вишли 50 дол. і буде все добре, це ж твій земляк. Може він колись ходив по тих дорогах і стежках, що й ти, а ми земляків тут не маємо. Отже, я так і зробив. Ще хочу подякувати Вам за вірш, що Ви мені написали. Дружина сміялася, що, мов, дожився, що і вірші по тебе пишуть. Місто Умань від мене було лише 40 км і я мріяв побачити і подивитися як воно виглядає, але моя мрія не збулась, бо настала війна. Буду просити, коли маєте щось нового, то вишліть мені. З глибокою до Вас і Вашої дружини пошаною Василь і Марія Болонки

Вельмишановний пане редакторе! Велике спасибі за книжку, дуже цікава, бо я знаю Флориду як свій Бутвин. Найбільше мені знайомий Норт Порт, я там колись відпочивав кожне літо, ходив до церкви, знав багато людей. Я завжди жив у одного канадського власника мотелю недалеко церкви і недалеко „Калабані" і я просто з ним подружив. Вечорами довго говорили на ріжні теми, ну і звичайно за доброю чаркою та смачними варениками. Вибачайте, що я багато Вам надокучаю своєю писаниною, але за книжку дякую. З глибокою до Вас пошаною В. Болонка та доброго здоров'я Вам і Вашій дружині.

Вельмишановний пане редакторе! Я прочитав Вашу карточку і дуже дякую, що повідомили мене, що маєте альбом. Я був довший час дуже хворий і думав, що побачу вже правдивих ангелів небесних. Але син прилетів з Флориди, завіз до шпиталю, на мене трохи накричав, що занедбав себе так, там він з кимось поговорив, показав якусь блискучу відзнаку (він шериф у Сейнт Люсі) і мене таки добре лікували, так що я почуваюся уже добре, але пишу ще погано, то Ви мені вибачайте. Бажаю Вам і Вашій родині доброго здоров'я. З глибокою до Вас пошаною Василь Болонка

Дорогий пане редакторе! Я є Марія Болонка, дружина Василя Болонки. Вибачаюсь, що у Вас забираю час. Мій чоловік Василь Болонка у лікарні, він дуже серйозно хворий - строк. Дуже прикро мені Вас турбувати, але я мушу, бо він Вас дуже уважав і любив. Ми тут одні майже із наших людей і то прикро, але мушу якось „тягнути". Наш син приїхав з Флориди, але то на пару днів. Я дуже вибачаюсь, що турбую Вас, але я нервова стала і мені немає кому пожалітись. Прошу Вашої молитви. І дякую за все Вам.

* * *

Згадка про мого чоловіка покійного Василя Болонку

Запізналась я з Василем в Німеччині уже по війні. Він працював шофером в американській компанії (трок-драйвером), допомагав людям, німцям, що залишились без даху і вишукували свої речі в підвалах розкиданих.Треба бути дуже чемним, щоб нічого собі не узяти з речей. З Німеччини ми виїхали до Бельгії, то була наша перша еміграція. Там ми разом працювали на фабриці, що виготовляла сітки до авт „Дж. Моторс". Василь доставляв матеріал до авт. Він там робив довгий час, і ні одного дня не пропустив і за те діставав грамоти від компанії „Дж. Моторс". Василь не любив хвалитися, взагалі не був хвальком. Був тихий, але добре начитаний, бо ніколи не йшов на відпочинок без книжки, а він їх мав досить, бо завжди виписував. Мав гарну бібліотеку. Завжди, як хтось щось потребував, то він мав. Перша еміграція була у Бельгії, де треба було працювати у шахті. Там він довго не міг робити, бо його

легені уже були забиті порохом і він не міг дихати. То він по знайомству якогось українця (бельгійця) дістався до санаторії хворих на легені і його вилікували, але у шахті, всередині, він уже не міг працювати. То йому дали роботу на поверхні шахти, але там було ще гірше повітря й він там не зміг робити. Тоді що? Треба десь виїжджати в інші країни. А з його здоров'ям не приймали. Ось так ми й лишились у Бельгії. Але лишім то. Вибачте мені за моє драпання, я дуже нервова стала і не в силі даже писати. Ми мали добре життя разом. Спокійне. Він ніколи не сварився і ніколи не сперечався, бо наші люди любили бавитися у „панів", а ними не були, але то без нарікання. Любив книжки і любив читати, він мав велику бібліотеку, що завжди усі нею користувалися. Любив Андрія. Ніколи для нього нічого не жалів. Андрій пише і читає по-українському, це уже моя заслуга. Я завжди з ним говорила по-своєму і він говорив уже навіть без акцента. А тепер я осталась сама. Андрій має свою сім'ю і теж не так легко. Але що можна вимагати? Василь хотів ближче до Флориди, ближче до Андрія, але судьба бере своє і з тим треба змиритися. Дуже будемо, дорогі приятелі, Вам вдячні за Ваш труд і за Ваші милі слова співчуття. Я вас так скоро не забуду, не лишу. Ви гарні, співчутливі, розумні, начитані люди, а таких тепер не так скоро знайти, ще треба чекати нового покоління, але то уже для нас запізно. Дякую сердечно за все, що Ви єдині турбуєтесь нами. Щасти Вам, Боже, всіх добрих ласк і здоров'я.

Марія Болонка

* * *

Василь Болонка помер 3 березня 2008 року, залишивши в журбі дружину Марію і сина Андрія з родиною. 6 лютого 2004 року газета надрукувала його спомин про дитячі роки „Заповіт діда Якова". В. Болонка походив з невеликого села Аврамівки, яке тепер стало передмістям теж невеликого районного містечка Монастирища на Черкащині. Коли він був ще хлопчиком, стався Великий голод. Усі померли. Хлопчик теж помирав з голоду у ямі біля шляху, але побачили його двоє дівчат, з яких одна була дочкою директора цукроварні, а друга – служницею в цій родині.

Дівчата перетягли помираючого у хлів біля свого дому і почали носити йому їжу. Поволі хлопець повернувся до життя, і про нього треба було сказати батькові, директорові. Той влаштував малого в дитячий притулок, де він і ріс до часу, аж міг вже вчитися професії. Але почалася війна і учнів німці вивезли його на Захід, до примусової праці. Так В. Болонка опинився у воєнній Европі. Там зустрів Марію, дівчину з Летичева.

В. Болонку поховали на українському цвинтарі, в Савт Бавнд-Бруку, де вже давно він купив собі місце біля церкви, на будову якої одним з перших зробив пожертву.

* * *

Василь Болонка розповів...

Це було, коли вишні розквітали в садах, зарослих бур'янами, а з півночі чорні клуби хмар покривали село Аврамовку і пливли небом десь у чорне неоране поле. Хата моя стояла лише через дорогу від „гулярні" (так у нас називали ґуральню), яка, здавалося мені, врятувала моє життя. Батька за щось забрали. Говорили сусіди, що він був в якійсь армії і бився з червоними. Мати і менша сестра уже лежали в спільній ямі на цвинтарі, бо повмирали з голоду. Уже три тижні, як я залишився сиротою у порожній, непаленій хаті уже на все життя. Я знав, що мушу умерти так, як умирають усі мої сусіди і мої товариші, з якими я бавився у зеленому садку чи на дорозі, бо так сказав той чоловік, що був старшим, коли в нас розбивали піч, думаючи, що ми там заховали хліб.

Хоч я був худий і виснажений, проте, дивлячись на свої ноги, я був спокійний, бо вони ще не були опухлі, так як в моїх товаришів, які повмирали, і я бачив, як їх брали за руки і за ноги, вкидали на віз і везли десь на цвинтар. Своїм життям я мушу бути вдячний своєму новому знайомому, трохи меншому за мене. Він недавно приїхав на „гулярню" з батьками і оселився в хаті багатого селянина Ду-бограя, уже репресованого. Мого знайомого звали Гришою, а батько його працював старшим бухгалтером на „гулярні". Я не питався Гриші, де вони беруть хліб і все до хліба у ці для мене страшні і голодні дні, бо вся моя увага була на тому шматочку хліба, що мені приносив у кишені Гриша і я з жадібністю поїдав його

перед очима мого рятівника. Часом Гриша не приходив, і тоді я, голодний, ішов і тинявся коло хати директора „гулярні“ - товстого чоловіка, якого робітники називали добрий Бронштайн - за його доброту і лагідність до робітників. Часом його робітниця виносила мені черствого сухаря або яку картоплину. Одного дня Гриша прийшов якийсь розгублений і десь поспішав. Він витягнув з кишені шматочок хліба і майже з плачем промовив до мене:

– Я мушу іти, Василю... Мені тато заборонив виходити на вулицю...

Гриша побіг, а я залишився із своїми страшними думками, бо знав, що аж тепер я мушу умирати...

Десь у садку заспівала пташина і збудила мене із страшних думок. Я вузенькою стежиною пішов через садок відвідати своїх товаришів. Коло хати зустрів мене дід Яків лагідною, але і сумною усмішкою, і сказав, що хлопці пішли у район, може, де зароблять або випросять шматок хліба. Говорили люди, що дід Яків був розумний чоловік, любив оповідати про старовину, про життя давно минулих літ, та про те, як він колись любив господарювати на своїй власній землі. Дід Яків оглянув мене і промовив:

– Ти, Василю, як я бачу, тримаєшся добре, правда, худий, але ноги ще не опухлі, це добрий знак... Сідай коло мене, я тобі щось буду казати, а ти слухай...

Я сів на піврозваляній призьбі і чув, як у хаті плакали діти - це були дідові правнуки. Вони просили їсти, а їхня мама теж плакала і теж просила у когось порятунку. Я дивився на діда Якова, і мені його стало жаль. Дивлячись на його худе обличчя, запалі і сумні очі, уже пожовклий зморщений лоб, я думав, що він має не менше, як сто років. Висохлими і синіми губами він починав свою скаргу на когось мені незнаного, до людей мені невідомих, до людей жорстоких - пришельців із північного краю.

– Іди, Васильку, сідай коло мене та послухай мою немудру промову... Бачиш, синку, у мене сім’я велика, і я знаю, що ми усі повмираємо, але мусить бути якийсь Божий, християнський порядок. Отож я буду робити заповіт... Знаєш, що то є? Це коли людина народилася першою, то мусить умирати першою, а коли людина народилася останньою, то вона мусить умирати останньою. Це тепер так, Василю, бо кат забрав у нас останню картоплину. Коли у нас

розбили комин, розвалили хлів і клуню, вимили останню зернину, то мій заповіт буде інакший...

– А що це таке заповіт, дідусю? - запитався я у діда Якова.

– Це синку, колись було, як батько лишав синові чи донці хату чи город, чи воли або коні, або навіть ціле хазяйство... Так колись заповідав батько дітям своїм. А що я заповім дітям своїм? Мене ограбили, все, що було в коморі, забрали, в хаті мені лишили одні ями, лише зоставили одні ночовки, в яких баба тісто колись місила. А мій заповіт буде інакший, перший буду умирати я, бо я найстарший, за мною буде мій син Петро, пізніше жінка Горпина, ну, а потім їхні діти, від найстарших до найменшої Оленки. Ти, Василю, як не умреш, то не забудь своїм дітям чи онукам розказати, як ми з голоду вмирали. Ти, Василю, розкажеш своїм дітям про мій заповіт... Вже й хлопці прийшли з міста, може, принесли щось, бо он як діти плачуть...

Мої друзі прийшли з району не такі уже й веселі. Там коло пекарні юрба хлопчаків накинулись на стару хлібину, але Дмитро перший був коло неї, - під пахву і додому тікати... Отак і день проминув. Правда, хлібину розмочили у воді та й повечеряли всі разом. Дмитро і мене запросив до хати, і я, хоч голодний був, але пригадав дідів заповіт і передумав, піду - може, Гриша вийде та хоч сухаря принесе...

Гриша у той вечір не прийшов, і я сидів під хатою і думав свої невеселі думи. На небі уже засвітились перші зорі, а від сусідів доносились передсмертні зойки умираючих від голоду людей. Хтось на селі стогнав і просив хліба, а в темному садку кричала сова і наводила на мене великий страх. Чомусь хилило на сон, мої очі непомітно закривались. Я пішов у темну хату і в пітьмі сів на тверду, рядниною застелену лавку. Я сидів голодний і думав про хліб. Я був дуже голодний у той зоряний вечір. Я дивився через вікно на зорями всіяне небо і мріяв знайти там свою маму і Ніну. Бо ж вони мусять бути там десь, на небі. Може, вони заглядають на нашу хату та хочуть забрати до себе і мене? Може, вони на мене чекають?..

Я лежав на твердій лаві і думав одне і те саме: чому у нас немає хліба, чому у нас якісь чужі люди забрали муку, в льоху було трохи бараболі – теж винесли і на віз вкинули, а там, де лежало трохи пшона, теж забрали... І мої думки розпливалися в темноті і ніяк не могли зійтись до моєї голови і мені пояснити про страшну голо-

дівку. 51 ніяк не міг зрозуміти, чому люди умирають, бо не мають що їсти...

Проходили довгі для мене дні, а ще довші ночі. Гриша виходив дуже рідко, виносив мені кусок хліба і зразу ж зникав. Я все більше ставав чомусь дуже втомлений, бачив, як мої ноги напухають, наче хтось їх наливав водою. Я уже навіть не звертав увагу на отих сухоребрих коней і старі вози, що скрипіли, навантажені мертвими людьми, яких возили на цвинтар.

Одного дня я прокинувся пізно, і побачив, як сонце світило у наше маленьке віконечко і його проміння заглядало у нашу розбиту піч і помаленько посувалось на лежанку та ховалось десь у кутку нашої бідної кімнати. У цей ранок Гриша не прийшов і я його більше ніколи не бачив.

На селі стогнали люди, умирали попід тинами, на дорогах, у бур'янах лежали старі і діти, їхні руки були простягнуті в останній раз до когось невідомого за шматочком хліба... По вузенькій доріжці, через зелений садок, я ішов, щоб провідати діда Якова і своїх товаришів. Було важко іти, я насилу пересував опухлі ноги, а на подвір'ї діда Якова було тихо, і в хаті було тихо, не чути стогону дітей, і в моїх грудях щось похололо...

Я увійшов у незамкнену хату і на порозі ледь не впав з переляку. Дід Яків лежав на спині і ніби дивився відкритими очима на стелю, а руки і ноги, з покрученими пальцями, лежали на глиняній підлозі і вже не рухались. Я стояв на порозі і дивився на мертвих людей... Всі вони повмирали з голоду – старі, молоді, малі, лише дідового сина жінка Параска наче ще ворушила пересохлими губами, може, просила хліба, а може, мені так привиділось, бо я дуже тоді перелякався...

Я уже хотів виходити з хати, як зауважив у кутку малого Олексу, він сидів на землі, спершись спиною об обдерту стіну, і тримав на колінах, обнявши руками, найменшу Оленку. Вона дивилась на мене великими чорними оченятами... Я знаю, вона думала, що я для неї приніс щось їсти або шматок хліба, а я сам нічого не мав, я сам буду невдовзі умирати. Я бачив, що Олекса уже був мертвий, на його обличчі сльози залишили тоненькі сліди, коли він плакав в останній раз. Він теж не розумів, чому люди умирають, чому йому ніхто не подасть шматочок хліба. Руки обняли Оленку і так закостеніли, наче він боявся сам умирати, а Оленка ще ворушила

устами і дивилась на мене. Я чомусь поліз у кишеню з надією, що там знайду якусь крихту, але в моїх стареньких штанцях було порожньо. Я стояв на порозі, дивився на Оленку і чув, як по моєму обличчю потекли сльози. Я дивився, як умирала Оленка, і плакав. Я чомусь не міг переступити поріг, стояв і дивився на Оленку, дивився і знав, що вона помре на колінах свого братика ще цієї ночі, вже останньої для неї, вона буде когось виглядати з шматочком хліба в руках, вона буде когось виглядати...

Щось тоненькими струмочками потекло по моєму обличчю, щось покапало на мої коліна, на втертий поріг. А на мене дивились дитячі очі, великі очі, вони уже прощались з тихим вечором, з ясними зорями, які незабаром усіють темне весняне небо. Я стояв на порозі і плакав. В останній раз подивився на мертвого Олексу, на його померклі очі, повернувся і, як п'яний, пішов вузенькою стежиною до своєї хати. Біля хати я сів під тином і дивився на сільську дорогу. Була надія, що ось може вийде Гриша і принесе мені в кишені шматочок черствого хліба. Гриша не вийшов, хліба не приніс, а мені усередині наче стало легше, я вже ніби нічого не бачив, я тільки чув як на дорозі заскрипів старий віз і поїхав туди, де виднівся зарослий бур'янами сільський цвинтар.

В моїх очах темніло, і я дивлячись на темне небо, непомітно заснув. Хтось легесенько доторкнувся до моєї руки... Я почув дотик чогось невідомого, наче мама моя прийшла до мене, і я відкрив очі. Кучеряве волосся, чорні очі і кругле, дитяче обличчя з повненькими губенятами так мило дивились на мене. Це був ангел, той ангел, про якого мені мама не раз розповідала. Отож я уже помер і живу на небі, а біля мене сидить ангел, і я знаю - він принесе мені хліба, принесе молока, бо я хоч і на небі, але їсти мені так дуже хотілось, як ще ніколи.

Але що це?.. Це саме село, така сама „гулярня" і димар високий стоїть над заводом, і дим чорний, як завжди димить і стелиться над селом, покриваючи хати і сади своїм чорним покривалом. У мене все перемішалось, я нічого не розумів, чи й на небі люди вмирають з голоду, „гулярня" з великим і високим димарем, що виробляє спирт у нашому селі. А де ж мій ангел?.. А може, його тут не було, може, я ще живий, може, то Оленка була, я ж чую як вона плаче, а може вона вже нежива?

Я заплющив очі і вже нічого не чув, і нічого не бачив, я лише почув, ніби мене хтось підіймає, ніби мене хтось десь несе чи веде, а в грудях похололо: це, певно, на цвинтар? Я чув, як хтось мене помаленьку поклав на суху солому, хтось ласкаво до мене заговорив, а потім усе затихло. І знову хтось мене бере за голову, помаленько підіймає, розтулює мої уста і щось добре полилось у мій рот, отак, ніби молоко... То було щось добре, і я ще дуже хотів пити, але мені уже більше не дали, лише поклали мою голову на солому і все затихло. Мені зробилося добре і я знову заснув. Невідомо, як довго я спав, але коли я розплющив очі, то побачив маленьке віконечко і навколо дерев'яні стіни, а напроти були зачинені двері. Де це я опинився? Хто мене приніс? Я вже знаю, це - ангел... Я ворухнув пальцями, підняв трохи ногу - так, я ще живий. І на землі ангели бувають, бо ж і молоком мене напоїли.

Я лежав і дивився у маленьке віконечко і думав невеселі, якісь загадкові думи. Хто мене сюди приніс, хто дав молока, хто до мене так ласкаво говорив? Я собі пригадав, як моя мама лежала на землі і з голоду умирала, а я сидів, плакав, і не знав, що мені робити. Мама пальцем мене покликала та ледь торкнулася моєї голови і тихенько до мене промовила:

– Сину мій, не умирай, бо ти ще малий... Божа Матір і ангел хай тебе бережуть, хай відвернуть голодну смерть від тебе, сину мій...

Моя мама опустила руку на груди свої і вже ніколи до мене не говорила, вона умерла з голоду.

Скрипнули дерев'яні двері, і сонячне проміння освітило невеличкий хлівчик, певно збудований першим господарем, і невелику купку соломи, на якій я лежав - голодний і безсилий. У дверях показалась уже доросла дівчина, і я побачив, як вона тримала в руках маленьку пляшку і ще щось, замотане у невеличку хустинку, а за нею усміхався мій ангел, той самий, що торкався моєї руки ще там, під тином. Дівчата підійшли до мене і знову напоїли мене молоком та дали невеличкий шматочок білого хліба. І я повірив, що на землі теж існують ангели, бо ось же сидить біля мене ангел – кучерява, з великими очима дівчина. Я випив молоко з хлібом, подякував і подивився на дівчат, а дівчата дивились на мене. Тоді старша мене запитала:

– А як тебе звати?

– Василь...

– А мене – Наталка, а це – Міра, донька директора заводу. Вони ще мають маленького хлопчика і я помагаю доглядати маленьку дитину. Міра мене попросила, щоб я тебе привела сюди, у цей маленький хлівчик. Вона не хотіла, щоб ти умирав під тином у бур'яні. Сиди тихо, не виходь на двір, щоб тебе хто не побачив, а надвечір ми ще прийдемо.

Дівчата пішли до дверей, а коли Міра зачиняла двері, то подивилась на мене і усміхнулась такою усмішкою, якої я уже ніколи не міг забути у своєму довгому житті.

Щодня до мене приходили дівчата і приносили мені їсти і пити, а мій ангел, красуня Міра, кожний день до мене усміхалась і доторкалась легенько до моєї руки. Одного дня прийшла до мене Наталка з відром повним води. В клунку вона мала замотані штани і сорочку.

– Слухай, Васильку... – промовила до мене Наталка, – сьогодні добре помийся, надягни чисту сорочку і чисті штани. Це Міра просила, щоб тобі принести... Тебе скоро заберуть звідси, я чула, як говорив Мірин батько, що він шукає для тебе якусь школу аж в Монастирищі...

В мене в грудях похололо.

– Я не хочу йти в Монастирище, я тут люблю, – розгублено відповів я Наталці.

– Тобі неможливо довше тут залишатись, ти вже великий і мусиш іти до школи, так сказав Мірин батько.

У цей день я добре помився і надягнув на себе чисту сорочку і штани, а коли прийшли дівчата, то Міра на мене так подивилась ніби перший раз мене побачила. Дівчата у цей день були дуже задоволені, бо сказали, що я виглядав уже гарним хлопцем, а Наталка пожартувала, що я гарний, чорнявий хлопець, лише треба, щоб мене хтось постриг.

Прийшов час і в останній раз відчинились у моєму хлівчику двері. Зайшли Наталка і Міра та принесли невеличку валізку. Наталка на мене дивилась синіми очима, і я думав, що вона заплаче. Вона поставила коло соломи валізку і взяла мене за руку.

– Тут, Васильку, для тебе Міра постаралась на перший раз, що тобі буде потрібно. Завтра прийде чоловік і повезе тебе в Монастирище. Це буде твоя остання ніч у цьому хлівчику, а з нами тепер прощайся...

Наталка підійшла до мене, взяла мою руку і ніжно поцілувала мене в лице. Я почув, як моє лице зашарілось, зробилось гаряче. Мене ж, крім мами, ніхто ніколи не цілував. Міра стояла біля відчинених дверей, і я думав, що вона плакала. Я підійшов до неї і взяв її за руку та легенько потиснув. Це було перший раз і останній, і я бачив як її личко почервоніло, вона підняла очі та подивилась на мене якось сумно-загадково, так, ніби ми прощались уже на віки-вічні.

На другий день я прокинувся дуже рано, ще навіть сонце висіло десь за селом, а я вже помився, в чисту сорочку і штани убрався та чекав на чоловіка, що мав прийти і вести мене у якусь невідому школу. Але який я був здивований, коли рипнули двері і в комірчині показались невідомі люди. Зайшов досить поважний чоловік, ще молодий і приємний, потиснув мені руку, і сказав, що він – Мірин батько, а це з ним його дружина, Мірина мама. Я подивився і побачив ще молоду жінку, яка пильно на мене дивилась, і ледь кінчиками губ до мене усміхалась та тримала в руках пакунки.

– Гарний парубок буде з тебе, – промовив Мірин батько, – підеш у школу. Я постарався для тебе все, що потрібно... Сирота? Знаю, подякуй Мірі, вона тебе врятувала. А тепер поснідай і збирайся в дорогу.

Поклали на землі для мене хліб, молоко, шматок ковбаси, попрощалися і зачинили за собою двері.

Я снідав і думав немудрі свої думи: пригадав свою маму, як вона умирала, своїх товаришів, маленьку Оленку. Як я під тином теж умирав. Але Божа Матір і ангел мене врятували, вони мене нагодували, вони мене напоїли, і на соломі м'якій поклали... Але чому вони мають що їсти, а ми не маємо?.. Думи мої перебив дядько з довгими вусами, і з брудним кашкетом на голові та з батогом в руках.

– Збирайся хлопче, поїдемо в Монастирище, товариш Бронштайн приказав мені відвезти тебе в якусь там школу...

Він взяв мою валізку, і ми пішли до заводської брами, минули Мірину хату, а там уже стояв невеличкий старий візок, запряжений у худючу рябу конячину. Ми посідали на віз і рушили у невідому мені дорогу. Лише через шлях ми минали мою хату, я бачив старі почорнілі ворота, перелаз і заросле бур'янами подвір'я. Я побачив вузеньку стежину, що тягнулась до хати дядька Якова, і мені при-

гадались Олекса і Оленка, як вони вмирали з голоду на сирій землі, притулившись до почорнілої стіни у пустій хаті.

Щось підступило до мого горла і я заплакав, пригадуючи оті тяжкі для мене, голодні дні. Вусатий дядько повернувся до мене, подивився, що я плачу і запитав:

– Певно, всі у тебе повмирали?..

– Мама і сестра умерли, а батька за щось забрали...

– Не тільки в тебе, синку, повмирали, он дивись, пів села вже вимерло, цвинтар стає малий, повні вози мертвих в одну яму скидають... Отакі часи настали... Ті що на „гулярні“ працюють та на цукроварні, якось виживають... А ти, синку, дякуй нашому директорові, що тебе врятував від голодної смерти, і дивись, мовчи...

Вже сонце добре пригрівало, як ми під'їхали до великого будинку і дядько зупинив конячину та, обертаючись до мене, промовив:

- Приїхали, школярику, бери свій сундук і підемо в контору.

Ми зайшли в будинок і довгим коридором ішли, аж поки мій опікун зупинився і постукав у двері, на яких було щось написано. Коли ми зайшли в кімнату, то я побачив, як за столом сиділа уже досить старша жінка з сивим волоссям, довголиця та з неприємними очима. Вона, не дивлячись на дядька, запитала:

- Маєте папери?

Дядько витягнув якісь папери і подав через стіл жінці. Вона уважно читала якийсь листок, а потім запитала дядька:

- Товариш Бронштайн прислав?..

- Прислав і просив добре поводитись з хлопцем...

- Добре, ви можете йти, ваша послуга закінчена.

Незабаром прийшов чоловік і повів мене коридором, аж поки ми не зайшли кімнату, де стояли, як я побачив, попід стінами вузенькі, всі однакові ліжка. Пізніше я довідався, що це був притулок для хлопців-сирот із навколишніх сіл, що залишились живими під час Голодомору у 1933 році. У школі нас вчили під пильним наглядом вчителів, підготовляли у членство червоних піонерів, пізніше ми мусіли бути готовими стати добрими комсомольцями і боронити партію і Радянський Союз.

...Пройшло три роки від того часу, як мене привезли в школу. Мені уже було 12 років. Я вчився добре, слухав учителів, і одного дня мені почепили на шию червону хустину і сказали, що я уже піонер і майбутній оборонець СССР.

Уже була четверта весна, як я учився у школі, і саме цієї весни, в одну неділю мене чомусь покликали в контору. Секретарка мене повідомила, що на мене хтось чекає в почекальні. Я відчинив у почекальні двері і побачив, що на кріслі сиділа дуже гарна, з голубими очима, дівчина. Це була Наталка, та сама, яка мене врятувала від голодної смерти, та сама добра Наталка.

- Добрий день, Васильку! Як ти виріс!

Наталка тиснула мені руку і дивилась своїми голубими очима на мене. А потім ми сиділи і говорили... Вона сказала, що Міра теж хотіла їхати до школи, але батько їй не дозволив.

- А як село?.. - Я боязко запитався у Наталки. Очі її посумніли, вона задумалась, а потім тихенько промовила:

- Я чула, як казав товариш Бронштайн, що пів села вимерло, але голоду уже немає.

Я просив Наталку привести до мене Міру, бо ж то був ангел, який врятував мені життя.

Кожний рік відвідувала мене Наталка, привозила мені новини із мого села, оповідала, як у мою хату перебрались якісь руські люди, і кожний раз передавала мені від Міриного батька невеличку суму грошей. Одного літа, в неділю, мене відвідали Наталка і Міра. Я зустрічав дівчат у почекальні і не вірив своїм очам. На кріслі сиділа Міра з довгим, кучерявим волоссям, з чорними великими очима. Це - той ангел, що врятував мені життя. Я нічого не бачив, тільки Міру, чорняву красуню із мого села. До мене підійшла Наталка, потиснула мені руку, а потім Міра підійшла і не вірила, що я виріс уже такий великий.

Ми довго говорили і майже зі сльозами прощались, а Наталка на прощання мені шепнула, що вона чула, як Мірин батько говорив, що мене приготовляють записати в комсомол і відішлють у якесь місто, у спеціяльну школу.

В один із теплих днів нас розбудив тривожний гомін. Хтось бігав у коридорі, тупотіли ноги, а ми нічого не знали, аж доки довідались, що німці напали на нашу країну і їхні літаки уже бомбили Київ. Перші хвилини я зрадів, що уже не буду комсомольцем, що я ніде не поїду, але пізніше мої думки змінились. Яке буде моє майбутнє і що з нами будуть робити?

Німецькі танки просувались досить швидко. В школі було повідомлення, щоб ніхто не відлучався від школи, бо нас відішлють

десь у тил. Як я зауважив, що деякі хлопці десь зникають, то я вирішив податись у недалеке село Летичівку. Там десь має жити наш далекий родич і, якщо він не умер з голоду, то я його розшукаю і, може, у нього залишусь жити. Одного гарного дня опинився в селі Летичівці і легко віднайшов свого родича - дядька Олексу. Він пережив голодовку, бо працював у радгоспі і направляв трактори, а мене пам'ятає, ще як я був маленьким, і коли він взнав, що я сирота, то прийняв мене у свою хату, і сказав, що я можу у нього поки жити. Я помагав дядькові трохи на городі, трохи коло хати, аж поки Червона армія відступила десь аж за північ, а німецькі солдати увійшли в село, і німецька окупація змінила більшовицьку, а також змінила наше життя...

Через деякий час і вирішив піти провідати своє село та зустрітись з Наталкою і Мірою, подякувати моїм ангелам земним, що вони мені врятували життя в страшний голод. У моєму селі я побачив багато чужих людей, у моїй хаті теж жили чужі люди, а Наталку я розшукав дуже легко, і це була дуже сумна зустріч. Ми говорили з Наталкою, а думки мої були коло „гулярні", і від хвилювання у мене тремтіли руки і я, нарешті, запитав у Наталки:

– А як Міра?

Я бачив, як у Наталки рівчаками текли по обличчю сльози, і я здогадався про щось страшне.

– Немає уже Міри, Васильку... Забрали німці батька її і маму, і братика, і всіх євреїв, та повели на станцію, і били їх дуже по дорозі, – люди казали що повезли всіх у Вінницю і там усіх розстріляли.

Наталка плакала і я плакав, а увечорі повернувся до свого дядька в Летичівку. Ми саме обідали, як хтось постукав у двері. То були поліцаї. Один з них сказав:

– Ти називаєшся Василь? Збирайся, підеш з нами до школи, бо ти записаний на роботу в Німеччині.

* * *

Пройшло сімдесят років від того часу, як я голодував, і я живу уже пів століття у найкращій країні на земній кулі - Америці, і кожний раз, коли ми сідаємо за добрий обід, я пригадую голод і вимираюче село, пригадую свою маму, своїх товаришів, бо всі вони тоді повмирали з голоду, а найчастіше пригадую маленьку Оленку, яка, умираючи, просила у мене шматочок хліба, а я його не мав,

бо у нас усе забрали… Тепер перед обідом я відломлюю шматочок хліба і даю його пташкам, щоб віднесли до Оленки, бо вона ще дитиною була і не знала, що прийшов з Москви наказ, щоб забрати у неї той шматок хліба, який вона просила, умираючи у мертвого братика на руках.

Василь Болонка,
Бутвин, Пенсильванія
6 лютото 2004 року

ЛЮБІТЬ ЖИТТЯ, БЕРЕЖІТЬ ЗДОРОВ'Я

6

МАРК Т. ЦІЦЕРОН – ПРО СТАРІСТЬ

Книгу „Про старість" видатний письменник, політичний діяч і оратор Стародавнього Риму Марк Туллій Ціцерон написав, коли йому було 62 роки. Вона спирається, головним чином, на особистий досвід і багато в чому автобіографічна. За рік до її написання був убитий імператор Цезар, з яким Цицерон перебував в дуже складних стосунках. Цезар йому не довіряв і, після досягнення 60-річного віку, який вважався початком старости в Римі, письменник відійшов від справ. Твір „Про старість" вважається найкращим з усього, написаного за всю історію людства на цю тему. Це оптимістичний, життєствердний, безсмертний твір. Читайте і переконуйтеся:

„… Тим людям, у яких у самих немає нічого, що дозволяло б їм жити добре і щасливо, тяжкий будь-який вік; але тим, хто шукає добра в самому собі, не може здатися злом щось засноване на неминучому законі природи, а в цьому розумінні на першому місці стоїть старість. Досягти її бажають усі, а, досягнувши, її ж звинувачують. Яка ж непослідовність і безглузде непорозуміння! Старість, кажуть вони, підкрадається швидше, ніж вони думали. Перш за все, хто змушував їх думати неправильно? І справді, як може старість підкрастися до молодости швидше, ніж молодість – до зрілости? Далі – яким чином старість могла б бути на 800-му році життя менш тяжкої, ніж на 80-му? Бо, коли роки вже минули, то якими б довгими вони не були, нерозумної старости не полегшити ніякою розрадою ...

... Мої однолітки не раз оплакували, що вони позбавлені тілесних насолод, без яких для них життя не життя, і що ними нехтують ті, від кого вони звикли бачити повагу ... Тим часом я знаю багатьох, хто на старість не нарікає, звільненням від кайданів пристрастей не журиться і від зневаги з боку рідних не страждає. Ні, причина всіх подібних нарікань – в правах, а не у віці: у стриманих, лагідних і добрих старість проходить терпимо, а зарозумілий і нелагідний характер тяжкий у всякому віці…

... З одного боку, за найбільшої бідности старість навіть для мудрого бути легкою не може; з іншого боку, для людини, позбавленої мудрости, вона навіть при найбільшому багатстві не може не бути тяжкою ... Також і життю, прожитому спокійно, чисто і красиво, властива тиха і легка старість ... Адже нерозумні люди відносять власні недоліки і провини на рахунок старости ...

І справді, щоразу, коли я обіймаю розумом причини, чому старість може здатися незначною, то знаходжу їх чотири:

перша – в тому, що вона нібито перешкоджає діяльності;

друга – що вона нібито послаблює тіло;

третя – що вона нібито позбавляє нас ледве не всіх насолод;

четверта – що вона нібито наближає нас до смерти.

Розгляньмо кожну з цих причин: в якій мірі вона важлива і в якій мірі виправдана.

Старість відволікає людей від справ.

Від яких? Від тих, якими займається молодість, повна сил? А хіба нема справ, якими можуть займатися старі, слабкі тілом, але сильні духом? ... Не силою м'язів і не спритністю тіла звершуються великі справи, а мудрістю, авторитетом, і старість не тільки не позбавляється цієї здатности, але навіть зміцнюється в ній, допомагаючи своєю порадою, здоровим глуздом, своїми рішеннями ...

Найбільші держави руйнувалися з вини людей молодих і зберігалися й відновлювалися зусиллями людей похилого віку...

Необачність, очевидно, властива квітучому вікові, далекоглядність – літньому.

Але, скажуть мені, пам'ять слабшає. Мабуть, так, якщо ти не вправляєш її і якщо ти і від природи не кмітливий… Слово чести, я жодного разу не чув, щоб який-небудь старий забув, в якому місці він закопав скарб: все, що їх турбує, вони пам'ятають ...

Люди похилого віку зберігають свій розум, тільки б старанність і наполегливість зберігалися у них до кінця!

... Я можу назвати своїх сусідів і друзів, сільських мешканців: без їхньої участи, можна сказати, ніколи не відбувається скільки-небудь важливих польових робіт: ні сівби, ні жнив, ні збирання врожаю. Втім, це ледве чи має викликати здивування; адже жоден з них не настільки старий, щоб не розраховувати прожити ще один рік; але вони беруть участь і в тих роботах, які, як вони знають, їм самим користи вже не принесуть ...

Так, тепер я силами поступаюся молодому ...

Втім, занепад сил сам по собі викликається вадами молодости частіше, ніж недугами старости: розпусна і без стримувань прожита молодість передає старості знесилене тіло ... Життя тече певним чином, і природа йде єдиним шляхом, і до того ж простим, і кожному вікові дано його час, так що слабкість дітей, палкість юнаків, суворість правил у людей зрілого віку і досвідченість старости представляються, так би мовити, природними рисами характеру, які слід купувати в свій час ... а вправи і стриманість допоможуть навіть в старості зберегти людині деяку частку його колишніх сил. Хоча старості великих сил і не потрібно. Тому закони і правила звільняють наш вік від непосильних для нас обов'язків. Що ж дивного в тому, що люди похилого віку іноді малосильні, якщо цього не можуть уникнути навіть молоді люди?

Старості треба чинити опір, а недоліки, пов'язані з нею, відшкодовувати ретельністю. Як борються з хворобою, так треба боротися і зі старістю: стежити за своїм здоров'ям, вдаватися до помірних вправ, їсти і пити стільки, скільки потрібно для відновлення сил, а не для їх пригнічення. При цьому треба підтримувати не тільки тіло, але в набагато більшій мірі – розум і дух. Адже і вони, якщо в них, як у світильник, не підливати оливи, гаснуть від старости. Наше тіло, перевтомлене вправами, стає важчим, але розум від вправ стає гнучкіший.

Довірливість, забудькуватість, розслабленість старих, це - недоліки не старости взагалі, а старости неактивної, ледачої, сонливої. Як нахабство і розпуста властиві молодим людям більше, ніж людям похилого віку (не всім молодим, проте, а тільки непорядним), так стареча дурість, звичайно кликана навіженством, властива тільки порожнім старим, а не всім.

Старість вселяє до себе повагу, якщо захищається сама, якщо зберігає свої права, якщо не перейшла ні під чию владу ... Подібно до того, як я схвалюю молоду людину, в якій є щось старе, так я схвалюю старого, в якому є щось молоде. Той, хто слідує цьому правилу, може постаріти тілом, але духом не постаріє ніколи ...

Людина, завжди живе своїми заняттями і працями, не відчуває, як до неї підкрадається старість. Так вона старіє поступово і невідчутно, і її вік не переломлюється раптом, а гасне протягом довгого часу.

... Чому ж ми так багато говоримо про насолоду?

Саме тому, що старість, аж ніяк не заслуговуючи осуду, гідна навіть найбільшої хвали за те, що вона зовсім не шукає насолод. Вона обходиться без бенкетів, без столів, заставлених стравами, і без численних келихів; тому вона не знає і сп'яніння, нетравлення і безсоння ... Старість, відмовляючись від пишних святкувань, все ж може знаходити задоволення в скромних бенкетах ...

З роками я став вимірювати задоволення, яке отримую від бенкетів, не так насолодами від них, скільки від присутности друзів і від бесіди з ними ... і я дуже вдячний старості за те, що вона посилила в мені жадібність до бесіди, а жадібність до напоїв і їжі знищила. Але якщо і питво, і їжа декому навіть приносить задоволення, .. то я не бачу причин, щоб старість була позбавлена можли-

вости цінувати навіть і ці задоволення ... А відсутністю того, чого не бажаєш, не обтяжений.

... Я у всіх своїх міркуваннях прославляю таку старість, яка ґрунтується на тому, що було закладено в юності ... ні сивина, ні зморшки не можуть раптом завоювати собі авторитет. Але життя, прожите прекрасно в моральному розумінні, пожинає останні плоди у вигляді авторитету ... Які ж тілесні насолоди можна порівняти з нагородами у вигляді авторитету?

Але люди похилого віку, скажуть мені, незадоволені, неспокійні, дратівливі і важкі в гурті, а якщо придивитися до них, то й скупі. Це недоліки характеру, а не старости. Втім, недоліки старих можна частково виправдати: вони думають, що ними нехтують, що на них дивляться зверху вниз, що над ними сміються. Крім того, за свого слабосилля вони болісно сприймають будь-яку образу. Але всі ці недоліки пом'якшуються добрими вдачами і звичками ...

Що стосується старечої скупости, то сенсу в ній я не бачу: чи можливе щось безглуздіше, ніж вимагати для себе на подорожні витрати тим більше, чим менше залишається шляху?

... Навіть короткий термін нашому житті досить довгий, щоб провести життя чесно і морально прекрасно. Але якщо воно триватиме ще, то не треба скаржитися на те, що після приємного весняного часу прийшли літо і осінь: адже весна мовби означає юність, а інші пори року призначені для жнив і для збирання плодів. І це збирання плодів полягає в старості, як я говорив, в повноті спогадів і в благах, придбаних раніше. Адже воістину все те, що відбувається згідно з природою, треба відносити до благ...

Все йде туди, де виникло. Одна тільки душа не з'являється ніколи – ні тоді, коли вона присутня, ні тоді, коли вона пішла ... Моя душа чомусь завжди була в напрузі і спрямовувала свій погляд в майбутнє, немов мала намір жити тоді, коли вже піде з життя. А між тим, якби душі не були безсмертні, то ледве чи душі всіх найкращих людей прагнули б так сильно до безсмертної слави ... Всі наймудріші люди вмирають в повному спокої, а все нерозумні – в найсильнішому неспокої ...

Я охоплений прагненням побачити душі ваших батьків, яких я шанував і любив ... і з життя йду, як з готелю, а не як зі свого будинку; бо природа дала нам життя, як житло тимчасове, а не постійне. О, як прекрасний буде день, коли я вирушу в божественні

збори, приєднаюся до сонму душ і піду від цього натовпу, від цих покидьків!

З цієї причини для мене старість легка і не тільки не тяжка, але навіть приємна. Якщо я помиляюся, вірячи в безсмертя людської душі, то помиляюся я охоче і не хочу, щоб мене позбавляли цієї помилки, поки я живий.

ВЕЛИКІ СЕКРЕТИ ЗДОРОВ'Я

З точки зору фізіології радість – взагалі найкращий захисник від усіх хвороб. Справа в тому, що сміх і взагалі отримання приємних емоцій змушує нашу ендокринну систему виділяти гормони щастя – ендорфіни, ендоопіяти й ін. А всі вони в комплексі зміцнюють імунну систему.

Вчені довели, що тільки радісні і світлі почуття роблять нас здоровими. Про позитивне мислення було відомо давно, але відомості про нього були розрізнені.

А в єдину систему, з науковими поясненнями, звели американські вчені в документальному фільмі „TheSecret".

Пам'ятаєте заяложену фразу – „В здоровому тілі - здоровий дух"?. Вона в корені хибна, бо ставить все з ніг на голову. Насправді все навпаки, у здорового духу – здорове тіло.

Вчені з'ясували, що більшу частину своїх хвороб люди „виплекують" самі. Ось лише мала частина того, які наслідки для орга-

нізму мають звичайні емоції, які ви можете відчувати багато разів упродовж дня.

Звичайно, мають значення сила і частота цих емоцій. Наслідки будуть в тому випадку, якщо ця емоція – ваш постійний супутник.

Як допомогти собі одужати, якщо все-таки трапилася якась напасть?

Правило 1

Вважати себе здоровим попри все. Той, хто думає про хвороби, той часто хворіє. Той, хто вважає себе здоровим, у того можуть минути навіть хронічні захворювання.

Різниця між страхом і надією – це різниця між хворобою і одужанням. Неґативні думки і очікування чогось поганого – це сильний струс для організму, який, замість включення ваших захисних ресурсів, пригнічує їх. Дослідження вчених показали, що похмурі думки погано діють і на клітини мозку, створюють в тілі напругу, не даючи йому розслабитися, щоб почати зцілювати себе.

Правило 2

Уявляйте себе здоровим. У фільмі „TheSecret“ розділ про здоров'я ілюструвала історія Морріса Гудмана, якого в Америці прозвали диво-людиною.

„Моя історія починається в березні 1981 року. У день, який я ніколи не забуду, - розповідає він. - Мій літак зазнав аварії. Я опинився в лікарні. Абсолютно паралізований. Я зламав кілька хребців, у мене пропав ковтальний рефлекс, я міг тільки кліпати очима. Лікарі сказали, що я буду „овочем“. Але мені було все одно, що вони думають. Найголовніше було, що думав я“.

Показуючи очима медсестрі на алфавіт, Гудман склав записку: „Я буду ходити до Різдва!“. Він уявляв себе знову і знову нормальною людиною, що виходять з лікарні на своїх ногах. „Поки у тебе є розум, можна полагодити все інше, - говорить він. - Я був приєднаний до дихального апарату, і мені сказали, що я завжди буду від нього залежати, бо частина мозку зруйнована. І одного разу вночі я зрозумів, що мені треба намагатися дихати самому. Я казав собі: „Дихай, дихай!“. Врешті-решт мене від'єднали від апарату. Вони не могли знайти цьому пояснення. І я зміг вийти з лікарні до Різдва на власних ногах. Всі говорили: „Це неможливо!“.

„Невиліковне - це виліковне зсередини!“ - переконують автори фільму. Але чому, якщо просто уявити себе здоровим, це зробить тебе здоровим? Це ж нібито абсурд! Науці достеменно невідомо, як працює візуалізація - метод уяви бажаного. Мабуть, вмикаються якісь приховані і досі не вивчені резерви організму. Вчені стверджують: той, хто хоче хворіти, буде хворіти. А хто хоче бути здоровим, буде здоровим.

Правило 3

Використовуйте все, у що вірите. В середині минулого століття жив такий незвичайний психоаналітик - Вільгельм Райх. Він був засновником тілесно орієнтованої психотерапії. Вважав, що все навколо нас просякнуте космічною енерґією, що має лікувальну дію, і треба тільки її правильно спрямувати. Те, що може допомогти спрямувати енерґію, він називав „перехідними об'єктами“ або „провідниками“. У кожного цей об'єкт може бути свій. Дізнатися ви його можете за своїм ставленням до нього. Улюблений плюшевий ведмедик з дитинства або картина, яка вас заворожує. Провідниками цієї енерґії виявиться все, що ви самі таким призначите. Якщо ви щиро вірите, що вам допоможе сушена троянда, загорнута в ганчірку і намочена в росі на світанку, значить, вона вам допоможе. Використовуйте для свого лікування те, у що ви вірите. Віра - це дуже потужний ресурс. Якщо ви зможете переконати себе, що здатні лікувати себе накладенням рук, то не дивуйтеся, коли переконаєтеся, що це так.

Здібності будь-якої людини безмежні. У нас є все для того, щоб стати кращими, сильнішими, здоровішими.

Ось як офіційно визначає здоров'я Всесвітня організація охорони здоров'я: „Здоров'я - це стан повного фізичного, психічного, соціяльного і матеріяльного добробуту“. Важливе слово тут „стан“. Махніть рукою на те, як справа виглядає об'єктивно. Головне, щоб ви відчували себе саме в такому стані. Це теж позитивна самонастанова. Спробуйте увійти у бажаний для вас стан. І скоро все обов'язково прийде в гармонію з реальністю.

Ось що ще зміцнює здоров'я

1. Формуванню самонастанови сприяє такий ритуал, який в суспільстві називається „здоровий спосіб життя“. Це звучить кра-

мольно, але якщо людина сама щиро ВВАЖАЄ, що веде здоровий спосіб життя, то тоді не важливо, як вона живе насправді. Вона буде здоровою. Діє самонастанова.

2. Душевне здоров'я веде до фізичного здоров'я. А наявність в психіці неврозів, психозів, різних комплексів позначається і на тому, як часто ви застуджуєтеся і чи легко вам підхопити інфекцію. У людини, яка здатна радіти простим речам на зразок прогулянки в сонячний день, спілкуванню з приємним сусідом або посмішці перехожого, імунітет у багато разів сильніший, ніж у того, хто вічно всім незадоволений.

3. „Тваринна радість". Це фізична радість від руху, харчування, масажу, сексу, танцю, загалом від усього, що пов'язано з задоволенням тіла. Не треба стримувати свої пориви.

Фототерапія

Один психотерапевт розповів про свій експеримент. Він відсилав своїх пацієнтів в студію до фотографа. Той робив чудові знімки – у вдалому ракурсі, в гарному одязі. Потім просив повісити фото навпроти ліжка, щоб це було перше, що вони бачать при пробудженні.

Результати здивували. Через два місяці 70 відс. клієнтів відчували себе дуже добре. Все, на що вони скаржилися, сходило нанівець. У всіх покращилося самопочуття.

Ніщо не заважає вам зробити те ж саме. Якщо у вас є вдалі фотографії, надрукуйте великим розміром і повісьте в рамці. Якщо немає, зробіть.

Автотренінґ

Цей метод був оспіваний ще у фільмі „Найчарівніша і найпривабливіша". Тільки там не було сказано, що, промовляючи те, якими б ми хотіли себе бачити, ми створюємо собі настанову на це. А ще й черпаємо енерґію у Всесвіті.

Запитання собі

Люди погано знають себе, бо не ставлять запитань самим собі про себе. Їм легше питати: „Чому та людина так себе зі мною повела?" – замість: „Чим я викликав таку поведінку іншого?".

Ставте собі якнайбільше запитань. Це змушує вас взяти відповідальність за своє життя і здоров'я на себе. Це - шлях до оздоровлення. „Який я? Чому я поступаю так? Як стати кращим?" Відповіді відразу шукати не потрібно. Є таке поняття – надсвідомість. Саме там народжуються всі відповіді на запитання і творчі рішення. У якийсь момент раптом прийде осяяння!

Чому це працює

З точки зору фізіології радість – взагалі найкращий захисник від всіх хвороб. Посмішка зберігає молодість особи. Тому що, коли ми посміхаємося, задіюються і масажуються 17 ключових лицьових м'язів. Якщо людина часто посміхається, вона стає красивішою.

ЯК СПРОСТИТИ ЖИТТЯ? ЛЕГКО! ОСЬ 15 ПРАВИЛ…

1. Не дивіться телевізор. Ніколи.
2. Не повертайтеся до людей, які вас зрадили. Вони не змінюються.
3. Прийшла в голову ідея? Запишіть. Колись вона вам знадобиться!
4. Спізнюєтеся? Знайдіть спосіб попередити про це. Це не складно.
5. Не смійтеся з чужих мрій. Подумайте про свої.
6. Говоріть правду, і тоді не доведеться нічого запам'ятовувати.
7. Не поширюйте плітки. Ні до чого хорошого вони не призводять.
8. Гречність підкорює міста. Користуйтеся нею частіше, панове.
9. Умійте визнавати свої помилки.
10. Відмовтеся від звички весь час скаржитися. Нікого не цікавлять чужі проблеми.
11. Є така штука – рухатися далі, незважаючи ні на що. Спробуйте – допоможе.

12. У незрозумілих ситуаціях завжди лягайте спати. Також у будь-яких ситуаціях корисно пам'ятати, що і це пройде.

13. Навіть за серйозної сварки не намагайтеся зачепити людину за живе. Швидше за все, ви помиритеся, але слова запам'ятаються надовго.

14. На початку дня робіть найважчу і неприємнішу справу. Коли ви зробили її, решту дня вас не будуть долати непотрібні думки.

15. Ніхто нікому нічого не повинен. Забудьте слово „повинен". Викиньте його зі свого активного лексикону. Інакше справді загрузнете в боргах, та й не тільки матеріяльних, а ще й моральних.

РЕКЛЯМИ

Confidentiality,
professionalism,
ultimate value and service
are always our top priority.

Self Reliance New York
Federal Credit Union

A full service financial institution serving the Ukrainian American community since 1951.

MAIN OFFICE:
108 Second Ave New York NY 10003-8392 Tel: 212.473.7310 Fax: 212.473.3251
E-mail: INFO@SELFRELIANCENY.ORG

Conveniently located branches:

KERHONKSON :
6329 Route 209 Kerhonkson, NY 12446 Tel: 845.626.2938 Fax: 845.626.8636

UNIONDALE:
226 Uniondale Ave Uniondale, NY 11553 Tel: 516.565.2393 Fax: 516.565.2097

ASTORIA:
32-01 31st Ave Astoria, NY 11106 Tel: 718.626.0506 Fax: 718.626.0458

LINDENHURST:
225 N. 4th Street Lindenhurst, NY 11757 Tel: 631.867.5990 Fax: 631.867.5989

www.selfrelianceny.org

Outside NYC call toll free: 1-888-735-3735

передплачуйте

СВОБОДУ

найстаршу в світі україномовну газету!

„Свободу“ видає український народний союз

Газета заснована у **1893** році і є найстаршою в світі україномовною газетою що виходить безперервно **124** роки.

Архів „Свободи“ – це унікальне джерело інформації з історії українства, а сучасний тижневик – це вікно в життя української громади.

На веб-сторінці „Свободи“ www.svoboda-news.com розміщені:

- електронний архів „Свободи“, що налічує понад 23 тис. чисел газети від 1893 року, включно з останніми
- всі Альманахи УНСоюзу від 1903 року
- дитячий журнал „Веселка“ та інше.

ЦІНИ НА ПЕРЕДПЛАТУ:

ДРУКОВАНА „Свобода“ (на папері)

Члени УНСоюзу		Не-члени УНСоюзу	
Рік	Пів-року	Рік	Пів-року
80 дол.	**45** дол.	**90** дол.	**50** дол.

ЕЛЕКТРОННА (www.svoboda-news.com)

40 дол. на рік для всіх

ДРУКОВАНА І ЕЛЕКТРОННА

Члени УНСоюзу		Не-члени УНСоюзу	
Рік	Пів-року	Рік	Пів-року
85 дол.	**50** дол.	**95** дол.	**55** дол.

Відділ передплати:

973-292-9800 дод. 3040

subscription@svoboda-news.com

Самопоміч
Українська Федеральна Кредитова Спілка

ВІТАЄМО ЧЛЕНІВ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ З 125-ЛІТТЯМ

Selfreliance FCU Member Benefits:

- Online Account Access
- Free Checking Accounts, no minimum balance
- Free Mobile App
- Mobile Check Deposit
- VISA® Debit Cards and VISA® Credit Cards
- Free BillPay℠
- Residential and commercial mortgages
- Automobile loans

Переваги для членів УФКС "Самопоміч"

- Цілодобовий доступ через Інтернет
- Безкоштовні чекові рахунки, без мінімального балансу
- Безкоштовний Mobile App
- Фотографування розрахункового чека та його депозит
- VISA® Debit картки і VISA® Credit картки
- Безкоштовний BillPay℠
- Позики на житло, на інвестиції в нерухомість
- Позики на автомобілі

Access over 62,000 surcharge-free ATMs displaying these logos, when using your Selfreliance Visa® Debit card

CO-OP Allpoint STAR sf

Subject to terms and conditions described in our Truth in Savings brochure.

Products described in this ad may be changed or withdrawn without prior notice. Please call or stop by any of our offices for current products and services offered by Selfreliance.
Full disclosure available at www.selfreliance.com/disclosures/. For further information, call toll free at 1.888.222.8571.

Home Office:: 2332 W. Chicago Ave. Chicago IL 60622 tel. 888.222.8571

Northwest Office
5000 N. Cumberland Ave.
Chicago IL 60656
tel. 773.589.0077

Palatine Office
136 E. Illinois Ave. #100
Palatine IL 60067
tel. 847.359.5911

Newark Office
734 Sanford Ave.
Newark NJ 07106
tel. 973.373.7839

Warren Office
26495 Ryan Rd.
Warren MI 48091
tel. 586.757.1980

West Bloomfield Office
7345 Orchard Lake Rd.
West Bloomfield MI 48322
tel. 248.487.0330

Bloomingdale Office
302 E. Army Trail Rd.
Bloomingdale IL 60108
tel. 630.307.0079

Whippany Office
60-C N. Jefferson Rd.
Whippany NJ 07981
tel. 973.887.2776

Jersey City Office
558 Summit Ave.
Jersey City NJ 07306
tel. 201.795.4061

Hamtramck Office
11838 Jos. Campau,
Hamtramk MI 48212
tel. 313.366.0055

Full Financial Services

Like us on **Facebook**

Account access 24/7/365 online at SELFRELIANCE.COM

EQUAL HOUSING LENDER

Your savings federally insured to at least $250,000 and backed by the full faith and credit of the United States Government
NCUA
National Credit Union Administration, a U.S. Government Agency

Check out

THE UKRAINIAN WEEKLY

and its newly redesigned online edition at **www.ukrweekly.com**

and subscribe for only $40 a year!

Subscribe to our **PRINT EDITION** for $90 ($80 if you are a UNA member).
Subscribe to The Weekly in **PRINT AND ONLINE** for $95 ($85 for UNA'ers).
Visit **www.ukrweekly.com** and click on the link for Subscriptions.
Or contact our Subscription Department at **subscription@ukrweekly.com** or **973-292-9800 ext. 3040**.

The Ukrainian Weekly, founded in 1933, is published by the Ukrainian National Association.

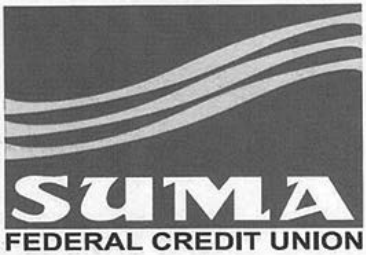

Visit us on the web at
www.sumafcu.org

125 Corporate Blvd., Yonkers, NY 10701-6841 • TEL: 914-220-4900 • FAX: 914-220-4090

Download our SUMA FCU Mobile Banking App!

Search for SUMA FCU Mobile

- Deposit Checks • View balances and transaction history
- Make transfers and loan payments • Pay bills & more

We offer many financial services such as savings, money market, direct deposit, CDs, IRAs, **Free Checking, Free Internet Banking, Free Mobile Banking and Free Bill Pay**, VISA Credit Card with up to 1% cash rewards, and much more.

Branch Offices:

301 PALISADE AVENUE, YONKERS, NY 10703-2999 •TEL: (914) 220-4900 • FAX: (914) 965-1936
16 TWIN AVENUE, SPRING VALLEY, NY 10977 • TEL: (845) 356-0087 • FAX: (845) 356-5335
39 CLOVELLY ROAD, STAMFORD, CT 06902 • TEL: (203) 969-0498 • FAX: (203) 316-8246
555 GEORGE STREET, NEW HAVEN, CT 06511 • TEL: (203) 785-8805 • FAX: (203) 785-8677

УПРАВА ТА АДМІНІСТРАЦІЯ
УКРАЇНСЬКОГО МУЗЕЮ В НЬЮ-ЙОРКУ
ЩИРО ВІТАЮТЬ УПРАВУ І ЧЛЕНІВ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ
З 125- ЛІТТЯМ ЙОГО ЗАСНОВАННЯ
ТА ЩИРО ДЯКУЄ СОЮЗОВІ І ГАЗЕТАМ
"СВОБОДА" ТА "THE UKRAINIAN WEEKLY"
ЗА ПОСТІЙНУ СПІВПРАЦЮ І ПІДТРИМКУ

Складаємо сердечні ґратуляції особливо у час, коли український народ відзначає 100-ЛІТТЯ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ 1917-1921 РОКІВ. Саме тоді УНС відігравав важну ролю в Америці для одержання міжнародного визнання України як незалежної держави.

Бажаємо дальших успіхів у Вашій корисній і важній праці для добра українського народу.

Хризанта Гентиш
голова Управи УМ

Марія Шуст
директор УМ

Велика Державна печатка
Ураїнської Народної
Республіки. 1918

Печатка експонована у виставці
«УКРАЇНСЬКЕ КОЛО: До сторіччя
визвольних змагань, 1917–1921»
в Українському Музеї
31 березня – 30 вересня 2019 р.

Український Музей
222 East 6th Street, New York, NY 10003 • Tel. 212 228-0110 • Fax 212 228-1947
info@ukrainianmuseum.org • www.ukrainianmuseum.org

UKRFCU
Ukrainian Selfreliance Federal Credit Union

Better Rates...
Better Loans...
Better Life!

Serving the Greater Philadelphia Area since 1952

LOANS

SAVINGS

eSERVICES

VISIT US!
221 W. Street Road
Feasterville, PA 19053
(215) 725-4430 • www.ukrfcu.com

Federally insured by NCUA

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. ШЕВЧЕНКА в Америці (НТШ-А)

НТШ - найстарша діюча українська наукова установа.
Товариство засновано у Львові 1873 р., НТШ в Америці служить українській науці від 1947 р. Окремі осередки праці НТШ існують у Вашінґтоні, Філядельфії, Чикаго, Дітройті і Бостоні-Кембриджі. Централя – в Нью-Йорку. До НТШ-А належать науковці та діячі культури різних ділянок.

Наукову працю НТШ-А зосереджено у багатьох галузях українознавства:

- спонзорування наукових проектів, конференцій, доповідей, видань (різними мовами);
- призначення стипендій науковцям, аспірантам, докторантам і пост-докторськимдослідникам;
- стипендії призначаються з іменованих Фондів жертводавців;
- у Товаристві зберігаються велика бібліотека та унікальні архівні матеріяли.

Інтернет-сторінка НТШ-А
www. shevchenko.org

Shevchenko Scientific Society, Inc.
63 Fourth Ave., New York, NY 10003-5200
Tel.: (212) 254-5130 Fax: (212) 254-5239
e-mail: info@shevchenko.org

НТШ-А звільнене від податків і надає необхідні посвідки жертводавцям.

Енциклопедія Української Діяспори.
Том 1. Сполучені Штати Америки. Книги 1 (А-К), 2 (Л-Р), 3 (С-Я).
Нью-Йорк-Чікаґо: Наукове Товариство ім. Шевченка в Америці, 2009, 2012, 2018

NOVA UA
FEDERAL CREDIT UNION

Банківські справи по-новому!

Вітання Всім Членам Українського Народного Союзу!

Ваша Кредитівка у Кліфтоні

www.novafcu.com

1-844-7NOVAFCU

Main Office:
851 Allwood Road
Clifton, NJ 07012
973-471-0700

Botany Village Branch:
237 Dayton Avenue
Clifton, NJ 07011
973-772-0620

Злучений Український Американський Допомоговий Комітет „ЗУАДК“

*

ЗУАДК, як харитативна неприбуткова установа, переводить многогранні допомогові акції в Україні та орудує майже виключно пожертвами від української громади, тож просимо не забувати про гасло ЗУАДК-у,

БРАТ - БРАТОВІ!

United Ukrainian American Relief Committee
UUARC
1206 Cottman Avenue, Philadelphia, PA 19111
215-728-1630
www.uuarc.org uuarc@verizon.net

WE OFFER A FULL RANGE OF FINANCIAL SERVICES

- SHARE DRAFT ACCOUNTS
- SAVING ACCOUNTS
- SHARE CERTIFICATES OF DEPOSIT (CDs)
- RETIREMENT ACCOUNTS (IRAs)
- ELECTRONIC STATEMENTS
- MORTGAGES
- BUSINESS LOANS
- CONSUMER LOANS
- MONEY MARKET
- STUDENT LOANS
- ATM and VISA CARDS
- ON-LINE BANKING
- SAFE DEPOSIT BOXES
- MONEY TRANSFERS

www.UkrNatFCU.org
Call us toll free: (866) 859-5848

MAIN OFFICE - NEW YORK
215 Second Avenue, New York, N.Y. 10003 • Tel. (212) 533-2980 • Fax. (212) 995-5204

South Bound Brook
35 Main Street,
So. Bound Brook, N.J. 08880
Tel. (732) 469-9085
Fax. (732) 469-9165

Brooklyn
1678 East 17th St.,
Brooklyn, N.Y. 11229
Tel. (718) 376-5057
Fax. (718) 376-5670

Perth Amboy
615 Amboy Ave.,
Perth Amboy, N.J. 08861
Tel. (732) 802-0480
Fax. (732) 802-0484

Your savings federally insured to at least $250,000 and backed by the full faith and credit of the United States Government
NCUA
National Credit Union Administration, a U.S. Government Agency

ЦЕНТРАЛЬНА УПРАВА ОРГАНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ (ОДВУ)

та все членство

вітає
Головний Уряд
Українського Народного Союзу,
Відділи та все членство УНСоюзу

із

125-літтним Ювілеєм

Бажаємо Вам дальших успіхів у Вашій праці для добра української спільноти.

В продовж заснування ОДВУ пол. Евгеном Коновальцем працює для добра України та української діяспори на терені Америки

Просимо завітати на оселю ОДВУ ім. О. Ольжича в Лігайтоні, ПА, котра відкрита круглий рік.

- під час сезону в неділі відбуваються св. Літургії в каплиці св. Андрея
- щорічний фестиваль – 17-18 серпня 2019 року
- приміщення і улаштовання для зайнять малих та великих груп
- кімнати до винайму

www.odwu.org

CSFCU

ФЕДЕРАЛЬНА КРЕДИТОВА КООПЕРАТИВА „САМОПОМІЧ“

у Клівленді, Огайо

вітає

Український Народний Союз

з

125-літтям.

Бажає дальших успіхів у праці для Української громади.

Cleveland Selfrelianc FCU

6108 State Road, Parma, Ohio 44134 **(440) 884-9111**
3010 Charleston Ave., Loraion, Ohio 44055 **(440) 277-1901**
5553 Whipple Ave., # F, N. Canton, Ohio 44720 **(330) 305-0989**

THE UKRAINIAN INSTITUTE OF AMERICA

Extends its Best Wishes
to The Ukrainian National Association
on its 125th Anniversary!

The Ukrainian Institute of America
2 East 79th Street, New York, NY 10075
www.ukrainianinstitute.org

Peter Jarema Funeral Home, Inc.

129 East 7th street
New York, NY 10009
(212) 674-2568
jaremafh@gmail.com
Jaremafuneralhome.com

"A Family Concern Serving All Communities"
Family Owned since 1906
Daniel Buzzetta, Owner
Говоримо по Українськи

Розміщуйте рекляму у „Свободі" та „The Ukrainian Weekly"!
973-292-9800, дод. 3040

ЗМІСТ

1. УКРАЇНСЬКОМУ НАРОДНОМУ СОЮЗОВІ – 125 РОКІВ

Микола РУДЕНКО
НА ХВАЛУ УНСОЮЗОВІ.....31

Стефан КАЧАРАЙ
ГРОМАДА І ЛЮДИНА.....34

Марійка ДРИЧ
УНСОЮЗ – СТУДЕНТАМ.....41

Рома ЛІСОВИЧ
ВАС ЧЕКАЮТЬ „АМЕРИКАНСЬКІ КАРПАТИ“!.....45

ГЕРОЇЧНИЙ І ТРАГІЧНИЙ 1919 РІК

Павло ГАЙ-НИЖНИК
АКТ ЗЛУКИ – КРОК ДО СОБОРНОЇ УКРАЇНИ.....53

Лев КОСТЯНТИНОВИЧ
„СТОЇТЬ СТОРОЗТЕРЗАНИЙ КИЇВ…“.....62

Петро ЧАСТО
ЛЕГКЕ ПЕРО, ТЯЖКА ШАБЛЯ
(До 140-річчя від народження Симона Петлюри).....70

Яромир Чорпіта
ЧОРТКІВСЬКА ОФЕНЗИВА.....87

Олександер ГАВРОШ
ГУЦУЛЬСЬКА РЕСПУБЛІКА ТА ЇЇ ПРЕЗИДЕНТ.....91

Ігор МЕЛЬНИК
БОЛЮЧА ПАМ’ЯТЬ СРІБНОЇ ЗЕМЛІ.....101

Олександер ПАГІРЯ
ЗАХІДНЯ ПРЕСА І ДИПЛОМАТИ – ПРО КАРПАТСЬКУ УКРАЇНУ.....107

Олексій ШАФРАНЬОШ
ПЕРЕД ВОРОГОМ НЕ СХИЛИЛИСЯ.....119

Оксана ШТЕФАНЬО
ГЕРОЇЧНА „ЖІНОЧА СІЧ“.....124

ПОСТАТІ-СВІТОЧІ

Анатолій НОВИКОВ
НАЦІОНАЛЬНІ ПРІОРИТЕТИ ІВАНА КОТЛЯРЕВСЬКОГО
(До 250-річчя від народження першого українського класика)...129

Анатолій ТИМОЩУК
ВЕЛИКИЙ ШЕВЧЕНКІВ СУЧАСНИК
(До 200-річчя від народження Пантелеймона Куліша).....140

Микола МАРЧЕНКО
ПРЕДТЕЧА УКРАЇНСЬКОГО КОНСЕРВАТИЗМУ.....144

Пантелеймон КУЛІШ (Вірші).....153

Зенон СТАХІВ
АРАЛЬСЬКА ЕКСПЕДИЦІЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА.....159

Ганна ТРЕГУБ
БЕЗЦІННА СПАДЩИНА
(До 100-річчя від народження академіка Омеляна Пріцака).....169

УКРАЇНА В АМЕРИЦІ

Лука МИШУГА
ЯК ФОРМУВАВСЯ СВІТОГЛЯД УКРАЇНСЬКОГО ІМІҐРАНТА..179

Орест ДЕЙЧАКІВСЬКИЙ
ВЖЕ 100 РОКІВ КОНҐРЕС США ПІДТРИМУЄ УКРАЇНУ.....183

Лев ХМЕЛЬКОВСЬКИЙ
ІСТОРІЯ ВАСИЛЯ БОЛОНКИ З МОНАСТИРИЩА.....202

ЛЮБІТЬ ЖИТТЯ, БЕРЕЖІТЬ ЗДОРОВ'Я

МАРК Т. ЦІЦЕРОН – ПРО СТАРІСТЬ.....223

ВЕЛИКІ СЕКРЕТИ ЗДОРОВ'Я.....229

ЯК СПРОСТИТИ ЖИТТЯ?.....234

РЕКЛЯМИ.....235